

Innovatiebeleid

De stagnatie van de economische groei, de tegenvallende exportontwikkeling en de hoog opgelopen werkloosheid hebben met betrekking tot de Nederlandse economische ontwikkeling de laatste jaren een klimaat van onzekerheid en een gevoel van malaise opgeroepen, waarin het gebruik van dynamisch klinkende termen als innovatie weldadig aandoet en de aangename suggestie kan wekken dat er toch nog oplossingen voor de problemen binnen handbereik liggen. Het woord innovatie heeft sinds het ongeveer twee jaar geleden in zwang begon te raken dan ook een vlucht genomen waarvan Schumpeter niet had kunnen dromen. Inmiddels is echter wel duidelijk geworden dat innovatie niet dat eenvoudige wondermiddel is waarvoor velen het hielden en dat innoveren een dikwijls moeizame, tijdrovende, kostbare en riskante bezigheid is. Maar onaangetast gebleven is de notie dat innovatie voor de westerse geïndustrialiseerde landen een noodzaak is, zo niet om de economische problemen tot een oplossing te brengen, dan toch om te voorkomen dat ze nog in omvang toenemen. Tot die erkenning is men ook van regeringszijde gekomen en dat heeft geresulteerd in het uitbrengen van een nota *Technologische innovatie*, waarin het gehele terrein van de innovatie grondig wordt verkend en waarin — schuchtere — pogingen worden ondernomen om tot een innovatiebeleid te komen.

De noodzaak van innovatie staat buiten kijf. Innovatie kan worden beschouwd als de motor van de economische groei. De industrialisatie van ontwikkelingslanden vergt dat in de westerse wereld een specialisatie plaatsvindt in produkten die een grote inzet van kennis of hoog gekwalificeerde arbeid vragen. Scherpe eisen op het gebied van milieubehoud en een selectieve inzet van energie en grondstoffen (facettenbeleid) vragen om vernuftige produkten en produktiewijzen. In de collectieve sector kan technologische vernieuwing een grote bijdrage leveren tot het verbeteren van de kwaliteit van de dienstverlening. En ten slotte betekent ook het stijgende opleidingsniveau van de beroepsbevolking dat bijpassende nieuwe arbeidsplaatsen tot stand moeten worden gebracht.

De grote betekenis van innovatie in economisch, sociaal en zelfs cultureel opzicht is in de Innovatienota erkend. Daarnaast is vastgesteld dat zich op dit terrein structurele problemen voordoen en dat de overheid aan een oplossing daarvan kan bijdragen. Tevens is ingezien dat aan technologische vernieuwing behalve positieve, ook belangrijke onbedoelde negatieve effecten verbonden kunnen zijn. Ook daarom kan de overheid zich niet afzijdig houden van ontwikkelingen op technologisch gebied. Overigens is de overheid natuurlijk ook nu al een belangrijke factor in het proces van technologische ontwikkeling. Denk slechts aan onderwijs en onderzoek, wetgeving op allerlei gebied en de overheid als opdrachtgever en inkoper van de meest uiteenlopende produkten. Dit alles moge voor de hand lijken te liggen, ik geloof toch dat het van belang is dat dit gebied nu eens op min of meer systematische wijze in een Innovatienota in kaart is gebracht, ook al is het niet moeilijk een aantal tekortkomingen van de nota op te sommen.

Beslist onevenwichtig bijvoorbeeld doet in de Innovatienota de sterke concentratie van de aandacht op (technisch) wetenschappelijk onderzoek aan, terwijl produktontwikkeling in de praktijk, verbetering van het management en het openleggen van nieuwe markten vermoedelijk minstens even belangrijke elementen van het innovatieproces zijn. Boven-

dien hoeft niet altijd gemikt te worden op het forceren van technologische doorbraken hier te lande, maar kan het snel overnemen van innovaties uit andere landen (diffusie, adoptie) en daarop voortborduren, een rol zijn die een groot deel van ons bedrijfsleven misschien wel beter afaat 1). Ook daarom is het een gemis dat de nota ten aanzien van de problemen die samenhangen met de handel in kennis (octrooien, licenties e.d.) niet veel verder komt dan wat obligate opmerkingen.

Wat het beleid betreft dat in de nota wordt uitgestippeld, constateerde ik al dat dit een schuchtere indruk maakt. Dat komt niet alleen omdat de ruim f. 400 mln. waartoe de uitgaven voor innovatiebevordering in 1984 zullen oplopen, veel te weinig zouden zijn, zoals van verschillende kanten is opgemerkt, maar vooral omdat andere soorten van beleid dan alleen het verstrekken van subsidies beslist onder de maat blijven. Daarbij doel ik met name op het beleid t.a.v. overheidsaanschaffingen en het beleid inzake reguleringen (de meest uiteenlopende overheidsvoorschriften), waarvoor niet eens veel geld zou hoeven te worden uitgetrokken, maar dat wel een zorgvuldige organisatie en coördinatie van het handelen van overheidsinstanties zou vergen. Op deze onderdelen komt de nota niet verder dan het uitspreken van de wenselijkheid van verdere studie en nader overleg. Dit maakt een uiterst zwakke indruk, omdat overal in de nota de studies die in het kader van het Zeslandenproject zijn verricht en waaraan Nederland heeft deelgenomen, met instemming worden aangehaald. De belangrijkste conclusies van deze studies luiden juist dat het aankoopbeleid van de overheid en het beleid inzake reguleringen in goed overleg met het bedrijfsleven de meest effectieve instrumenten voor innovatiebevordering kunnen zijn. Het instrument subsidies daarentegen wordt negatief beoordeeld. Het lijkt erop dat de dreigementen van grote ondernemingen dat zij hun research-laboratoria naar het buitenland zouden verplaatsen als de subsidies voor R en D niet méér in lijn zouden worden gebracht met wat in het buitenland gangbaar is, op het Ministerie van Economische Zaken meer indruk hebben gemaakt.

Een zwak punt in de nota is voorts de geringe aandacht die aan de mogelijke negatieve gevolgen van allerlei technologische ontwikkelingen (m.n. chips) voor de werkgelegenheid wordt geschonken. De kritiek van de vakbeweging op dit punt is beslist terecht. Het zou onjuist zijn deze kritiek af te doen als een weerstand tegen vernieuwingen. Het garanderen van volledige werkgelegenheid is immers nog steeds een van de belangrijkste doelstellingen van economisch beleid.

Al met al kan er ondanks punten van kritiek toch wel waar-dering zijn voor de grondigheid waarmee het vraagstuk van de technologische vernieuwing is aangepakt. Maar bij de beleidsconclusies die daaruit zijn afgeleid passen aarzelingen. Juist op dat punt had een wat meer innoverende benadering in deze nota op haar plaats geweest.

L. van der Geest

1) Zie b.v. H. W. de Jong, De economie van het structuurbeleid: waar voor het geld?, *ESB*, 24 oktober 1979, blz. 1105.

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> Innovatiebeleid	1121
Column De grote harmonie, door Prof. Dr. J. van den Doel	1123
<i>Drs. A. J. Poelman:</i> „Treu und Glauben”. De arbeidsverhoudingen in Zwitserland	1124
<i>Prof. Dr. S. Cnossen:</i> Moet onze vennootschapsbelasting niet op de helling?	1130
<i>Drs. B. F. Baron van Ittersum:</i> Jaarvergaderingen van IMF en Wereldbank in Belgrado. Een nabeschuiving	1138
<i>Drs. T. de Bruin:</i> Landelijke economistendag	1141
Energiekroniek Petten atoomvrij?, door Prof. Dr. J. A. Goedkoop	1142
Europa-bladwijzer De overheidsfuncties in een Economische en Monetaire Unie, door <i>Drs. E. A. Mangé</i>	1145
Vacatures	1147
Boekennieuws J. R. Abbing: Economie en cultuur, door <i>Drs. H. M. Becker</i>	1148
Mededelingen	1149

Herhaalde oproep

De VARA zit nog steeds zonder televisiedirecteur. Het is bekend dat werkgevers moeilijk aan vaklui kunnen komen (zeker als het gaat om de specialisatie conflictbeheersing). Nu willen we niet meteen ruzie maken, maar pakt de VARA de zaken wel goed aan? Wij plaatsen *iedere week* een herhaalde oproep (en niet zonder resultaat).

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op
Economisch Statistische Berichten.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*:
ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM

Handtekening:

*U kunt natuurlijk ook even bellen: (010) 14 55 11 tst. 37 01.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Adjunct-redacteur-secretaris: T. de Bruin*

**Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie:
postbus 4224 3006 AE Rotterdam.
Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701,
redactie: toestel 3790.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.**

**Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt: dubbele regelafstand, brede marge.**

**Abonnementsprijs: f. 144,04 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 101,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.**

**Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch
Statistische Berichten te Rotterdam.**

**Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.**

**Advertentieverkoop:
Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101**

*Allé orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.*

*Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut*

**Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.**

Onderzoekafdelingen:
*Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

De grote harmonie

Tekenend voor het niveau waarop in ons land de economische wetenschap wordt beoefend is de wijze waarop de economen de afgelopen weken in dag- en weekbladen hun morele verontwaardiging hebben geuit over het zedenverval van het kabinet-Van Agt dat de collectieve lasten opdrijft, het financieringstekort opvoert, de winsten klem rijdt en met dit alles als twee druppels water lijkt op zijn voorganger: wijlen het kabinet-Den Uyl. Met de loffelijke uitzondering van de Tilburgse hoogleraar Stevers heeft niemand een serieuze poging ondernomen om het gedrag van het kabinet-Van Agt op gedragswetenschappelijke gronden te verklaren. Toch was dat hetgeen in de eerste plaats door een gedragswetenschap als de economie had dienen te gebeuren.

Het plichtsverzuim is des te verwonderlijker, omdat er tal van economische theorieën bestaan die zouden kunnen verklaren waarom het macro-economische beleid van het kabinet-Van Agt centrum-linkse kenmerken heeft gekregen. Ik denk bijvoorbeeld aan keynesiaanse theorieën, marxistische theorieën, economische machtstheorieën en economische theorieën van het politieke proces, welke laatste weer kunnen worden onderverdeeld in economisch-politieke structuurtheorieën en economisch-politieke conjunctuurtheorieën. Ik loop de genoemde theorieën even langs en geef een korte schets.

1. In zijn oorspronkelijke vorm gaat de *keynesiaanse* theorie uit van de idee, dat de werkloosheid het beste kan worden bestreden door expansie van de publieke sector en dus niet, zoals vulgaire keynesianen meestal denken, door verhoging van de particuliere koopkracht. Het kabinetsplan *Bestek '81*, dat als hoofddoel had de collectieve lasten te stabiliseren en de collectieve uitgaven af te remmen, moest daarom vanuit keynesiaans oogpunt falen. In de keynesiaanse visie was een dergelijk beleid wellicht geëigend voor de bestrijding van de inflatie, maar niet voor de bestrijding van de werkloosheid. Nu het zwaartepunt van het werkgelegenheidsbeleid verlegd is naar de expansie van de collectieve-dienstverlening kunnen de keynesianen staande houden dat Van Agt impliciet heeft toegegeven dat de keynesiaanse analyse van de situatie de juiste was.

2. *Neo-marxisten* (als bijvoorbeeld

Baran en Sweezy) veronderstellen dat de macro-economie niet wordt gestuurd door politieke beslissingen maar door de marxistische ontwikkelingswetten. Door het kapitalistische productieproces wordt een grote „meerwaarde” gerealiseerd. Deze moet ook worden besteed, anders stort het kapitalistische stelsel in. De collectieve uitgaven zijn een middel om de meerwaarde te besteden en daarmee de overgang naar het socialisme op zijn minst uit te stellen. Neo-marxisten zouden nu kunnen beweren dat het kabinet-Van Agt aan den lijve heeft ondervonden dat het kapitalistisch systeem alleen draaiend kan worden gehouden met behulp van een expanderende collectieve sector.

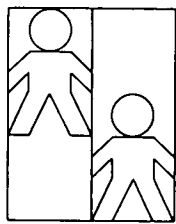
3. *Economische machtstheorieën* gaan er eveneens vanuit, dat de macro-economische beslissingen buiten het politieke proces om worden genomen. Echter: geen deterministische ontwikkelingswetten maar voluntaristische machthebbers worden nu voor de gang van zaken verantwoordelijk gesteld. Deze machthebbers zijn evenwel vogels van diverse pluimage. Te denken ware aan de theorieën over de „vakbondsstaat” (Counwenger), waarin één en dezelfde vakbeweging zowel Den Uyl als Van Agt de wet voorschrijft. Maar ook kunnen de gedachten worden bepaald bij de theorie van de „vierde macht” (Crince le Roy), volgens welke de topambtenaren de smalle marges van het beleid afbakenen en daarmee de continuïteit in het beleid waarborgen.

4. In tegenstelling tot de neo-marxisten en de economische-machttheoretici gaan de beoefenaren van de *economische theorie van de politieke besluitvorming* wél uit van de idee, dat de macro-economische beslissingen in het parlement worden genomen. Zoals gezegd, kunnen hun theorieën worden onderscheiden in structuurtheorieën en conjunctuurtheorieën. Een bekende structuurtheorie houdt bijvoorbeeld in dat de macro-economische beslissingen worden genomen door een bindende meerderheid van kortzichtige en ongeïnformeerde individuen die er onder elk

kabinet in slagen de collectieve sector uit te breiden op kosten van een minderheid of ten laste van toekomstige generaties en daarmee een voor de werkgelegenheid schadelijke inkomensnivellering afdwingen (Hayek, Stevers). Een andere, eveneens bekende, structuurtheorie concludeert daarentegen dat in een overleg-economie als de onze, waarin de beslissingen juist niet bindend zijn, er in feite geen voldoende coördinatie plaatsvindt tussen de beslissingen over de baten van collectieve goederen enerzijds en die over de lasten daarvan anderzijds, zodat de overlegeconomie onder elk kabinet eenzelfde afwenteling van lasten produceert (Tinbergen, De Galan, Van den Doel).

5. *Economisch-politieke conjunctuurtheorieën* belichten het verschil tussen het begin en het eind van een kabinetsperiode. In het begin van de periode overheersen inflatiebestrijding en beperking van de groei van het reële inkomen op de lange termijn, terwijl aan het eind van de kabinetsperiode, als de verkiezingen in het zicht komen, de werkloosheidsbestrijding op de korte termijn centraal wordt gesteld (Nordhaus). Men kan het ook anders formuleren: aan het begin van elke rit overheersen de ideologische verschillen tussen de regerings- en de oppositiepartijen, maar aan het einde van de rit, als de verkiezingen naderen, convergeren de standpunten van de regering en de oppositie naar precies hetzelfde electorale midden (Downs).

Wie al deze theorieën overziet, constateert gemakkelijk dat zij elkaar niet zonder meer uitsluiten, maar elkaar ten dele overlappen en versterken. Misschien geeft het spectaculaire beleid van het kabinet-Van Agt wel uitdrukking aan een grote harmonie. Een grote harmonie tussen marxistische crisistheorie, keynesiaanse receptuur voor de werkloosheidskwaal, vakbondsmacht, geïnstitutionaliseerde afwenteling, drastische inkomensnivellering en, vooral niet te vergeten, een klinkende verkiezingsoverwinning van het CDA.

„Treu und Glauben”

De arbeidsverhoudingen in Zwitserland

DRS. A. J. POELMAN

Inleiding

De aandacht voor de ontwikkelingen in Zwitserland is over het algemeen niet groot. Het land schijnt te klein te zijn om interessant te worden gevonden. Dat is jammer, want Zwitserland kent vele van andere Europese landen afwijkende verhoudingen en ontwikkelingen. Men zou zelfs kunnen zeggen dat Zwitserland op sommige gebieden een „buitenbeentje” in Europa is. Eén van die gebieden is dat van de arbeidsverhoudingen. In tegenstelling tot andere Europese landen is het een hoge uitzondering als uit Zwitserland berichten komen over sociale onrust.

In Zwitserland heerst een situatie die men zou kunnen vergelijken met die in Nederland tijdens de wederopbouw na de tweede wereldoorlog. De Nederlandse situatie van toen wordt wel gekenmerkt met het begrip „harmoniemodel”. Dit begrip is ook van toepassing op de Zwitserse situatie momenteel. Het grootste deel van de Zwitserse bevolking is tevreden met zijn financiële situatie. De Zwitsers kennen dan ook een hoge welstand. Hierbij speelt een rol dat de werkloosheid in Zwitserland relatief laag is (er zijn nu ongeveer 8.000 werklozen) en dat het probleem van de jeugdwerkloosheid vrijwel onbekend is.

Het ligt in de aard van de Zwitsers verschillen van mening door discussie en compromissen op te lossen en hoewel er b.v. in het algemeen vakverbond stemmen opgaan de z.g. „vredesovereenkomst” niet meer te verlengen omdat door confrontatie meer zou zijn te bereiken, zijn de meeste leden voor continuering van de huidige situatie. In deze bijdrage wordt nader op deze opmerkelijke situatie ingegaan. Allereerst wordt de „vredesovereenkomst” van 1937 besproken, die kan worden beschouwd als de grondslag van het harmoniemodel in Zwitserland. Na een overzicht van de verschillende partijen van werkgevers en werknemers wordt aandacht besteed aan de structuur van het arbeidsoverleg in Zwitserland, waarbij vervolgens twee cao's nader worden beschouwd. Voorts wordt ingegaan op de invloed van de referenda op de arbeidsverhoudingen, de medezeggenschap, de arbeidsomrust en de politiek ten aanzien van de buitenlandse arbeiders. Het artikel zal worden besloten met een slotbeschouwing waarin onder meer wordt getracht iets te zeggen over de toekomstige ontwikkelingen in de Zwitserse arbeidsverhoudingen.

De vredesovereenkomst

In de regeling van de arbeidsvoorwaarden neemt 1937 een bijzondere plaats in. In dat jaar besloten de werkgevers- en werknemersorganisaties in de metaal-, de machine- en de horloge-industrie de arbeidsvoorwaarden uitsluitend door overleg vast te stellen en niet meer het middel staking of uitsluiting te hanteren. Hiervoor zijn twee redenen aan te wijzen: een politieke en een economische, waarvan de politieke de belangrijkste was.

Een aantal jaren vóór de tweede wereldoorlog was er namelijk in Zwitserland een kleine (slechts enige tienduizenden leden), maar zeer actieve nazi-partij. Daarnaast was er in Zwitserland een groot aantal Duitsers, dat zich na 1933 organiseerde in Duitse nazi-verenigingen. De leider van de metaalwerkgevers, Tübi, een liberaal, en die van de metaalwerknemers, Ilg, een sociaal-democraat, meenden dat sociale onrust koren op de molen van de Zwitserse nazi-partij zou zijn en sloten een machtsovername, met of zonder geweld, niet uit. Bij Tübi en Ilg groeide de idee sociale onrust althans in de metaalsector uit te bannen.

Daarvoor moesten zij hun achterban overtuigen van de dreigende gevaren, die van meer belang waren dan de verschillen over de arbeidsvoorwaarden. Ilg moest de vakbondsleden overhalen het uitgangspunt van de klassenstrijd, dat in 1906 in de statuten van het Zwitserse vakverbond was opgenomen, te verlaten en de strijdbijl te begraven. Tübi moest werkgevers, die vakbonden beslist nog niet als gelijkwaardige gesprekspartners beschouwden, tot andere gedachten brengen. Dat is hen gelukt. Andere branches hadden inmiddels (sinds 1939) het voorbeeld van de metaalsector gevolgd, echter vaak zonder formeel een vredesovereenkomst te sluiten 1). In feite bestaat in deze sectoren wel het recht van staking en uitsluiting (in tegenstelling tot de metaalsector) maar worden deze instrumenten niet gehanteerd als onderhandelingswapen (zoals hierna duidelijk zal worden).

Een tweede argument (het economische) voor de vredesovereenkomst was de terugval van de Zwitserse export tot op een derde. De sociale partners meenden, dat door sociale rust het vertrouwen van de buitenlandse afnemers in het Zwitserse bedrijfsleven zou stijgen, o.m. door het garanderen van een afgesproken levertijd. Bovendien waren zij ervan overtuigd, dat door een vrijwillige beheersing van de loonkosten de Zwitserse bedrijven de concurrentiestrijd met buitenlandse producenten beter zouden kunnen voeren.

De vredesovereenkomst is nu zeven keer verlengd. De eerste verlenging viel in de periode 1940-1945, hetgeen onder de druk van de oorlog in het buitenland geen problemen opleverde. Hoewel na de oorlog het politieke argument voor de vredesovereenkomst was vervallen, achtten de Zwitserse sociale partners het op economische gronden toch nuttig de overeenkomst steeds weer te verlengen.

Welke uitwerking heeft het uitgangspunt van de vredesovereenkomst uiteindelijk gehad? We zullen zien in hoeverre de Zwitserse arbeiders (financieel) aan hun trekken zijn gekomen. Uit tabel I kunnen we aflezen hoe de lonen zich in relatie tot het netto binnenlands produkt (NBP) hebben ontwikkeld.

1) Behalve de werkgevers en de werknemers in de metaalnijverheid heeft ook een deel van de sociale partners in de bouwnijverheid een vredesovereenkomst afgesloten. Deze heeft betrekking op ongeveer 100.000 werknemers.

Tabel 1.

Jaar	NBP a)	Loonsom b)	Loonsom in % v.h. NBP	Ingehouden winsten	Ingehouden winsten in % v.h. NBP
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1948	17.305	9.160	52,9	895	5,2
1953	21.575	11.490	53,3	1.540	7,1
1958	29.120	15.130	52,0	2.370	8,1
1963	45.935	24.415	53,2	3.415	7,5
1968	66.595	36.370	54,6	4.950	7,4
1973	114.810	65.100	56,7	7.005	6,1
1976	125.740	74.070	58,9	5.865	4,7

a) In miljoenen francs, lopende prijzen.

b) Exclusief sociale uitkeringen en inclusief werknemersbijdrage sociale premies e.d.

Uit kolom 4 kunnen we aflezen, dat de loontrekkenden, uitgezonderd in 1958, een steeds groter deel van het netto binnenlands produkt ontvangen. Het lijkt erop dat de werknemers met hun onderhandelings tactiek redelijk goed aan hun trekken zijn gekomen.

Werkgevers- en werknemersorganisaties

Zwitserland kent drie vakverbonden:

- Schweizerischer Gewerkschaftsbund (454.400 leden) 53,3% van het aantal georganiseerden;
- Christlich-Nationaler Gewerkschaftsbund der Schweiz (99.800 leden) 11,8% van het aantal georganiseerden;
- Schweizerischer Verbund Arbeitnehmer (13.800 leden) 1,6% van het aantal georganiseerden.

De Schweizerischer Gewerkschaftsbund staat onder sterke sociaal-democratische invloed, de Christlich-Nationaler Gewerkschaftsbund der Schweiz onder RK- en protestantse invloeden en het Schweizerischer Verbund Arbeitnehmer onder protestantse invloed. Deze vakbonden werken goed samen en zijn het in de praktijk bijna altijd met elkaar eens.

De rest van de georganiseerde werknemers (33,1%) is in categorale vakbonden georganiseerd; deze hebben te zamen 281.200 leden. In totaal is ongeveer 38% van de werknemers georganiseerd.

De werkgevers zijn in organisaties verenigd, die bedrijfstakken omvatten. De Schweizerischer Handels- und Industrie-Verein kunnen we zien als een overkoepelend verbond van Zwitserse ondernemingen.

Structuur van het overleg

Commissies van belanghebbenden

Een centraal overleg tussen werkgevers en werknemers komt in Zwitserland niet voor. De sociale partners menen dat door de zeer verschillende situaties in de bedrijfstakken centraal overleg niet tot overeenstemming kan leiden. In een macro-economische benadering van het loonniveau, behoud van arbeidsplaatsen, werk-door-winst enz. heeft men geen vertrouwen. Zwitserland kent ook geen centraal overleginstituut, zoals de Sociaal-Economische Raad in Nederland. Voordat in Zwitserland een wetsontwerp bij het parlement wordt ingediend, wordt dit aan een *commissie van belanghebbenden* voorgelegd. De overheid bepaalt daarbij welke organisaties belang hebben bij het voorgestelde wetsontwerp. Deze organisaties vaardigen een door de overheid bepaald aantal vertegenwoordigers af naar de vergaderingen van de commissie. In de praktijk komt het erop neer dat in deze commissies een gelijk aantal vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers zitting hebben. In 1977 was de Gewerkschaftsbund in 50 commissies vertegenwoordigd, waarbij het aantal afgevaardigden uiteenliep van 1 tot

Dit is de zevende aflevering van een serie artikelen over „Arbeidsverhoudingen in Europa”. Drs. A. J. Poelman, wetenschappelijk hoofdmedewerker van de vakgroep Economie aan de TH-Delft, bespreekt in dit artikel de arbeidsverhoudingen in Zwitserland. In deze serie verschenen eerder:

• Prof. Dr. A. Peper: Contract en ruil. Grondtrekken van de Scandinavische arbeidsverhoudingen (ESB van 4 april jl.);

• Drs. H. P. M. Knapen: Wennen aan de „nationale ramp”. De arbeidsverhoudingen in West-Duitsland (ESB van 2 mei jl.);

• Drs. F. Leijnse: Pluriformiteit als systeem. Grondtrekken van de Britse arbeidsverhoudingen (ESB van 30 mei jl.);

• Drs. B. J. van Lammeren: Informele betrekkingen tussen compromis en confrontatie. Grondtrekken van de Italiaanse arbeidsverhoudingen (ESB van 4 juli jl.);

• Dr. J. J. Ramondt: Gespletenheid als orderingsmechanisme. De arbeidsverhoudingen in Joegoslavië (ESB van 22 augustus jl.);

• Dr. P. Gevers: Relatieve weerbaarheid, veel pragmatisme, toenemende interdependentie. Grondtrekken van de Belgische arbeidsverhoudingen (ESB van 26 september jl.).

11. Sommige van de commissies zijn permanent en bovendien houden tal van de commissies zich bezig met andere vraagstukken dan die op sociaal-economisch gebied, zoals de „Ständige Strassenverkehrskommission”, de „Konsultative Kommission für Handelspolitik”, „Fachausschuss Obst und Obstprodukte”.

Behandelt een commissie problemen die direct met werknemersbelangen te maken hebben, dan zijn de drie werknemersverbonden vertegenwoordigd. De overheid heeft geen stemgerechtigde leden in deze commissies; wel wonen overheidsvertegenwoordigers soms de vergaderingen bij voor toelichting of observatie. Verwerpt een commissie een bepaald wetsontwerp, dan wordt dit op grond van de wet niet bij het parlement in behandeling genomen. Keurt een commissie een wetsontwerp goed, maar neemt het parlement het ontwerp in belangrijk gewijzigde vorm aan, dan moet dit gewijzigde ontwerp weer door de commissie in behandeling worden genomen en worden goedgekeurd. Is een goedgekeurd wetsontwerp belangrijk, dan moet bovendien het Zwitserse volk zich via een referendum daarover uitspreken.

Zo'n (volks)stemming kan ook worden afgedwongen als 30.000 stemgerechtigde Zwitsers schriftelijk kenbaar maken, dat zij een referendum (over het wetsontwerp) willen. Hierdoor is het voor een belangengroep in een commissie mogelijk om via het verzamelen van 30.000 handtekeningen een referendum af te dwingen en zo (alsnog) te trachten de beslissing m.b.t. het afgewezen of goedgekeurde wetsontwerp te beïnvloeden.

Een andere vorm van een referendum is gebaseerd op het *recht van initiatief* van het Zwitserse volk: 50.000 stemgerechtigden kunnen schriftelijk verklaren, dat zij over een bepaald wetsontwerp, meestal ingediend door een belangenorganisatie of een kleine politieke partij, een referendum willen. Bij gewone meerderheid moet de regering dit wetsontwerp uitvoeren.

Werknemersorganisaties hebben een paar keer van deze twee vormen van het afdwingen van referenda gebruik gemaakt. Op de invloed van referenda op de Zwitserse arbeidsverhoudingen kom ik verder in het artikel nog terug.

Bedrijfstak-cao's

In de meeste bedrijfstakken worden landelijke cao's afgesloten door werkgevers- en werknemersbonden. Voor het afsluiten van een nieuwe cao, of voor een verlenging van een bestaande, gaat het initiatief steeds uit van de werknemersbond. Ongeveer tien maanden voor het aflopen van de bestaande cao verzoekt het hoofdbestuur van de vakbond aan de afdelingen vergaderingen te organiseren om met de leden te gaan praten over de wensen en verlangens m.b.t. de arbeidsvoorwaarden en deze in voorstellen te formuleren. De voorstellen worden door het hoofdbestuur verzameld en in vergaderingen met afdelingsleiders — vaak bezoldigde krachten — gewogen op prioriteit en belang. Het aantal voorstellen kan omvangrijk zijn. Zo werden bij de laatste verlenging van de cao voor de metaalarbeiders ruim 270 verschillende voorstellen door de afdelingen ingediend.

Deze voorstellen worden verdeeld in thema's welke worden bestudeerd door commissies waarin elk bedrijf vertegenwoordigd is door een werknemer. De bond organiseert vervolgens een nationale conferentie waarop de verslagen van genoemde groepen worden behandeld. Daar wordt besloten welke de voorstellen aan de werkgevers zullen zijn en welke voorstellen daarvan de meeste prioriteit dienen te krijgen.

Enkele maanden na het inleveren van deze voorstellen wordt een vergadering tussen werkgevers en werknemers gehouden; de datum wordt door de secretarissen in gezamenlijk overleg bepaald. Na een serie vergaderingen zijn er drie mogelijkheden:

- a. de werkgevers accepteren de voorstellen zonder meer of met kleine wijzigingen;
- b. de partijen worden het eens over een compromis;
- c. de onderhandelaars worden het niet eens.

In het geval van a wordt een cao afgesloten nadat de vakbondsdelegatie in een nationale vakbondsconferentie formele goedkeuring heeft gekregen. In de gevallen b en c gaan de besturen met hun achterban praten. Blijven de besturen het na raadpleging van hun achterban oneens met elkaar, dan zijn zij verplicht te zamen een arbitragecommissie samen te stellen. De voorzitter hiervan is meestal een rechter, die door beide partijen wordt geaccepteerd. Verder wijzen werkgevers en werknemers ieder één lid aan. Beide partijen leggen zich vervolgens neer bij de beslissing van de commissie, die met gewone meerderheid genomen wordt, als er tenminste een vredesovereenkomst is gesloten (zie hiérvóór). Werknemers en werkgevers die geen vredesovereenkomst hebben getekend, benoemen in het algemeen ook een arbitragecommissie als zij het niet eens kunnen worden bij het overleg. De partijen behoeven zich dan niet bij de beslissing neer te leggen. Zo hebben de werkgevers in de houtbewerkingsindustrie in september van dit jaar geweigerd zo'n beslissing te accepteren. Wat er dan gaat gebeuren is altijd onzeker.

Kantonale cao's

Naast nationale bedrijfstak-cao's worden er in Zwitserland ook cao's afgesloten, die voor bedrijfstakken in één of een paar kantons of gemeenten van kracht zijn. Deze kantonale en gemeentelijke cao's hebben een historische oorsprong. In 1848 werd bij een grondwetsherziening een begin gemaakt met de versterking van de positie van de centrale overheid. Hierbij werd vastgelegd, dat Zwitserland een federatieve staat zou worden. Als we de periode van de Helvetik (1798 - 1804), te vergelijken met onze Bataafse Republiek, overslaan, dan kunnen we zeggen dat de kantons, ook de stadkantons zoals Zürich, Bern, Basel e.d., zich vóór 1848 als onafhankelijke staten gedroegen. Langzaam is de positie van de centrale overheid versterkt, waartoe de diverse grondwetswijzigingen hebben bijgedragen. Dit ontwikkelingsproces duurt nog steeds voort. Toch hebben de kantons nog vele

rechten. Zo is de uitvoering van vele wetten, waaronder wetten op het gebied van arbeidsrecht, aan de kantons overgelaten. De vakbonden hebben dan ook voor vele kantons overkoepelende organisaties opgericht, die zich onder meer bezighouden met toezicht op de uitvoering van genoemde wetten.

Het afsluiten van kantonale en gemeentelijke cao's is een taak van deze overkoepelende organisaties, waarvan de leden vaak minder geschoolde onderhandelaars zijn dan degenen die bij landelijke onderhandelingen betrokken zijn. De vakbonden trachten voortdurend de bedrijven te bewegen zich bij een landelijk overeengekomen cao aan te sluiten. Dit lukt niet goed; de werkgevers willen het bestaande kantonale cao-overleg vaak handhaven.

Bedrijfs-cao's

De vakbonden sluiten verder veel cao's af die voor één of meer bedrijven gelden en die in veel gevallen identiek zijn aan de (landelijke) bedrijfstak-cao's in de bedrijfstak van het betreffende bedrijf. Deze bedrijven zijn dan niet aangesloten bij een werkgeversorganisatie die de (landelijke) bedrijfstak-cao heeft ondertekend. Bovendien zijn er bedrijfstak-cao's waarin alleen de grote lijnen zijn geregeld en waarin bewust een aantal zaken is weggelaten. De vakbonden sluiten dan met een aantal bedrijven die onder zo'n cao vallen een aanvullende arbeidsovereenkomst af. Dit komt vooral voor in bedrijfstakken waarbinnen de rentabiliteit der ondernemingen ver uiteenloopt. Daarnaast worden er ook, vooral met grote bedrijven, speciale cao's afgesloten, zoals wij dat in Nederland ook kennen. In 1971 waren er 775 cao's afgesloten die voor één of een paar bedrijven golden; 189 met een werkingsfeer in één of meer gemeenten; 261 binnen één kanton; 53 binnen een paar kantons en 111 (landelijke) bedrijfstak-cao's.

Overheid

Een aparte plaats bij het afsluiten van cao's neemt de overheid in. De overheid houdt zich in principe buiten het overleg tussen werkgevers en werknemers over de arbeidsvoorwaarden, overeenkomstig de liberale opvattingen die de meerderheid van de regering aanhangt. Zij heeft, tenminste voorzover het niet het overheidspersoneel betreft, zich beperkt tot het bepalen van een maximale werkweek van 45 uren en 260 uren per jaar, een minimale vakantie en een aantal veiligheidswetten.

Als het om de positie van het overheidspersoneel gaat wordt de rol van de overheid heel wat actiever. De Zwitserse overheid gaat niet uit van een scheiding tussen haar functie als behartiger van het algemeen belang en die als werkgever, zoals in ons land. Moet de overheid bezuinigen, dan wordt de loonontwikkeling van het overheidspersoneel daarbij betrokken. Bovendien kunnen de arbeidsvoorwaarden van het overheidspersoneel door een referendum worden veranderd of worden bevroren. De vakbonden voor overheidspersoneel kunnen hiertegen met „normale” middelen niets uitrichten. Een minister kan een uitspraak van het parlement of het Zwitserse volk niet naast zich neerleggen. Wel kan de ministerraad in de begroting voor het volgende jaar een reële loonsverhoging opnemen of een verkorting van het aantal arbeidsuren, maar het parlement, en de reeds eerder genoemde commissies, kunnen dit weer schrappen i.v.m. bezuinigingen of om andere uitgaven te verhogen.

Sinds 1972 heeft het overheidspersoneel geen algemene reële loonsverhoging gehad. Alleen via persoonlijke bevorderingen of door het plaatsen van een bepaald soort werk in een hoger betaalde loonklasse kunnen bepaalde groepen overheidspersoneel een hoger reëel loon krijgen. Aan het recht van halfjaarlijkse prijscompensaties is nog nooit getornd. Voor het overheidspersoneel geldt een stakingsverbod dat niet overtreden wordt. Een staking van het overheidspersoneel is binnen het geheel van de arbeidsverhoudingen in Zwitserland ondenkbaar.

Twee cao's nader beschouwd

De cao voor de metaal-, machine- en horloge-industrie

De cao voor de metaal-, machine- en horloge-industrie is van werkgeverskant door een algemene werkgeversorganisatie en van werknemerszijde door vier vakbonden, één vakbond aangesloten bij het algemeen vakverbond, één aangesloten bij een RK/protestants vakverbond, één bij het protestants vakverbond en één categorale vakbond, afgesloten. De overeenkomst geldt voor de periode 1978-1983.

In het contract is onder meer het wekelijks aantal werkuren geregeld: in de loop van de contractperiode wordt dit aantal verminderd van 43 tot 40 uur uiterlijk in 1982. Verder worden geregeld: de duur van de vakantie; geldelijke bijdragen van niet-georganiseerden, die in een speciaal fonds worden gestort en vanuit dit fonds verdeeld onder de vakbonden; de rechten en plichten van de bedrijfscommissies (zie verder) alsmede de arbitrage tussen directie en bedrijfscommissie als zij het niet eens worden; algemene regels voor de werknemer zoals het loyaal samenwerken met directie en collega's, belangstelling voor een goede uitvoering van het opgedragen werk. Verder is overeengekomen dat de directie de werknemers werk moet verschaffen overeenkomstig hun opleiding en vakkennis en dat tijdens ziekte, na bedrijfsongevallen en tijdens militaire dienst (de dienstplichtigen moeten regelmatig voor herhalingsoefeningen opkomen tot hun 48e of 50e jaar) uitkeringen worden gegeven.

Lonen zijn niet in het contract geregeld. Voor de horloge-industrie zijn deze in een apart contract (landelijk) vastgelegd en over de hoogte wordt jaarlijks onderhandeld. In 1978 moest er een arbitragecommissie worden gevormd omdat werkgevers en werknemers het niet eens konden worden. In de metaalindustrie worden de lonen per bedrijf door de bedrijfscommissies en de directies geregeld. De achtergrond hiervan is de reeds verder genoemde ongelijke rentabiliteit in de bedrijfstak.

Het uitgangspunt van de vakbonden is dat de reële loonsverhoging in een bedrijf gelijk moet zijn aan de produktiviteitsverhoging per werknemer. Het gevolg hiervan is dat voor gelijksoortig werk in verschillende bedrijven verschillende lonen worden betaald, afhankelijk van de genoemde produktiviteitsverhoging in het bedrijf. Om de verschillen niet te veel te laten groeien, waardoor het personeel van het ene naar het andere bedrijf zal trachten over te stappen, komen de reële loonsverhogingen in slecht lopende bedrijven toch boven de produktiviteitsverhoging uit.

De cao voor het bankbedrijf

De vakbond van het Zwitserse bankpersoneel is een categorale bond, die onafhankelijk blijft om haar „apolitieke” en „a-confessionele” status te handhaven. Het bestuur vreest dat door een aansluiting bij het algemeen vakverbond op hun verbond het etiket van „socialistisch” zal worden geplakt. Dit zal zowel kunnen leiden tot een minder soepele houding van de vertegenwoordigers der bankdirecties als tot verlies van leden. Bovendien heeft het de bond na de oorlog nogal wat moeite gekost om als (gelijkwaardige) gesprekspartner door de werkgevers in het bankbedrijf te worden aanvaard.

Eind 1978 werden de sociale partners in het bankbedrijf het eens over een tweejarige cao, ingaande per 1 januari 1979. Naast een prijscompensatie van 0,5% werden alle salarissen met 1,7% verhoogd, terwijl voor incidentele verhogingen 1,2% beschikbaar werd gesteld. Deze verhogingen gelden voor de periode tot 1 januari 1981. De onderhandelingen werden gevoerd in een periode waarin de winsten van de banken door de monetaire ontwikkelingen gevoelig terugliepen. Dit was de reden om de reële verhoging erg laag te stellen: gemiddeld 1,45% per jaar.

Sinds begin 1979 hebben de winsten in het bankbedrijf zich weer hersteld. Het is echter niet mogelijk de cao open te breken. Dit in tegenstelling tot b.v. het vijfjarige contract in de metaal-, machine- en horloge-industrie, waar in de cao is bepaald dat de lonen elk jaar kunnen worden bijgesteld. Opgemerkt zij dat de prijscompensatie uiteraard wel jaarlijks doorgaat.

Met veel moeite is het gelukt de werktijd per 1 januari 1980 met één uur te verkorten tot 43 uur per week. De bonden hadden een fasengewijze verkorting tot 40 uur geëist. De bonden hadden echter de tijd tegen. De vertegenwoordigers van de directie stelden b.v. dat het overheidspersoneel nog steeds 44 uur per week werkt en dat vermindering van die werktijd door het Zwitserse volk via een referendum is afgewezen(!). Bovendien is er bij de banken een groot aantal vacatures, dat niet kan worden vervuld vanwege een structureel personeelstekort. Werktijdverkorting zou leiden tot overwerk en dus verkapte salarisverhoging, aldus de werkgevers.

Wel werd in de cao nog een viertal punten over inspraak opgenomen, welke zeer algemeen gesteld zijn. De tijd zal moeten leren welke betekenis deze zullen hebben. De vakbondsleiding gelooft in ieder geval niet, dat in de naaste toekomst het personeel invloed op de bedrijfsvoering van de grote internationaal georiënteerde banken zal hebben.

Invloed referenda

De invloed van referenda op de Zwitserse arbeidsverhoudingen is opmerkelijk. In 1976 verzamelde de POCH, een kleine progressieve politieke partij, 50.000 handtekeningen voor een referendum om de 40-urige werkweek voor te schrijven. Het algemeen vakverbond verklaarde zich tegen dit voorstel, omdat volgens haar door een werktijdverkorting van drie à vier uur per week de loonkosten te snel zouden stijgen. Met 1.314.523 tegen en 370.439 stemmen voor werd het voorstel afgewezen.

Sinds ongeveer 1972 trachten de vakbonden aangesloten bij het algemeen vakverbond de medezeggenschap uit te breiden tot de belangrijkste beslissingen in de ondernemingen zoals investeringen, bedrijfssluitingen, reorganisatieplannen en dergelijke. Via onderhandelingen met de werkgeversorganisaties kwamen de vakbonden niet verder dan het opstellen van sociale plannen in geval van reorganisaties en sluitingen, alsmede de onderwerpen waarmee de bedrijfscommissies zich mogen bezighouden. In 1976 trachtten de bonden via een referendum wettelijke voorschriften over de medezeggenschap voor de werknemers van de grond te krijgen. Het parlement stelde daarop eveneens een wetsontwerp op, dat veel minder ver ging dan het voorstel van het vakverbond (zelfs minder ver dan de bestaande wetgeving op dit gebied toelaat). Het voorstel van het vakverbond werd met 968.000 tegen 472.000 stemmen verworpen(!). Ook het tegenvoorstel (van het parlement) werd (met 973.000 tegen 434.000 stemmen) afgewezen.

Medezeggenschap

Na deze referenda komt de medezeggenschap van de werknemers in politieke discussies zo nu en dan ter sprake en worden voorstellen geventileerd, maar praktisch zit er geen vooruitgang in. Ook tijdens vakbondsvergaderingen wordt het onderwerp regelmatig besproken, maar in cao-onderhandelingen wordt geen wezenlijke vooruitgang geboekt. Een aangeboden commissarisplaats bij Nestlé-Zwitserland werd — omdat de belangrijke beslissingen bij Nestlé-Holding worden genomen — door de vakbeweging als onbelangrijk beschouwd en afgewezen. Een aanbod van de Migros, een groot winkelbedrijf met tal van filialen verspreid over geheel Zwitserland, voor medezeggenschap, waarbij de vakbonden eveneens buiten de belangrijke be-

slissingen werden gehouden, werd door de vakbonden als vriendelijk beschouwd en eveneens afgewezen. Bovendien is op wetenschappelijk niveau tussen rechtsgeleerden een discussie gaande over de vraag of binnen de huidige Zwitserse opvattingen over eigendom inspraak over essentiële zaken van de ondernemingen wel of niet in een cao kan worden geregeld. Het blijkt dat ook in Zwitserland de medezeggenschap van werknemers nog in de kinderschoenen staat. Wel is het zo dat in een aantal cao's de bepaling is opgenomen, dat in de bedrijven die binnen de cao vallen, *bedrijfscommissies* moeten worden gevormd. Vele bedrijven waar deze verplichting niet geldt, gaan min of meer vrijwillig tot het instellen van zo'n commissie over.

De leden van een bedrijfscommissie worden door het personeel gekozen en zijn aan hen ook verantwoording verschuldigd. De belangrijkste algemene taak is het zorgen voor een goed arbeidsklimaat in de onderneming.

Specifieke taken zijn onder meer:

- het overleggen over de hoogte van de lonen als deze niet in de cao zijn vastgelegd;
- verbeteringen in de regelingen van het bedrijfspensioenfonds;
- het regelen van de werktijden binnen het vastgestelde wekelijkse aantal werkuren;
- de werkpauses;
- het maken van regels voor het vakantierooster;
- toezicht op het nakomen van veiligheidsregels en het voorstellen van maatregelen om de veiligheid en de werkomstandigheden in het algemeen te verbeteren;
- in samenwerking met de directie opstellen van een sociaal plan bij ontslag door reorganisatie of gehele respectievelijk gedeeltelijke sluiting van het bedrijf;
- het toezien of de cao-bepalingen worden nagekomen.

Het bovenstaande is een greep uit de taken en geeft een indruk op welk gebied de werkzaamheden liggen. Voor het overleg van de reële loonsverhoging kan de commissie inlichtingen van de directie over de gang van zaken in het bedrijf verlangen. Komen directie en commissie niet tot overeenstemming, dan richten zij zich tot hun vakorganisaties en vragen om bemiddeling. Deze stellen daartoe een commissie in die in het algemeen een compromis voorstelt. Accepteert één van de partijen dit voorstel niet of lukt het niet een compromis te formuleren dan wordt er een arbitragecommissie van drie leden gevormd met een neutrale voorzitter, zoals bij het landelijk overleg al ter sprake is gekomen. Als de voorzitter van die commissie het nodig acht, kan deze een economische deskundige aanwijzen die recht heeft op inzage van de boekhouding van het bedrijf om na te gaan welke partij een redelijk standpunt inneemt en welke niet. Is er een vredesovereenkomst afgesloten, dan is de beslissing van de arbitragecommissie bindend.

Om hun taken naar behoren te kunnen vervullen, kunnen de leden van de bedrijfscommissie cursussen volgen, die geheel of gedeeltelijk in de werktijd worden gegeven. In de metaalindustrie hebben zij recht op een betaald verlof van gemiddeld 10 dagen per lid in een periode van vier jaar. De werkgever betaalt het loon door, de vakbonden nemen de kosten voor de cursussen en de reis- en de verblijfkosten voor hun rekening.

De leden van een bedrijfscommissie hebben in vele bedrijven een goede kans bevorderd te worden. De redenen zijn hiervoor het vertrouwen dat zij bij de werknemers genieten, de betere scholing door de cursussen, ervaring in onderhandelen en vergaderen. De kans bestaat dan ook, dat een lid van de bedrijfscommissie zich door de bedrijfsleiding laat „inpakken” en zo zijn kans voor promotie vergroot.

Mocht een werkgever zich van een lid van de bedrijfscommissie willen ontdoen door deze te ontslaan, dan levert dit problemen op, omdat er beschermende bepalingen voor deze leden in de cao zijn opgenomen om willekeurig ontslag te voorkomen. Deze beperkende bepalingen zijn zo algemeen gesteld, dat aan wezenlijke bescherming moet worden getwijfeld als de werkgever met alle geweld het ontslag wil

doorzetten. In de praktijk komt zulk een ontslag echter weinig voor; de promoties zijn talrijker.

In de Zwitserse wet ontbreken overigens beschermende maatregelen voor de werknemers tegen willekeurig ontslag. Een bescherming van de werknemer op dit gebied schijnt bij de vakbonden niet te leven. In gesprekken met vakbondsfunctionarissen over dit punt werd ik er steeds op gewezen, dat de werkgever toch een opzeggingstermijn in acht moet nemen. De gedachte een regeling op te stellen om ontslag te toetsen en eventueel weer ongedaan te maken werd niet van belang geacht.

Stakingen

Ook m.b.t. stakingsbereidheid is Zwitserland geen haard van sociale onrust. Zoals reeds eerder is opgemerkt hebben werknemers het recht van staken als er geen vredesovereenkomst is afgesloten. Maar ook als zo'n vredesovereenkomst wel is afgesloten dan kan staken onder bepaalde omstandigheden toch rechtmatig zijn. Komt een werkgever b.v. de cao-bepalingen niet na en leveren onderhandelingen (eerst op bedrijfsniveau en later met behulp van bemiddeling van de werkgevers- en werknemersorganisaties) geen resultaat op, dan hebben de werknemers het recht om te staken en recht op een uitkering uit de stakingskassen.

In 1976, het dieptepunt van de laatste conjuncturele crisis in Zwitserland, kwamen 19 stakingen voor waarbij 2.395 werknemers verdeeld over 492 bedrijven betrokken waren en gingen 19.586 arbeidsdagen verloren. In 1977 waren er 9 stakingen met 1.380 werknemers in 54 bedrijven met een verlies van 4.649 werkdagen. De meeste stakingen komen voor in het franstalige deel, 25 van de 34 in de periode 1975-1977, in het duitstalige deel waren er in die periode vier en in het Italiaanse gedeelte ook vier. We moeten er hierbij rekening mee houden, dat er in het Italiaanse deel van Zwitserland naar verhouding veel minder bedrijven zijn dan in de andere delen van het land.

De buitenlandse arbeiders

Omdat de politiek van Zwitserland ten aanzien van de buitenlandse arbeiders in het buitenland nogal wat stof heeft doen opwaaien, ten slotte iets over de positie van de buitenlandse werknemers. Omstreeks 1900 begon het aantal buitenlandse arbeiders sterk te stijgen; het hoogtepunt werd bereikt in 1910: 14,7% van de beroepsbevolking bestond uit buitenlandse werknemers. Na dalingen in de eerste wereldoorlog en in de jaren dertig zette na de tweede wereldoorlog wederom een sterke stijging in. In 1960 was het aantal tot 424.000 gestegen (16% van de beroepsbevolking). Totaal woonden in Zwitserland in 1960 584.739 buitenlanders (10,8% van de bevolking), waarbij het aantal grensarbeiders niet is meegerekend. In het begin van de jaren zestig kwamen uit de Zwitserse bevolking geluiden om het aantal buitenlanders constant te houden of te verminderen ten einde „Ueberfremdung” te voorkomen. Ondanks enige maatregelen van de regering steeg het aantal buitenlanders in 1970 tot 1.080.076 en het aantal buitenlandse arbeiders tot 657.000, in 1973 aangegroeid tot 852.000.

Toen in 1974 de economische teruggang zich begon af te tekenen, werden er scherpe maatregelen genomen en 250.000 buitenlandse arbeiders over de grens gezet. De gevolgen van de conjuncturele teruggang voor de arbeidsmarkt werden hiermee voor een deel opgelost. In hoeverre Zwitsers de opengevallen arbeidsplaatsen van de buitenlanders, die meestal laag gekwalificeerd werk deden, hebben ingenomen is nooit onderzocht.

Na het economische herstel, dat in 1977 inzette, is het aantal buitenlandse arbeiders aan een quotum gebonden. Omdat het aantal onbezette arbeidsplaatsen in de tienduizenden loopt, wordt er van werkgeverskant aandrang uitgeoefend dit quotum te verhogen. De vakbonden verzetten zich hiertegen, zij vinden een aantal van 629.000 buitenlandse arbeiders meer dan genoeg. Een deel van het probleem der onbezette

arbeidsplaatsen is opgelost door illegaal buitenlandse arbeiders in dienst te nemen. De schattingen van dit aantal lopen uiteen van enige duizenden (door overheidsinstanties) tot 20.000 à 30.000 (door de vakbonden).

Slot

Uit het voorgaande blijkt dat er tussen de huidige situaties op het gebied van de arbeidsverhoudingen in Zwitserland en Nederland duidelijke verschillen zijn. Voor een deel kan dit worden verklaard uit de verschillen in de conjuncturele situatie, die in Zwitserland gunstiger is dan bij ons. Door de sombere economische situatie en de daaruit voortvloeiende werkgelegenheidsperspectieven worden de verhoudingen tussen de werkgevers en de werknemers in Nederland immers ernstig verstoord. In Zwitserland is de werkloosheid geen brandhaard voor onrust.

Ik meen te kunnen stellen dat de Zwitserse verhoudingen betere voorwaarden scheppen voor het overwinnen van economische moeilijkheden dan de Nederlandse verhoudingen. Dat is niet de schuld van één der sociale partners. De Zwitsers stellen zich in het algemeen zakelijker op dan de Nederlanders als het gaat om problemen op te lossen. Zo zakelijk zelfs, dat het voor buitenstaanders vaak onwerkelijk overkomt, gezien de verhoudingen tussen werkgevers en werknemers elders in Europa.

De Zwitserse wijze van overleg en onderhandelen m.b.t. de arbeidsvoorwaarden is dan ook op de Nederlandse situatie niet van toepassing. Wel zou het mogelijk zijn een aantal aspecten te vergelijken. Hierbij kunnen we in de eerste plaats denken aan het herstel van het wederzijdse vertrouwen (Treu und Glauben). Daarnaast het centraal stellen van de economische ontwikkeling en concurrentiepositie, maar ook permanent attent zijn op het aanpassen van het productiepakkett, waarbij de loonkosten als een gegeven dienen te worden beschouwd.

Wat betreft de toekomstige ontwikkelingen in arbeidsverhoudingen in Zwitserland kunnen moeilijk voorspellingen worden gedaan. Veel zal afhangen van de wijze waarop Zwitserland zich tegen de economische moeilijkheden waarmee de wereld wordt geconfronteerd te weer zal stellen en van de vraag of de werkloosheid op een aanvaardbaar niveau zal blijven.

Hierbij speelt ook een andere ontwikkeling een rol. Reeds nu worden veel arbeidsplaatsen uit de industrie naar het buitenland overgebracht. De bedrijfsvestigingen in Zwitserland krijgen daardoor — enigszins gechargeerd — steeds meer het karakter van centra van waaruit leiding wordt gegeven, research wordt verricht en zeer specialistisch werk gedaan. Dit betekent een verschuiving vanuit de werkplaats („bleu collar workers”) naar de witte-boordenwerknemers (hoewel de witte boorden in fysieke zin steeds meer verdwijnen). De werknemers met „de witte boord” zijn minder bereid „harde” middelen te hanteren voor verbeteringen van hun arbeidsvoorwaarden dan de werknemers uit de fabriek. Bovendien is het de vraag of de verschuiving van „overall” naar „witte boord” zonder sociale onrust zal verlopen. De vakverbonden dringen nu al aan op een arbeidsmarktbeleid van de overheid met het oog op de veranderingen die in de samenstelling van de beschikbare arbeidsplaatsen zal plaatsvinden. Hierbij komt, dat door de geboortegolf in het verleden in de naaste toekomst ongeveer 100.000 extra arbeidsplaatsen nodig zijn als we uitgaan van de huidige werktijden en pensioenleeftijden (voor mannen 65 en voor vrouwen 62 jaar).

Niettemin kan, ondanks deze mogelijke verstoringen, worden aangenomen dat de Zwitserse arbeidsverhoudingen in de naaste toekomst in het teken van het harmoniemodel zullen blijven staan. Het „Treu und Glauben” en het opmerkelijke inzicht van de Zwitsers m.b.t. het verband tussen loonkosten en concurrentiepositie zullen er voor zorgen dat buitenstaanders met verwondering de harmonie in dit kleine land zullen volgen.

A. J. Poelman

gemeente gouda

Voor het in te stellen bureau Economische Zaken, dat zal ressorteren onder de afdeling Financiën en Economische Zaken van de gemeentesecretarie en het gemeentebestuur adviseert over het te voeren externe economische beleid, o.m. tot uiting komende in:

- het geven van voorlichting aan en het onderhouden van contacten met het bedrijfsleven;
- het onderhouden van contacten met de provinciale- en rijksoverheid;
- het leggen en onderhouden van contacten met werknemers- en werkgeversorganisaties, speciaal t.a.v. de werkgelegenheid en het vestigingsbeleid;
- het verrichten van onderzoek t.a.v. de arbeidsmarktsituatie, werkgelegenheidsstructuur enz.
- het uitvoeren van een gericht acquisitiebeleid.

wordt gevraagd een

jonge econoom (m/v)

die gezien het geschetste taakveld, een belangrijke schakelfunctie vervult tussen de plaatselijke overheid en het bedrijfsleven.

Eisen:

- een voltooide universitaire studie economie of gelijkwaardig opleidingsniveau;
- zo mogelijk ervaring bij een overheidslichaam;
- organisatorische en contactuele kwaliteiten om het bureau efficiënt te laten functioneren en extern te vertegenwoordigen.

Salaris:

- afhankelijk van opleiding en ervaring voorhands tot maximaal f 3981,- bruto per maand.

De gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing.

Nadere inlichtingen worden desgewenst verstrekt door de directeur van de afdeling, de heer P. van den Brink, tel. 01820-13800, tst. 241.

Sollicitaties binnen 14 dagen na verschijnen van dit blad te richten aan het college van burgemeester en wethouders van Gouda, postbus 1086, 2800 BB Gouda, met op de enveloppe: chef afd. Pz-sollicitatie.

5033.79.009

Moet onze vennootschapsbelasting niet op de helling?

PROF. DR. S. CNOSSEN*

In dit artikel wordt een pleidooi gehouden voor de invoering in ons land van het verrekeningsstelsel dat in de afgelopen jaren door 7 van de 9 EG-landen is aanvaard als de meest wenselijke vorm van vennootschapsbelasting. De auteur is van oordeel dat het verrekeningsstelsel tot een rationeler, rechtvaardiger en efficiëntere verdeling van de belastingdruk leidt, als bij invoering daarvan het tarief op de ingehouden winst niet wordt verhoogd, en als de middelendering en het verlies aan progressiviteit elders in het belastingsysteem worden gecompenseerd, mogelijk door middel van een met de inkomstenbelasting geïntegreerde vermogenswinstbelasting.

Inleiding

Onder het in Nederland vigerende systeem van belastingheffing naar inkomen en winst worden uitgedeelde vennootschapswinsten dubbel belast: in de eerste plaats wanneer de voor uitdeling bestemde winst door de vennootschapsbelasting wordt getroffen (dividenden zijn immers niet aftrekbaar bij de bepaling van de winst) en in de tweede plaats wanneer deze winst in de vorm van opbrengst van vermogen bij de aandeelhouders aan de inkomstenbelasting wordt onderworpen¹). Velen achten dit een situatie waarvoor geen deugdelijke rechtvaardigingsgronden zijn aan te voeren. Immers, winst is inkomen dat qua functie niet verschilt van ander kapitaalinkomen, zoals huur, rente en pacht, of van arbeidsinkomen, zoals loon, salaris en opbrengst van andere arbeid. Niet valt in te zien waarom juist de uitgedeelde vennootschapswinst een dubbele tol zou moeten passeren. In breder verband wordt er voorts op gewezen dat de vennootschapsbelasting, zoals wij die kennen, niet kan worden verdedigd op grond van algemeen aanvaarde principes zoals het draagkracht- en het profijtbeginsel. Het draagkrachtbegrip kan alleen op natuurlijke personen van toepassing zijn en de winst is geen juiste benaderingsmaatstaf om de kosten van door de gemeenschap getroffen voorzieningen, waarvan vennootschappen (en anderen) profijt hebben, in rekening te brengen²).

Anderen zijn van oordeel dat de economische dubbele belastingheffing van uitgedeelde vennootschapswinsten en, meer algemeen, de gehele relatie tussen vennootschaps- en inkomstenbelasting, de optimale werking van de kapitaalmarkt belemmert³). In de eerste plaats zullen ondernemers, zeker wanneer zij tevens aandeelhouder zijn, winsthouding preferen boven winstuitdeling om zodoende inkomstenbelasting te besparen. Daardoor worden kunstmatig fondsen aan de kapitaalmarkt onthouden. Omdat deze fondsen niet worden

onderworpen aan de „test of the marketplace”, is het mogelijk dat zij voor suboptimale doeleinden worden aangewend. De verstoring van de winstbestemmingsbeslissing leidt er tevens toe dat beleggers een kunstmatige voorkeur voor aandelen met lage „payout rates” zullen hebben. In de tweede plaats betekent de dubbele tol dat ondernemers voor hun totale vermogensvoorziening verhoudingsgewijs meer vreemd dan eigen vermogen zullen aantrekken; in tegenstelling tot dividend is rente immers wel aftrekbaar. Hierdoor neemt de invloed van de risicomijdende schuldeiser toe en kan de solvabiliteit van de onderneming in gevaar komen. In de derde plaats verstoort de huidige belastingheffing naar de winst de optimale allocatie van kapitaal tussen de vennootschaps- en de niet-vennootschapssector. Enerzijds is het mogelijk dat ondernemingen, waarvoor de vennootschapsvorm essentieel is, zwaarder worden belast dan ondernemingen, waarvoor dit niet het geval is; anderzijds zullen ondernemers/natuurlijke personen geneigd zijn hun bedrijf in een (besloten) vennootschap onder te brengen om het hoge marginale tarief van de inkomstenbelasting te ontgaan. In beide gevallen is er sprake van een welvaartsverlies in de vorm van een lager dan optimale productie van de vennootschapsdan wel de niet-vennootschapssector.

De wens winstuitdeling te bevorderen ten einde de kapitaalmarkt beter te doen functioneren, maar, zij het in mindere mate, ook andere hierboven genoemde factoren, hebben 7 van de 9 lidstaten van de Europese Gemeenschappen (EG) in de afgelopen jaren doen besluiten de dubbele heffing te mitigeren door aandeelhouders een belastingkrediet te verstrekken voor de aan de uitgedeelde winst toe te rekenen vennootschapsbelasting⁴). Omdat de vennootschapsbelasting kan worden verrekend met de inkomstenbelasting van de aandeelhouder, wordt deze vorm van partiële integratie ook wel aangeduid

*) De auteur is hoogleraar belastingrecht aan de economische faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Onder zijn redactie verschijnt binnenkort een aantal beschouwingen over het verrekeningsstelsel.

1) De belasting op winst uit aanmerkelijk belang en de latente belastingclaim op liquidatiewinst worden in dit artikel niet expliciet aan de orde gesteld; de contante waarden daarvan zullen in de meeste gevallen (zeer) gering zijn. Ook ga ik slechts zijdelings in op de dividendbelasting die als voorheffing op de inkomstenbelasting geen rol speelt in de stelselkeuze.

2) Dit artikel houdt zich hoofdzakelijk bezig met de sociaal-economische aspecten van de stelselkeuze. Voor een uitvoerige beschouwing over de bestaansredenen van de vennootschapsbelasting, zie S. Cnossen, Grondslagen en stelsels van vennootschapsbelasting in de EG, *Maandblad Belastingbeschouwingen*, 1979, nr. 9, blz. 281-299.

3) Voor een uitstekende verhandeling over de economische „pros and cons of integration”, zie C. E. McLure, Jr., *Must corporate income be taxed twice?*, Brookings Institution, Washington D.C., 1979, hfdst. 2.

4) Voor een interessante uiteenzetting van de motieven die een rol hebben gespeeld bij de invoering van het verrekeningsstelsel in Frankrijk, Engeland en Duitsland, zie J. Verburg, *Ervaringen in andere EG-landen, in Het verrekeningsstelsel in opmars*, Kluwer, Deventer, 1979 (nog te verschijnen, zie ook voetnoot 6).

met de naam verrekeningsstelsel 5). Hoewel er ijverig wordt gestudeerd 6) is Nederland (samen met het groothertogdom Luxemburg) tot nu toe echter blijven vasthouden aan het zo door Van den Tempel getypeerde klassieke stelsel 7) waaronder de heffing van vennootschaps- en inkomstenbelasting gescheiden plaats vindt — een positie die Van Dijck heeft doen opmerken dat „wanneer Nederland het klassieke stelsel nog altijd superieur vindt, (dan) zou de exclusiviteit van dit standpunt toch tenminste moeten leiden tot twijfel aan de juistheid (daarvan)“ 8). Een debat over de meest wenselijke vorm van vennootschapsbelasting staat reeds sinds 1970 op de agenda van de Tweede Kamer 9). Ook politiek Nederland zal zich eerdaags over de stelselkeuze moeten beraden.

Er zijn derhalve voldoende economische en andere redenen om de tot nu toe door Nederland ingenomen positie opnieuw ter discussie te stellen. Dit artikel over de in het geding zijnde stelselkeuze begint met een kort overzicht van de verrekeningsstelsels die onze EG-partners hebben ingevoerd en de variant die is aanbevolen in een richtlijn van de EG-Commissie. Daarna wordt een korte schets gegeven van de standpunten die verschillende Nederlandse kabinetten en maatschappelijke groeperingen hebben ingenomen. Vervolgens wordt ingegaan op de invloed die de vorm van de vennootschapsbelasting mogelijk heeft op het ondernemersgedrag en de verdeling van de belastingdruk. Ten slotte maak ik enkele opmerkingen over de internationale aspecten van het verrekeningsstelsel die zo'n grote rol spelen in het debat hier te lande, om te eindigen met een korte samenvatting en beschouwing over de meest wenselijke koers in het licht van de doelstellingen van het sociaal-economische beleid.

Het verrekeningsstelsel in de EG

Tabel I geeft een overzicht van de verrekeningsstelsels die onze EG-partners hebben ingevoerd 10). Ter verlichting van de dubbele druk op uitgedeelde winsten wordt in het algemeen als volgt gehandeld:

- a. de aandeelhouder verhoogt het door hem ontvangen dividend met de daaraan toe te rekenen vennootschapsbelasting;
- b. vervolgens voegt hij het aldus gebruteerde dividend bij zijn overige inkomen;
- c. daarna wordt het gehele inkomen belast naar het geldende progressieve tarief;
- d. het aldus berekende bedrag aan inkomstenbelasting wordt verminderd met de eerder toegerekende vennootschapsbelasting;
- e. het saldo vormt nog te betalen of terug te vorderen belasting.

Hieruit blijkt dat de verlichting van de dubbele druk plaatsvindt bij de aandeelhouder. Het zou natuurlijk ook mogelijk zijn geweest om de verlichting op vennootschapsniveau te verstrekken door dividenden aftrekbaar te stellen bij de bepaling van de belastbare winst. Deze variant werd echter niet gekozen, voornamelijk omdat de betrokken overheden niet-ingezetenen en van de vennootschapsbelasting vrijgestelde lichamen niet automatisch in de faciliteit wilden doen delen 11). Verder is duidelijk dat de verrekenbare belasting qua techniek identiek is aan de dividendbelasting; zij vervult ook dezelfde controlefunctie met betrekking tot de inkomstenbelasting.

Bij de uitwerking van de partiële-integratiegedachte is het natuurlijk mogelijk om de gehele aan de uitgedeelde winst toe te rekenen vennootschapsbelasting te verrekenen met de inkomstenbelasting van de aandeelhouder, maar om budgettaire, of andere, redenen, is het ook mogelijk om het dividend gedeeltelijk te doen bruteren en het belastingkrediet slechts voor dat gedeelte te verstrekken. Een voorbeeld ter illustratie. Indien het tarief van de vennootschapsbelasting, zoals b.v. in Frankrijk, 50 procent bedraagt, dan kan een vennootschap in beginsel f. 50 van elke f. 100 winst-vóór-belasting uitkeren. Wanneer de aandeelhouder nu de helft van het door hem

ontvangen dividend mag bruteren, dan zal hij f. 75 dividend-inkomen in zijn aangifte voor de inkomstenbelasting moeten opnemen. Aan dit inkomen kleef een belastingkrediet van f. 25, zodat hij verder geen inkomstenbelasting verschuldigd is, indien het dividend in de 33-procent-schijf zou vallen. Welnu, zoals de tabel laat zien, wordt in 5 landen slechts een partieel krediet aan aandeelhouders verleend. Alleen de Bondsrepubliek en Italië staan volledige verrekening toe 12).

Voorts toont de tabel aan dat de meeste landen een compenserende belasting heffen op dividenden die worden geput uit geheel of gedeeltelijk vrijgestelde winstbestanddelen (zoals b.v. buitenlandse winst), omdat zij de aandeelhouder geen krediet wensen te verschaffen, indien en voor zover daar geen (binnenlandse) vennootschapsbelasting tegenover staat 13).

5) De integratie van beide belastingen is slechts partieel, omdat de vennootschapsbelasting op de ingehouden winst gehandhaafd blijft. In de literatuur wordt wel gepleit voor volledige integratie van vennootschaps- en inkomstenbelasting. Voorstellen daartoe zijn gedaan in Canada door de Royal Commission on Taxation, in haar *Report*, Ottawa, 1966, vol. 4, hfdst. 19; in de Bondsrepubliek door de Steuerreformkommission in *Gutachten 1971*, Schriftenreihe des Bundesministeriums der Finanzen, Heft 17, Bonn, 1971, blz. 317; en door de U.S. Treasury in *Bleuprints for basic tax reform*, Washington D.C., 17 januari 1977, blz. 68-75.

6) Zo organiseerde het Fiscaal-Economisch Dispuut van de Erasmus Universiteit Rotterdam eind 1978 een congres over het verrekeningsstelsel. De bijdragen van J. Verburg, C.E. McLure, Jr., P. den Boer en S. Cnossen, alsmede de commentaren daarop van J.C.L. Huiskamp, A.W. der Kinderen, B.M. Veenhof en L.G.M. Stevens, zullen binnenkort worden gepubliceerd onder de titel *Het verrekeningsstelsel in opmars: wat doet Nederland?*, Kluwer, Deventer, 1979. Tevens heeft de Vereniging voor belastingwetenschap een commissie geïnstalleerd om de heffing van vennootschapsbelasting en inkomstenbelasting van uitgedeelde vennootschapswinsten nader te onderzoeken.

7) Zie A.J. van den Tempel, *Vennootschapsbelasting en inkomstenbelasting in de Europese Gemeenschappen*, Brussel, 1970, blz. 7, en van dezelfde auteur, *Heffing van vennootschapsbelasting en inkomstenbelasting van uitgedeelde vennootschapswinsten*, Deventer, 1971. Overigens is het verrekeningsstelsel van oudere signatuur dan het klassieke stelsel. In de vorige eeuw kenden sommige Duitse staten reeds één of andere vorm van verrekening en in 1922 werd het als „withholding-method“ geïncorporeerd in de „Model Income Tax Ordinance“ van het Verenigd Koninkrijk welke in vele koloniën werd ingevoerd.

8) Zie J.E.A.M. van Dijck, *Vernieuwingen in de inkomstenbelasting*, *Weekblad voor Fiscaal Recht*; 1979, nr. 5354, blz. 276.

9) *Nota heffing van vennootschapsbelasting en inkomstenbelasting van uitgedeelde vennootschapswinsten*, Handelingen Tweede Kamer, zitting 1970-1971, nr. 10 955-2. Onlangs deelde de staatssecretaris van Financiën, A. Nooteboom, mede dat het huidige kabinet haar keuze nog niet heeft bepaald, maar dat het problematiek wel in studie heeft genomen; zie *Fiscale harmonisatie*, Handelingen Tweede Kamer, zitting 1978-1979, nr. 15 535-1, blz. 5-7. Een oproep tot studie is ook vervat in A. Nooteboom, *Fiscale facetten van de Europese vennootschap in wording*, *Economenblad*, 1979, nr. 19, blz. 4.

10) Buiten de EG wordt het verrekeningsstelsel ook toegepast in Canada. Tevens blijkt uit G.E. Lent, *Corporate tax structure in developing countries*, *IMF Staff Papers*, 1977, nr. 3, blz. 722-755, dat van 78 ontwikkelingslanden 20 landen een verrekeningsstelsel hebben (6 daarvan beperken de vennootschapsbelasting tot de ingehouden winst), terwijl 46 landen een klassiek stelsel met dubbele heffing hebben en 12 landen een klassiek stelsel met vrijstelling van dividendinkomen voor de inkomstenbelasting. Evenals Nederland, houden de Verenigde Staten nog steeds vast aan het klassieke stelsel. 11) Onder het Duitse verrekeningsstelsel zijn dividenden in zoverre aftrekbaar, dat uitgedeelde winst met een lager vennootschapsbelastingtarief (36 procent) wordt getroffen dan ingehouden winst (56 procent).

12) Tenminste indien geen rekening wordt gehouden met „landelijke“ of plaatselijke belastingen naar de winst; zie voetnoten f en g van tabel I.

13) In Frankrijk is buitenlandse winst vrijgesteld van vennootschapsbelasting (territorialiteitsprincipe), maar in de Bondsrepubliek is dit alleen het geval m.b.t. landen waarvoor een verdrag ter voorkoming van dubbele belasting van toepassing is. In het Verenigd Koninkrijk, dat zich aan het universaliteitsbeginsel houdt, is buitenlandse winst ook aan de Britse vennootschapsbelasting onderworpen, maar mag de in het buitenland betaalde belasting in mindering worden gebracht op de totale, over de wereldwinst berekende, belasting. Om echter te voorkomen dat het verrekeningsstelsel tot een belastingkrediet aanleiding zou kunnen geven m.b.t. de buitenlandse vennootschapsbelasting, is bepaald dat de „foreign tax credit“ alleen in mindering mag worden gebracht op de „mainstream-corporation-tax“ en niet op de „advance-corporation-tax“. Evenals Frankrijk en de Bondsrepubliek integreert het Verenigd Koninkrijk de buitenlandse vennootschapsbelasting derhalve niet met de binnenlandse inkomstenbelasting.

Tabel 1. Het verrekeningsstelsel in de EG

Land	Jaar van invoering	Tarief van de vennootschapsbelasting (in %) a)	Verrekenbare belasting als % van			Compenserende belasting op vrijgestelde winstbestanddelen	Rangschikking van voor uitdeling bestemde winst d)	Mogelijkheid van verrekening voor			Restitutie indien belastingkrediet groter dan verschuldigde belasting	
			netto dividend b)	bruto dividend b)	vennootschapsbelasting c)			binnenlandse vennootschap		buitenlandse aandeelhouder	individuele aandeelhouder	vrijgesteld lichaam
								portefolio	deelneming			
België	1962	48	46	31,5	49,8	nee	niet nodig	ja, maar praktisch irrelevant	n.v.t.	nee; ook niet op bilaterale basis e)	nee	nee
Frankrijk	1965	50	50	33,3	50	ja; ook op langer dan 5 jaar gereserveerde winst	lopende winst; winst vorige 4 jaren (fif); winst onderworpen aan comp. bel.	ja	nee; dividend vrijgesteld; bij doorstoting echter verrekening met comp. bel.	nee, maar wel vele bilaterale verdragen	ja	nee, maar wel voor institutionele beleggers
Verenigd Koninkrijk	1973	52	42,9	30	39,6	ja, door middel van „advance corporation tax“ (act)	highest-in-first-out	n.v.t.; dividend vrijgesteld	Verrekening act. uitdelende venn. met act. doorstotende venn.	nee, maar wel bilaterale verdragen	ja	ja
Ierland	1976	45	42,9	30	52,4	ja, of geen belastingkrediet	highest-in-first-out	n.v.t.; dividend vrijgesteld; verr. doorgestoten krediet		nee, maar wel bilaterale verdragen	ja	nee
Bondsrepubliek	1977	56/36 f)	56,2	36	100	ja	highest-in-first-out	geen belasting i.g.v. doorstoting; 20% belasting bij inhouding		nee; bilaterale onderhandelingen gaande	ja	nee
Denemarken	1977	37	15	13	25,5	ja	highest-and-first-in-first-out	ja	nee; dividend vrijgesteld	nee	ja	nee
Italië g)	1977	25	33,3	25	100	nee	niet nodig	ja	n.v.t.	nee	ja	nee
EG-Commissie	1975	45-55	45-55	31,0-35,5	55-45	ja	lopende winst; winst vorige 5 jaren; oudere winst; andere winst	ja, i.g.v. doorstoting	verrekening krediet dochter met comp. bel. moeder	ja, binnen EG; bilaterale regelingen met niet EG-landen	ja	keuze

Bron: S. Cnossen, Grondslagen en stelsels van vennootschapsbelasting in de EG, *Maandblad Belastingbeshouwingen*, 1979, nr. 9, blz. 288-291.

- a) Naast het algemene tarief hebben vele landen lagere (vaak gedifferentieerde) tarieven voor winsten die bepaalde bedragen niet te boven gaan.
- b) Als de verrekenbare belasting als percentage van het netto dividend gelijk is aan a en de verrekenbare belasting als percentage van het gebruteerde dividend is gelijk aan b, dan is $a = \frac{b}{1-b}$.
- c) Als de verrekenbare belasting als percentage van de vennootschapsbelasting gelijk is aan c en als percentage van het netto dividend gelijk aan a (zie voetnoot b), en het tarief van de vennootschapsbelasting is gelijk aan t, dan is $c = a \times \frac{100-t}{100}$.
- d) De rangschikking vindt in voorkomende gevallen plaats op basis van de hifo-regel (highest-in-first-out) als het gaat om belaste versus onbelaste of ten dele belaste winstbestanddelen, de lifo-regel (last-in-first-out) als het gaat om lopende versus

gereserveerde winst, en de fifo-regel (first-in-first-out) als het gereserveerde winst betreft.

- e) Door middel van verdragen ter voorkoming van dubbele belasting.
- f) In de Bondsrepubliek heeft het verrekeningsstelsel een z.g. gesplitst tarief: de ingehouden winst wordt met 36 procent belast en de uitgedeelde winst met 36 procent. Bovendien worden vennootschappen (en andere belastingplichtigen) aldaar nog door een „Gewerbesteuer“ getroffen waarvan het tarief 5 procent bedraagt; dit kan dan nog worden vermenigvuldigd met „landelijk“ variërende coëfficiënten. De „Gewerbesteuer“ is aftrekbaar van de winst voor de toepassing van de vennootschapsbelasting. In geval van een coëfficiënt van 300 bedraagt de effectieve druk derhalve iets meer dan 13 procent. Onder de veronderstelling dat de winst voor beide belastingen hetzelfde is, kan de druk van de totale belasting worden berekend op 62/44 procent en bedraagt de verrekenbare belasting als percentage van de totale belasting niet 100 maar 71 procent.
- g) In Italië worden bovendien plaatselijke, van de belastbare winst aftrekbare, belastingen naar de winst geheven; voor de jaren 1977 t/m 1980 is het tarief van deze belastingen op 15 procent gesteld. Wordt hiermee rekening gehouden dan bedraagt de druk van de totale belasting 36,2 procent en de verrekenbare belasting als percentage van de totale belasting 58,6.

Om de druk van de compenserende belasting te verlichten is evenwel veelal bepaald dat vrijgestelde winst geacht wordt het laatst te zijn uitgedeeld. In België en Italië (alook in Canada) wordt geen compenserende belasting geheven en is het dus ook niet nodig om de voor uitdeling bestemde winst te rangschikken.

Verder is van belang dat aandeelhouders/vennootschappen in het algemeen op dezelfde wijze worden behandeld als aandeelhouders/natuurlijke personen. Maar dit geldt meestal niet ten aanzien van moeder- en dochtervennootschappen, omdat het door de moeder ontvangen dividend dan niet altijd aan de vennootschapsbelasting is onderworpen (deelnemingsvrijstelling); wèl kan het krediet dat aan het dividend van de dochter kleeft dan in mindering worden gebracht op de compenserende belasting die de moeder bij doorstoting moet betalen.

Ook is duidelijk dat geen enkel land buitenlandse aandeelhouders automatisch in de verlichting laat delen, hoewel daartoe op steeds ruimere schaal voorzieningen worden getroffen in bilateraal afgesloten verdragen ter voorkoming van dubbele belasting 14). Ten slotte wordt opgemerkt dat, met uitzondering van België 15), alle landen teruggaaf van belasting verlenen, indien verrekening in een negatieve aanslag voor de inkomstenbelasting resulteert, maar, behalve in het Verenigd Koninkrijk, kunnen van de vennootschapsbe-

lastig vrijgestelde lichamen, zoals pensioen- en spaarfondsen en het algemeen nut beogende instellingen, geen aanspraak op teruggaaf maken.

De Nederlandse positie(s)

Hoewel Nederland zich, mede onder invloed van Van den Tempel 16), is blijven verschansen in het bolwerk van de klassieke vennootschapsbelasting, is vroeger wel eens anders gedacht over de meest wenselijke verhouding tussen vennootschaps- en inkomstenbelasting. Zo gaven de bewindslieden Vondeling en Hoefnagels in 1965 aan de Tweede Kamer te kennen dat zij met een voorstel zouden komen van een beperkt, voornamelijk op Franse leest geschoeid, verreke-

14) In het algemeen echter uitsluitend met betrekking tot portfoli-aandeelhouders. Alleen het Verenigd Koninkrijk verstrekt bilateraal ook een krediet (ten bedrage van de helft van het krediet voor portfoli-aandeelhouders) ten aanzien van directe investeringen.

15) In België wordt het belastingkrediet namelijk opgevat als een faciliteit welke los staat van de vennootschapsbelasting; zie D.A. van Waardenburg, *Belastingverdragen en het verrekeningsstelsel*, *Maandblad Belastingbeshouwingen*, 1978, nr. 2-3, blz. 58.

16) Zie voetnoot 7.

ningsstelsel — een voornemen dat niet ten uitvoer kon worden gebracht door de val van het kabinet-Cals. Daarvoor, ten tijde van de indiening van het ontwerp van Wet op de vennootschapsbelasting 1960, hadden de bewindslieden Zijlstra en Van de Berge een voorkeur uitgesproken voor het toen in de Bondsrepubliek vigerende stelsel-met-gesplitst-tarief dat onder bepaalde veronderstellingen identiek is aan het verrekingsstelsel 17). Het huidige, reeds in 1970 door de bewindslieden Witteveen en Grapperhaus vertolkte, standpunt is dat een verrekingsstelsel met een compenserende belasting de positie van in Nederland zetelende internationale concerns op buitenlandse kapitaalmarkten zou kunnen schaden. De compenserende belasting op dividenden, uitgedeeld uit (vrijgestelde) buitenlandse winst zou, zo wordt geredeneerd, hun aandelen internationaal minder aantrekkelijk kunnen maken.

De standpunten die verschillende maatschappelijke groeperingen innemen met betrekking tot een eventuele invoering van het verrekingsstelsel zijn nog niet duidelijk uit de verf gekomen. Ondernemers zouden een verlichting van de belastingdruk op dividendinkomen waarschijnlijk verwelkomen, indien verrekening per saldo in een verlaging van de druk op vennootschappelijk broninkomen zou resulteren 18). De hoop dat dit inderdaad zal geschieden is in de loop der jaren kleiner geworden nu zowel Van den Tempel als de regering bij hun oordeelvorming, ten onrechte overigens, van uitgaan dat de belastingopbrengst van de vennootschapssector gelijk dient te blijven, m.a.w. het tarief van de vennootschapsbelasting (op de ingehouden winst) zou moeten worden verhoogd. Dit is natuurlijk geen aantrekkelijke propositie voor besloten vennootschappen die de vennootschapsvorm gebruiken om het hoge marginale tarief van de inkomstenbelasting te ontgaan, maar ook niet voor expanderende ondernemingen die op winsthouding zijn aangewezen voor de financiering van hun investeringen, noch voor grote open vennootschappen die voornamelijk in de winst-na-vennootschapsbelasting zijn geïnteresseerd en minder belangstelling hebben voor de fiscale situatie van hun aandeelhouders 19).

De werknemersorganisaties hebben geen standpunt bepaald, maar aangenomen mag worden dat zij verrekening zullen beschouwen als een fiscale verlichting voor aandeelhouders, wier belangen zij niet vertegenwoordigen. Bewindvoerders van pensioenfondsen en andere institutionele beleggers zullen het voordeel van mogelijk hogere aandelenkoersen moeten afwegen tegen de kans dat vennootschappen het bruto dividend zullen verlagen, omdat aandeelhouders een verlichting ontvangen in de vorm van een belastingkrediet. Resumeerend is het derhalve niet onwaarschijnlijk dat vele belangengroepen, met inbegrip van de internationale concerns, een eventuele stelselwijziging met enige aarzeling tegemoet zullen zien.

Invoel op het ondernemersgedrag

In de Bondsrepubliek en Frankrijk, maar, zoals boven aangegeven, ook hier te lande door de voormalige bewindslieden Zijlstra en Van den Berge, is er bij herhaling op gewezen dat de dubbele tol van het klassieke stelsel winstuitdeling belemmert. Dit kan ertoe leiden dat bedrijven met een gunstige cash-flowpositie hun productieapparaat zullen uitbreiden, ook al is de differentiële beloningsvoet van de investering kleiner dan in andere bedrijven met minder interne fondsen. Empirisch onderzoek van Baumol en anderen heeft uitgewezen dat de beloningsvoet van nieuw kapitaal aanzienlijk hoger ligt dan die van geherinvesteerde winst (en ook hoger dan de beloningsvoet van vreemd vermogen) 20). Ook is het mogelijk dat oude bedrijven met grote reserves aan liquide middelen hun marktpositie zullen versterken door middel van fusies. Dit zou de potentiële startpositie van nieuwe bedrijven kunnen schaden, en in het algemeen het concurrentieklimaat van de economie verslechteren. Onlangs zijn klemmende argumenten aangevoerd ter staving van het standpunt dat de uit de suboptimale kapitaalvorming voortvloeiende welvaartsver-

liezen aanzienlijk groter zijn dan het positieve effect op het totale spaar- en investeringsniveau dat misschien aan de winsthoudingsprikkel van het klassieke stelsel kan worden toegeschreven 21).

Wat kan de empirie ons vertellen omtrent de beweerde winstuitdelende werking van het verrekingsstelsel? Onderzoek met betrekking tot het Verenigd Koninkrijk, nadat aldaar in 1965 het verrekingsstelsel plaatsmaakte voor de klassieke vennootschapsbelasting, wijst uit dat de stelselwijziging winsthouding stimuleerde. Zo berekende Fisher dat het niveau van het totaal in 1965 gedeclareerde dividend in eerste instantie daalde met 16 procent en dat dit percentage zou stijgen tot 39 nadat de verwachtingen van ondernemers en aandeelhouders zich aan de hoogte en de structuur van de nieuwe belasting hadden aangepast 22). In een andere, onafhankelijke, op dezelfde periode betrekking hebbende, studie kwam Feldstein tot de conclusie dat het uitdelingspercentage van Britse ondernemingen in belangrijke mate werd beïnvloed door de „opportunity cost” van de netto (na belasting) ingehouden winst, gezien als een door de aandeelhouders opgeofferd netto dividend. Elke verhoging van de „opportunity cost” met 10 procent leidde in zijn model tot een vermindering van de ingehouden winst met 9 procent 23). Dit onderzoek, waarop een interessante discussie volgde, bevestigde derhalve de hypothese dat de vorm van de vennootschapsbelasting een belangrijke invloed heeft op het niveau van de winstuitdelingen 24).

Naast zijn effect op de relatieve kosten van ingehouden en uitgedeelde winst, zal de vorm van de vennootschapsbelasting mogelijk ook de relatieve kosten van eigen en vreemd vermogen beïnvloeden. Nieuw eigen vermogen is onder het

17) Onder het stelsel-met-gesplitst-tarief wordt de uitgedeelde winst (zonder dat verrekening plaats vindt op het niveau van de aandeelhouder) met een lager tarief getroffen dan de ingehouden winst. Dit stelsel was van kracht in de Bondsrepubliek van 1953-1976 en wordt nog steeds in Japan toegepast.

18) Zie VNO/NCW, *Dubbele druk*, 1971 en VNO/NCW, *Gezond fiscaal beleid*, 1975. Voor een uiteenzetting van het ondernemersstandpunt wordt ook verwezen naar P. den Boer, *De positie van de (multinationale) onderneming, in Het verrekingsstelsel in opmars*, Kluwer, Deventer, 1979 (nog te verschijnen, zie voetnoot 6).

19) Open vennootschappen zullen derhalve weinig waarde hechten aan de mogelijkheid dat het dividend-na-inkomstenbelasting hoger kan zijn onder het verrekingsstelsel, ook al wordt het bruto dividend verlaagd, en aan het feit dat het hogere dividend stimulerend kan werken op de koers van hun aandelen, hetgeen het plaatsen van nieuwe emissies zou kunnen vergemakkelijken.

20) Zie het belangwekkende onderzoek van W.J. Baumol, P. Heim, B.G. Malkiel en R.E. Quandt, *Earnings retention, new capital and the growth of the firm*, *Review of Economics and Statistics*, 1970, nr. 4, blz. 345-355. Van blz. 353 citeer ik: „The rate of return on equity capital ranged from 14.5 per cent to 20.8 per cent. The rate of return on ploughback, however, ranged from 3.0 to 4.6 per cent; while the rate of return on debt ranged from 4.2 per cent to 14 per cent. Thus, it appears that the rate of return on new equity is substantially higher than the rate of return on ploughback; while the rate of return on new debt is somewhere between the rates of return on ploughback and equity”. Overigens dient te worden opgemerkt dat Baumol c.s. deze verschillen niet toeschrijven aan de vennootschapsbelasting welke zij niet in hun onderzoek betrokken.

21) Zie M. Feldstein en D. Frisch, *Corporate tax integration: the estimated effects on capital accumulation and tax distribution of two integration proposals*, *National Tax Journal*, 1977, nr. 1, blz. 37-52 en de in hun artikel geciteerde literatuur.

22) G. R. Fisher, *Quarterly dividend behavior*, in K. Hilton en D. F. Heathfield (red.), *The econometric study of the United Kingdom*, Londen, 1970, blz. 149-178.

23) M. S. Feldstein, *Corporate taxation and dividend behavior*, *Review of Economic Studies*, 1970, vol. 37, blz. 57-72.

24) De discussie werd geïnitieerd door M. A. King in zijn artikel *Corporate taxation and dividend behavior: a comment*, *Review of Economic Studies*, 1971, vol. 38, blz. 377-380; beantwoord door M. S. Feldstein, *Corporate taxation and dividend behavior: a reply and extension*, *Review of Economic Studies*, 1972, vol. 39, blz. 235-240; en besloten door M. A. King, *Corporate taxation and dividend behavior — a further comment*, *Review of Economic Studies*, 1972, vol. 39, blz. 231-234. Uit King's analyse vloeide een lagere „equilibrium dividend elasticity” voort, m.a.w. het effect van het verrekingsstelsel op de winstuitdeling, hoewel toch nog aanzienlijk, zou geringer zijn dan Feldstein's werk deed vermoeden.

klassieke stelsel duurder dan vreemd vermogen, omdat dividend niet aftrekbaar is en rente wel. De bruto winst van de vennootschap moet groter zijn om eenzelfde beloning aan verschaffers van aandelenkapitaal te verschaffen als aan obligatiehouders. Deze door het klassieke stelsel geïnduceerde voorkeur voor schuldfinanciering maakt de onderneming kwetsbaarder voor een conjuncturele omslag die gepaard gaat met een daling van het rendement over het totale vermogen beneden de rente die voor vreemd vermogen moet worden betaald 25).

De toegenomen kans op faillissement schaadt niet alleen de onderneming die een grote schuldenlast heeft, maar ook het gehele bedrijfsleven. De kwetsbaarheid van de Nederlandse ondernemingen is de laatste 15 jaar ongetwijfeld toegenomen. Zo steeg het relatieve aandeel van het vreemd vermogen in het balanstotaal van ter beurze genoteerde fondsen van 60 procent in 1965 tot 77 procent in 1973, een toename van maar liefst 28 procent 26). Een steeds groter gedeelte van het totale rendement moet worden aangewend voor de betaling van interest. De invloed van de schuldeiser is gestegen ten koste van die van de aandeelhouder; het is mogelijk dat hier sprake is van een bedenkelijke structuurbreuk.

Een oordeel over het effect van de vorm van de vennootschapsbelasting op het dividenduitdelingsbeleid en de financieringsbeslissing is mede afhankelijk van de hypothese die wordt gemaakt omtrent het ondernemersgedrag 27). Indien de ondernemer rekening houdt met de totale vennootschaps- en inkomstenbelasting die op vennootschappelijk broninkomen (uitgedeelde en ingehouden winst) rust, en vermogenswinsten op aandelen, zoals in Nederland, in het algemeen niet worden belast, dan zal het verrekeningsstelsel winstuitdeling bevorderen, indien het belastingkrediet, uitgedrukt in een percentage van het gebruteerde dividend, hoger is dan het marginale tarief van de aandeelhouder 28). Dit effect zal worden versterkt indien vermogenswinsten ook door de inkomstenbelasting zouden worden getroffen, maar worden afgezwakt voor zover er een compenserende belastingclaim rust op niet of slechts ten dele belaste winstbestanddelen. Voorts zal het verrekeningsstelsel de financieringsstructuur ten gunste van het eigen vermogen beïnvloeden, omdat dividend en rente fiscaal op meer gelijke voet worden behandeld.

Het gedrag van de besloten vennootschap waar directeur en aandeelhouder vaak op dezelfde stoel zitten, zou aan deze hypothese kunnen beantwoorden. Bij een open vennootschap daarentegen, is het mogelijk dat de ondernemer alleen de vennootschapsbelasting in de beschouwing betreft. Het verrekeningsstelsel zal dan minder invloed hebben op de winstuitdeling (of de verhouding eigen/vreemd-vermogen), omdat het ondernemersgedrag nu niet primair wordt beïnvloed door de verandering die optreedt in de relatieve kosten van ingehouden en uitgedeelde winst (of dividend en rente), maar door het bedrag aan winst-nà-vennootschapsbelasting en dit kan gelijk blijven onder het verrekeningsstelsel. Het is vanwege hun gerichtheid op de winst-nà-belasting dat Briston en Tomkins, in tegenstelling tot Fisher en Feldstein, nauwelijks enig effect op de winsthouding constateerden ten tijde van de Britse stelselwijziging in 1965, d.w.z. in de omgekeerde situatie zou het verrekeningsstelsel de winstuitdeling niet hebben gestimuleerd 29). Deze conclusie zou evenwel anders hebben kunnen luiden indien uitgedeelde winst lager zou zijn belast dan ingehouden winst (de Duitse variant), omdat winstuitdeling dan ook voor de vennootschap een verlaging van de belastingdruk betekent, en indien er niet zo'n grote kloof tussen het vennootschapsbelastingtarief en het toptarief van de inkomstenbelasting in het Verenigd Koninkrijk zou zijn geweest.

Gevolgen voor de verdeling van de belastingdruk

Onder de veronderstelling dat de vennootschapsbelasting en de inkomstenbelasting van uitgedeelde winst worden

gedragen door de aandeelhouder zal de totale belastingdruk op vennootschappelijk broninkomen afhangen van de tarieven van deze belastingen en het uitdelingspercentage. Een voorbeeld ter illustratie. Wordt, onder het klassieke stelsel, de gehele winst uitgedeeld, dan zal de druk op het vennootschappelijke broninkomen van de aandeelhouder die voor de inkomstenbelasting in de 32-procent-schijf valt, totaal 65 procent bedragen (48 procent van elke gulden winst plus 32 procent van f. 0,52). Zijn inkomen wordt letterlijk „dubbel” belast. De belastingdruk op de aandeelhouder in de 64-procent-schijf kan bij volledige uitdeling op dezelfde wijze op 81 procent worden berekend. Hij wordt aanzienlijk minder „overbelast”, namelijk maar voor 17 punten, ofte wel 27 procent. Wordt de halve winst-nà-belasting uitgekeerd, dan bedraagt de overbelasting 75 procent in de 32-procent-schijf en 1 procent in de 64-procent-schijf. Een geheel ander beeld krijgen we indien de winst geheel wordt ingehouden. Er is dan 50 procent overbelasting in de 32-procent-schijf, maar de aandeelhouder in de 64-procent-schijf wordt „onderbelast”: door de winst in te houden betaalt hij 25 procent minder belasting dan volgens de schijf verschuldigd zou zijn 30).

Wat gebeurt er nu indien het klassieke stelsel zou worden vervangen door het verrekeningsstelsel? Indien het tarief van de vennootschapsbelasting hetzelfde blijft, betekent de stelselwijziging, dat — indien enige uitdeling plaatsvindt — de belastingdruk op vennootschappelijk broninkomen van elke aandeelhouder, in welke inkomensschijf hij zich ook bevindt, lager zal zijn dan onder het klassieke stelsel, m.a.w. de z.g. overbelasting is geringer en de onderbelasting groter. Wordt de halve winst-nà-belasting uitgekeerd en een belastingkrediet verstrekt van 50 procent van het netto dividend, dan bedraagt de overbelasting 48 procent in de 32-procent-schijf, maar wordt de aandeelhouder in de 64-procent-schijf 6 procent onderbelast. Onder het klassieke stelsel was, zoals boven

25) Een zeer invloedrijke stroming in de bedrijfseconomie betwijfelt of de vennootschapsbelasting wel van invloed is op de vermogensstructuur van de onderneming. Exponenten van de Modigliani-Millerschool hebben namelijk aangetoond dat de vennootschapsbelasting onder bepaalde veronderstellingen de keuze tussen eigen en vreemd vermogen (of winsthouding of winstuitdeling) niet beïnvloedt. Eén van de cruciale uitgangspunten is echter dat faillissement niet mogelijk is. In *Taxation, corporate financial policy, and the cost of capital*, *Journal of Public Economics*, 1973, nr. 2, blz. 23, heeft J.E. Stiglitz verklaard dat, indien de „no-bankruptcy”-hypothese wordt losgelaten, er inderdaad een optimale verhouding eigen-vreemd vermogen bestaat waarvan de werkelijke verhouding kan afwijken door verschillen in belastingdruk. Voor een model waarin het risico van faillissement en de invloed van de belastingheffing op het dividend en de (marginale) eigen-vreemd-vermogenverhouding wel wordt geïncorporeerd, zie M.S. Feldstein, J. Green en E. Sheshinski, *Corporate financial policy and taxation in a growing economy*, *Quarterly Journal of Economics*, 1979, nr. 3, blz. 411-432.

26) Zie Centraal Bureau voor de Statistiek, *Maandstatistiek Financien en Statistiek van balans- en resultatenrekening van beurs-N.V.'s 1976*. Door de invoering van de Wet op de jaarrekening sluiten de cijfers voor recente jaren hier niet op aan, maar zij wijzen wel uit dat het eigen vermogen verder is teruggedrongen.

27) Voor een uitstekende studie over belastingheffing en ondernemersgedrag, zie P.W. Moerland, *Firm behaviour under taxation*, 's-Gravenhage, 1978.

28) Zie W.J. Byrne en M. Sato, *The domestic consequences of alternative systems of corporate taxation*, *Public Finance Quarterly*, 1976, nr. 4, blz. 261-264.

29) R.J. Briston en C.R. Tomkins, *The impact of the introduction of corporation tax upon the dividend policies of United Kingdom companies*, *Economic Journal*, 1970, vol. 80, blz. 617-637.

30) Het laatste effect verklaart natuurlijk voor een belangrijk gedeelte de „vlucht” in de (besloten) vennootschapsvorm. In het algemeen blijkt dat vennootschappelijk broninkomen niet op gelijke voet wordt behandeld met ander kapitaal- en arbeidsinkomen, dat, afgezien van onvolkomenheden in het inkomensbegrip, ten volle door de inkomstenbelasting wordt getroffen naar een progressief tarief dat op het gehele inkomen van toepassing is. Het is derhalve misleidend om te spreken van dubbele heffing. Immers van een goed dat door twee belastingen, respectievelijk van 5 en 10 procent wordt getroffen, kan niet worden beweerd dat het zwaarder wordt belast dan een ander goed waarop slechts één belasting, maar dan van 20 procent, rust. Maar hier moet weer niet uit worden geconcludeerd dat vennootschappelijk broninkomen wordt onderbelast?

bleek, in beide gevallen sprake van overbelasting. Dit resultaat is voor sommigen een reden om het verrekeningsstelsel van de hand te wijzen: zij beschouwen het als water naar de zee dragen. Immers wordt de werkelijke inkomens- en vermogensverdeling in de beschouwing betrokken, dan zal het klassieke stelsel per saldo een progressief element in ons belastingstelsel vormen. Het privé-aandelenbezit is namelijk hoofdzakelijk in hogere inkomensgroepen geconcentreerd. Als fractie van het totaalinkomen werd in 1973 meer dan een kwart van alle dividenden ontvangen door mensen wier inkomen meer dan f. 100.000 bedroeg en 80 procent was begrepen in inkomens die boven de f. 50.000 lagen 31).

Nu moet de progressieve werking van het klassieke stelsel (of het verlies aan progressiviteit onder het verrekeningsstelsel) niet worden overschat. Voor Nederland zijn geen gegevens voorhanden, maar er zijn wel enkele Amerikaanse studies die enig licht hierop werpen. Zo berekenden Break en Pechman, op basis van de bestaande inkomensverdeling (inclusief dividenden), „payout rates” en belastingtarieven, dat vennootschappelijk broninkomen in 1976 ongeveer 1,5 tot 3 procentpunten werd overbelast aan de voet van de inkomensverdeling en 1 tot 2 procentpunten onderbelast aan de top; de dubbele tol beet de lagere inkomensgroepen derhalve het hardst 32). In een andere studie kwamen Feldstein en Frisch tot de conclusie dat volledige integratie een belastingverlaging zou betekenen, welke, uitgedrukt in een percentage van het „full income”, minder dan 1 zou belopen voor lage inkomens en 3 tot 5 voor inkomens bovenaan de ladder 33). Het is mogelijk dat het beeld voor Nederland geprononceerder zou uitvallen, omdat het privé-aandelenbezit hier waarschijnlijk iets meer in hogere inkomensgroepen is geconcentreerd en ons land geen algemene „capital gains tax” heeft 34).

Indien het gewenst is om de progressiviteit van het belastingstelsel grosso modo gelijk te houden, hoe zouden de welvaartsvoordelen van grotere winstuitleiding, voorkeur voor eigen vermogen en neutraliteit ten aanzien van de vennootschapsvorm dan toch kunnen worden verzekerd 35)? Tenzij verrekening, zoals in de Bondsrepubliek, ten dele op vennootschapsniveau zou geschieden, is een verhoging van het vennootschapsbelastingtarief hiervoor niet het aangewezen middel, omdat dit een zwaardere druk betekent voor ondernemingen wier gedrag wordt bepaald door de winst-nà-vennootschapsbelasting. Nee, de compensatie voor het verlies aan progressiviteit (en de verminderde belastingopbrengst) zou buiten de sfeer van de vennootschappelijke winst moeten worden gezocht. Hierbij zou onder meer kunnen worden gedacht aan een met de inkomstenbelasting geïntegreerde vermogenswinstbelasting. Immers de verlichting van de belastingdruk op uitgedeelde winst zal tot een appreciatie van de waarde van het onderliggende aandeel leiden. De koers zal stijgen met de gekapitaliseerde waarde van het toegenomen vennootschappelijke broninkomen-nà-belasting. Dit is een buitenkans voor de huidige bezitters van aandelen en het is niet onrechtvaardig dat zij daarover zouden worden belast.

Een tweetal opmerkingen ter afsluiting van deze beschouwing over de drukverdeling. In de eerste plaats moet uit de hierboven gegeven voorbeelden niet worden geconcludeerd dat kapitaalinkomen zou worden onderbelast ten opzichte van arbeidsinkomen. Integendeel. Hoewel kapitaalinkomen zeker niet altijd zal worden belast in overeenstemming met het daarbij passende schijventarief van de inkomstenbelasting, is het toch mogelijk dat het relatief wordt overbelast ten opzichte van arbeidsinkomen, omdat kapitaalinkomen hoofdzakelijk in de top van de inkomensverdeling terecht komt. De hoge belasting van kapitaal, die ten dele is terug te voeren op de dubbele heffing van vennootschapswinsten, heeft een remmende invloed op de besparingen die een noodzakelijke, zij het niet voldoende, voorwaarde zijn voor de kapitaalvorming. Het achterblijven van de investeringen betekent dat kapitaal en arbeid niet optimaal kunnen worden gecombineerd, m.a.w. de vennootschapsbelasting (en andere belastingen op kapitaal) worden ten dele door de factor arbeid gedragen. Een verlichting van de belastingdruk op vermo-

gensinkomsten en -winsten zou daarom op den duur stimulerend kunnen werken op de investeringen, de werkgelegenheid en het nationale produkt 36).

In de tweede plaats dient te worden gewezen op het feit dat de stelselkeuze niet, zoals sommigen menen, afhankelijk is van de vooronderstelling die wordt gemaakt met betrekking tot de afwenteling van de vennootschapsbelasting 37). Indien de belasting wordt gedragen door aandeelhouders (of alle kapitaalbezitters), dan is de gewenste drukverdeling een kwestie van inkomensdefinitie en tariefstelling. Het verrekeningsstelsel en het als inkomens belasten van vermogenswinsten zouden in ieder geval bereiken dat de interpersonele verdeling van de gewenste totale progressiviteit van het belastingstelsel rechtvaardiger (het gelijke wordt immers gelijk behandeld) en efficiënter wordt bewerkstelligd. Indien de vennootschapsbelasting wordt afgewenteld op consumenten of werknemers, dan is zij een qua druk willekeurig verdeelde belasting op verkopen of lonen — willekeurig omdat de verdeling zal afhangen van van bedrijf tot bedrijf variërende verhoudingen tussen de winst en de omzet of tussen de winst en de loonsom. Voor een dergelijke vennootschapsbelasting dient geen plaats te worden ingeruimd in een rationeel belastingstelsel; zij zou dan beter kunnen worden vervangen door een uniforme omzet- of loonsombelasting 38).

Internationale aspecten

Ondernemers die de compenserende heffing op dividenden uitgekeerd uit buitenlandse winst vrezen, vinden, om andere

31) Deze cijfers zijn gebaseerd op belastinggegevens. Zie Centraal Bureau voor de Statistiek, *Inkomensverdeling 1973 en vermogensverdeling 1974*, 's-Gravenhage, 1978. Indien ook niet-belastbare winstuitleidingen in de beschouwing zouden worden betrokken en het juist zou zijn dat hogere inkomensgroepen voor deze uitdelingen een grotere voorkeur hebben dan lagere, dan volgt daaruit dat het aandelenbezit nog meer bij de eerste groepen is geconcentreerd dan de aangiften voor de inkomstenbelasting doen vermoeden.

32) G.F. Break en J.A. Pechman, *Federal tax reform: the impossible dream?*, Washington D.C., 1975, blz. 93.

33) Zie M. Feldstein en D. Frisch, op.cit., 1977, blz. 47.

34) De gemiddelde druk van de „capital gains tax” in de Verenigde Staten beliep overigens slechts 8-9 procent over de periode 1926-1961: zie M.J. Bailey, *Capital gains and income taxation*, in A.C. Harberger en M.J. Bailey (red.), *The taxation of income from capital*, Washington D.C., 1969, blz. 26.

35) Hoewel progressieve belastingen het spaarniveau ongunstig kunnen beïnvloeden, moet de wenselijk geachte verdeling van de belastingdruk in principe op haar eigen merites worden beoordeeld. De EG-Commissie is kennelijk van oordeel dat een stelselwijziging de progressiviteit van het belastingstelsel in principe onverlet dient te laten. Zie b.v. W. E. Pool, *Reply to the special issue on the harmonisation of systems of company taxation and of withholding taxes on dividends*, *European Taxation*, 1976, nr. 33, blz. 336-337: „The Commission would consider it socially unacceptable that a change from a classical system to a system relieving the economic double taxation of dividends should lead on any substantial scale to a transfer of a taxation burden from companies and shareholders, on the one side, to wage earners and consumers on the other”. In dezelfde geest de resolutie van het Europese Parlement, *Interim report on the harmonization of company taxation and of withholding taxes on dividends*, European Communities, Working Documents, 104/79, mei 1979, blz. 8: „that it is important to avoid creating a situation more favourable to income from capital than to income from work”.

36) Alleen op deze wijze zal het arbeidsaandeel in het nationale inkomen blijvend op een hoog niveau kunnen worden gehandhaafd. Zie de belangwekkende studies van M.J. Boskin, *Taxation, saving and the rate of interest*, *Journal of Political Economy*, 1978, nr. 2, blz. 3-27; en M.S. Feldstein, *The welfare cost of capital income taxation*, idem, blz. 29-51.

37) Voor een uitvoeriger uiteenzetting van de afwentelingsproblematiek, zie hfdst. 3 van *Het verrekeningsstelsel in opmars*, Kluwer, Deventer, 1979 (nog te verschijnen, zie voetnoot 6). De irrelevantie van het afwentelingsvraagstuk wordt voortreffelijk getypeerd en geanalyseerd in P. Mieszkowski, *Integration of the corporate and personal income taxes: the bogus issue of shifting*, *Finanzarchiv*, 1972, nr. 2, blz. 286-297.

38) Zie R. A. Musgrave en P. B. Musgrave, *Public finance in theory and practice*, New York, 1976, blz. 293.

Binnen de **Dienst Algemene Zaken** verricht het secretariaat van het College van Bestuur werkzaamheden van beleidsvoorbereidende en -uitvoerende aard ten behoeve van het College van Bestuur en de Hogeschoolraad. Tevens wordt een aantal secretariaten vervuld van adviescommissies op hogeschoolniveau.

Op korte termijn bestaat plaatsingsmogelijkheid voor een

Beleidsmedewerk(st)er

van wie een actief aandeel wordt verwacht in de beleidsvoorbereiding en -uitvoering en met name in enkele specifieke beleidsvelden; daartoe behoort de vervulling van het secretariaat van enige in deze beleidsvelden werkzame adviescommissies.

Hiervoor wordt gedacht aan een medewerk(st)er met academische/hogere beroeps- (b.v. HEAO) dan wel gelijkwaardige opleiding (b.v. G.A. II) en enige jaren ervaring (bij voorkeur in soortgelijke functie). Redactionele vaardigheid en goede contactuele eigenschappen zijn vereist.

Salaris

Afhankelijk van leeftijd en ervaring maximaal f 3.981,— per maand. Afhankelijk van de ontwikkeling is verdere doorgroei niet uitgesloten.

Inlichtingen kunnen worden ingewonnen bij het plv. hoofd van de Dienst Algemene Zaken, mr. G. W. Lampe, tel. 040-472272 of het hoofd van het secretariaat College van Bestuur Mr. W. G. Janssen, tel. 040-472220.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van nummer V 3944 te richten aan het Hoofd Dienst Personele Zaken van de Technische Hogeschool Eindhoven, Postbus 513, 5600 MB Eindhoven.

redenen, steun bij internationale belastingkundigen die veel waarde hechten aan de beginselen van nondiscriminatie en reciprociteit van voorheffingen, zoals de dividendbelasting 39). Volgens hen houdt nondiscriminatie in dat een land de winst op investeringen, ondernomen vanuit het buitenland, niet zwaarder mag belasten dan de winst op investeringen van ingezetenen. Het verrekeningsstelsel, zo wordt geredeneerd, doet dat wel, omdat niet-ingezetenen niet automatisch in de drukverlichting delen. Nauw verwant aan het nondiscriminatiebeginsel is de vrijstellingsmethode die zou bewerkstelligen dat b.v. Nederlandse vennootschappen ten aanzien van in het buitenland gedane investeringen niet meer belasting betalen dan buitenlandse vennootschappen in hun eigen land.

Deze juridische regels, die zich hoofdzakelijk richten op een aanvaardbare toescheiding van inkomsten en winsten tussen bron- en domicilielanden, worden ook wel geassocieerd met het economische begrip kapitaalvoerneutraliteit. In de literatuur wordt er echter terecht op gewezen dat interne neutraliteit alleen kan worden bereikt indien het kapitaalimporterende land compenserende maatregelen neemt om de verschillen in belastingdruk die bestaan tussen de naar dat land kapitaalexporterende landen, op te heffen. Ook leidt de vrijstellingsmethode, waaronder de deelnemingsvrijstelling, ertoe dat de kapitaalstroom naar een ander land met een lager vennootschapsbelastingtarief een groter dan optimale omvang heeft. Meer ten principale, het beginsel van interne neutraliteit zal internationaal niet tot een optimale allocatie van middelen (*world-efficiency*) leiden. Kapitaaluitvoerneutraliteit, waarbij binnen- en buitenlandse inkomsten en winsten fiscaal gelijk worden behandeld, dient daarom het leidende beginsel voor de internationale fiscale politiek te zijn 40).

Het klassieke stelsel zal extern neutraal zijn indien het (kapitaalimporterende) bronland de vennootschappelijke winst zou vrijstellen of het (kapitaalexporterende) woonplaatsland aandeelhouders een buitenlands belastingkrediet („foreign tax credit”) zou verstrekken voor de vennootschapsbelasting die elders is betaald. Nederland hanteert de kredietmethode wel met betrekking tot portfolio-aandeelhouders, maar niet ten aanzien van de qua omvang veel belangrijkere directe investeringen waarvoor de vrijstellingsmethode geldt; van kapitaaluitvoerneutraliteit is derhalve geen sprake. Ook betekent de vrijstellingsmethode een inbreuk op het gelijkheidsbeginsel, omdat enig (effectief) verschil in belastingtarieven tussen binnen- en buitenland een verschil in belastingdruk meebrengt tussen een ingezetene die niet in het buitenland investeert en een ingezetene die dat wel doet. Hoewel het klassieke stelsel de mogelijkheid biedt om minder verstrend te werken in internationaal verband dan het verrekeningsstelsel, kan de externe uitbouw van onze vennootschapsbelasting niet nondiscriminatoire worden genoemd.

Onder het verrekeningsstelsel zal kapitaaluitvoerneutraliteit alleen worden bereikt indien de buitenlandse vennootschapsbelasting wordt geïntegreerd met de binnenlandse inkomstenbelasting; verrekening dient immers te worden gebaseerd op de vennootschapsbelasting die in het bronland wordt geheven. Nu geschiedt dit bilateraal op steeds grotere schaal voor portfolio-aandeelhouders, maar, met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk, nog niet voor directe investeringen 41). Daartoe zou een moeder het aan een van

39) Deze beginselen zijn neergelegd in Fiscal Committee (OECD) *Model double taxation convention on income and on capital*, Parijs, 1977.

40) Voor een algemene uiteenzetting van de beginselen voor een internationale fiscale politiek, in het bijzonder met betrekking tot het verrekeningsstelsel, zie C. E. McLure, Jr., *International aspects of dividend relief*, in *Het verrekeningsstelsel in opmars*, Kluwer, Deventer, 1979 (nog te verschijnen, zie voetnoot 6).

41) De noodzaak voor bilaterale regelingen verleidt tegenstanders van het verrekeningsstelsel weleens tot de opmerking dat het stelsel geborneerd, bekrompen en van huis uit autarkisch van aard zou zijn. Maar dit geldt natuurlijk ook voor de dividendbelasting die

een buitenlandse dochter ontvangen dividend klevende belastingkrediet moeten kunnen verrekenen met de door haar bij doorstoting te betalen compenserende belasting. In de praktijk wordt de discriminerende werking van het verrekeningsstelsel gemitigeerd door de buitenlandse winst het laatst voor uitdeling aan te merken (of de uitgedeelde winst met een lager tarief te treffen) 42). Voor ondernemingen met relatief veel buitenlandse winst wordt het dan van groot belang om de mix van belaste en onbelaste winst te optimaliseren. Dit kan ertoe leiden dat zij meer belastbare winst in Nederland zouden willen maken, m.a.w. het is mogelijk dat zij hun investeringen hier te lande zouden uitbreiden.

Onze, toch al niet neutrale, klassieke vennootschapsbelasting is niet neutraal in een gemeenschap vol verrekeningsstelsels 43). Een naastbeste oplossing zou kunnen inhouden dat Nederland er verstandiger aan doet om in de pas te gaan lopen ten einde de niet-neutrale effecten van buitenlandse systemen van vennootschapsbelasting beter te kunnen opvangen. In breed economisch-politiek verband moet niet te veel waarde worden gehecht aan het feit dat het Europees Parlement heeft besloten dat de Commissie de concept-richtlijn opnieuw dient te bezien, mede in het kader van een wenselijk geachte harmonisering van de heffingsgrondslag 44). Van veel groter gewicht is dat de andere lidstaten wel tot het verrekeningsstelsel zijn overgegaan en niet van zins zijn hun positie te wijzigen. Indien alle EG-landen het eens zouden kunnen worden over een evenwichtige onderlinge uitbouw van het verrekeningsstelsel, dan zou dit hun onderhandelingspositie ten opzichte van de Verenigde Staten en Japan aanzienlijk versterken.

Samenvatting en conclusie

Het verrekeningsstelsel heeft een snelle opmars gemaakt in de EG. Hoewel de details van land tot land verschillen, verlichten 7 lidstaten de economische dubbele heffing van uitgedeelde vennootschapswinst door aandeelhouders een krediet te verstrekken voor de vennootschapsbelasting die aan die winst kan worden toegerekend. Op deze wijze willen zij het functioneren van de kapitaalmarkt verbeteren, omdat het verrekeningsstelsel in mindere mate discrimineert tegen winstuitdeling, het eigen vermogen en de rechtsvorm van de onderneming, dan het klassieke stelsel.

Ook zal het verrekeningsstelsel betekenen dat de belastingdruk op vennootschappelijk broninkomen wordt verschoven van aandeelhouders die een voorkeur voor dividend hebben (midden-inkomensgroepen) naar aandeelhouders die hun beloning liever in de vorm van vermogenswinst toucheren (hoge-inkomensgroepen). Dit zou een grotere spreiding van het aandelenbezit kunnen bevorderen.

In samenhang met een vermogenswinstbelasting betekent het verrekeningsstelsel ook dat de belastingdruk rechtvaardiger wordt verdeeld, omdat hetzelfde soort inkomen gelijkjer wordt behandeld en de progressie van de inkomstenbelasting systematischer tot haar recht komt. Deze effecten zullen sterker zijn naarmate het verrekenbare gedeelte van de vennootschapsbelasting groter is en het verschil tussen het tarief van de vennootschapsbelasting en het toptarief van de inkomstenbelasting geringer, maar worden afgezwakt voor zover er een belastingclaim op geheel of ten dele vrijgestelde winstbestanddelen rust 45).

Hoewel het verrekeningsstelsel derhalve belangrijke nationale welvaartsvoordelen met zich brengt, moeten deze niet ten dele teniet gedaan worden door de mogelijke niet-neutrale internationale aspecten van het stelsel. In overeenstemming met het kennelijk aan artikel 67 van het Verdrag van Rome ten grondslag liggende kapitaaluitvoerneutraliteitsbeginsel, is het bij invoering van het verrekeningsstelsel noodzakelijk om krachtig te streven naar een evenwichtige internationale uitbouw. De discriminerende werking tegen de buitenlandse aandeelhouder (die overigens ook eigen is aan de dividendbelasting) kan worden opgeheven door het krediet door middel van bilaterale verdragen te incorporeren in de inkomstenbelas-

ting. De druk van de compenserende heffing op dividenden uitgedeeld uit buitenlandse winst kan ook worden verlicht door deze winst het laatst voor uitdeling aan te merken door het tarief op de uitgedeelde winst lager te stellen dan het tarief op de ingehouden winst. Zo al mocht worden gesteld dat het verrekeningsstelsel investeringen in het eigen land kan begunstigen, dan dient ook te worden gewezen op het feit dat de externe uitbouw van de huidige vennootschapsbelasting tot gevolg kan hebben dat buitenlandse investeringen worden gesubsidieerd.

Een belangrijk criterium, ten slotte, voor de beoordeling van een belasting is of zij consistent is met de doelstellingen van het sociaal-economische beleid. De huidige regering streeft ernaar om de werkloosheid terug te dringen door de investeringen op te voeren. De sleutel tot de investeringsbereidheid van ondernemers ligt bij het rendement dat niet alleen een normale vergoeding voor het geïnvesteerde vermogen dient te omvatten, maar ook innovatie- en risicopremies. In tijden van economische malaise dient de risicopremie groter te zijn dan in normale tijden, omdat het vertrouwen in de toekomst geringer is. Het verrekeningsstelsel zal een bijdrage tot een grotere bedrijvigheid kunnen leveren, indien het tarief op de vennootschapsbelasting niet wordt verhoogd en de verlichting ten dele op vennootschapsniveau wordt verstrekt. Het uiteindelijke effect op de bedrijvigheid zal niet groot zijn, maar wel in de juiste richting werken. De grotere financiële armslag en flexibiliteit bieden de ondernemer ruimere mogelijkheden om te investeren. Voor zover de verlichting van de dubbele druk aan aandeelhouders wordt doorgegeven zal zij een stimulerende werking op de koersen hebben, hetgeen het plaatsen van nieuwe emissies zou kunnen vergemakkelijken.

Alle effecten en gevolgen voor de progressiviteit van het belastingstelsel en de nationale kapitaalvorming wegende, ben ik van oordeel dat een evenwichtig opgezet en uitgebouwd verrekeningsstelsel een belangrijke bijdrage kan leveren tot een rationeler, rechtvaardiger en efficiënter verdeling van de belastingdruk.

S. Crossen

economisch identiek is aan de vennootschapsbelasting die onder het verrekeningsstelsel aan de uitgedeelde winst wordt toegerekend. Verdragen ter voorkoming van dubbele belasting, die thans de discriminerende werking van de dividendbelasting mitigeren of wegnemen, kunnen ook worden gebruikt voor een evenwichtige internationale uitbouw van het verrekeningsstelsel.

42) Unilateraal kan aan de eis van externe neutraliteit worden tegemoetgekomen door geen compenserende belasting te heffen; zoals uit tabel 1 blijkt is dit de situatie in België en Italië (alsook in Canada).

43) In een belangwekkend artikel, *International aspects of the taxation of corporations and shareholders*, IMF Staff Papers, 1975, nr. 2, blz. 432, pleiten M. Sato en R.M. Bird er voor om de nondiscriminatie-regel, die terecht de klassieke wereld beheerste, te vervangen door een „effective reciprocity criterion” nu vele landen kennelijk veel belang hechten aan de meer neutrale binnenlandse werking van het verrekeningsstelsel: „Devising new treaty rules in response to a changing world situation may be a preferable alternative to adhering to the old rules and trying to reverse national movements away from tax systems that satisfied the old criteria. Such a modification of treaty rules in the direction of the effective reciprocity criterion... need not be inconsistent with retaining the principal advantage of the nondiscrimination rule to countries — namely, preventing capricious discrimination in the taxation of nonresident investors in the treaty countries”. Sato en Bird zijn ook van oordeel dat Van den Tempel kennelijk meer oog had voor vraagstukken van „inter-country equity” dan voor de problematiek van „international neutrality”.

44) Zie de resolutie genoemd in voetnoot 35.

45) Het grote verschil tussen vennootschaps- en inkomstenbelastingtarieven is één van de meest versturende elementen in ons belastingstelsel. De prikkel tot winstuitdeling zou aanzienlijk worden verscherpt indien het toptarief van de inkomstenbelasting niet te veel boven tarief van de vennootschapsbelasting zou uitstijgen. Voor deze integratie, „by the back door”, zie C. E. McLure, Jr., A status report on tax integration in the United States, *National Tax Journal*, 1978, nr. 4, blz. 322-323.

Jaarvergaderingen van IMF en Wereldbank in Belgrado

Een nabeschuiving

DRS. B.F. BARON VAN ITTERSUM*

De jaarvergaderingen van het Internationale Monetaire Fonds en de Wereldbankgroep, die begin oktober in Belgrado werden gehouden, hebben weinig concrete besluiten opgeleverd. Toch mag de betekenis van deze internationale financiële „jamboree” voor de toekomstige ontwikkeling van de wereldeconomie en van de genoemde instellingen niet worden onderschat. In deze nabeschuiving wordt eerst een korte bespreking gewijd aan de drie belangrijkste thema's van de bijeenkomst. Daarna komen enkele ontwikkelingen aan de orde die voor de toekomst van de Bretton-Woodsinstellingen van belang zijn.

Mondiale economische vooruitzichten

De discussies over de mondiale economische vooruitzichten stonden in het teken van de dreigende mondiale stagflatie. De beleidsopvattingen werden veelal geplaatst in de context van de „lessen” van de oliecrisis in 1973/74. Het meest opvallend was de grote mate van overeenstemming over het primaat van inflatiebestrijding. Er bestaat terecht grote bezorgdheid over het huidige hoge tempo van de geldontwaarding en de ongunstige vooruitzichten op dit terrein. Destijds versnelde de inflatie in het OESO-gebied zich van 8% in 1973 naar 13 1/2% in 1974 (consumptieprijs). Gedurende de eerste helft van 1979 bedroeg het overeenkomstige percentage reeds bijna 13.

Het vraagstuk van het tegengaan van de deflatoire invloed van de olieprijsstijging, een centraal thema bij de vorige oliecrisis, kreeg duidelijk minder aandacht, al werd — m.n. ook door de ontwikkelingslanden — de bevordering van economische groei als doelstelling krachtig beleden. Toch is ook hier de uitgangssituatie bepaald slecht. Onder invloed van de oliecrisis van 1973/74 liep het reële groeitempo van ruim 6% in 1973 naar 0,5% in 1974 en -0,4% in 1975. In juli jl. raamde de OESO voor 1979 een groeitempo van 3 1/2% en voor de eerste zes maanden van volgend jaar ongeveer een halvering hiervan. Deze ramingen blijken thans aan de hoge kant.

Volgens De Larosière, managing director van het IMF, had een te geleidelijke aanpak van de gevolgen van de vorige oliecrisis („gradualism”) in de ontwikkelde landen geleid tot een verlies aan vertrouwen in de fiscale en monetaire politiek (te omvangrijke begrotingstekorten, te snelle monetaire expansie) en tot een verlies aan aanpassingsvermogen van de economieën. Hij pleitte voor een bestrijding van de inflatie (-verwachtingen) d.m.v. „decisive demand management policies” en tijdige structurele aanpassingen, m.n. aan de aanbod-

zijde. In dit verband werd het belang van minder protectie in handel en kapitaalverkeer opnieuw benadrukt.

Hoewel deze algemene strategie onder de huidige omstandigheden steun verdient en in ruime mate kreeg, kwam de moeilijker vraag, op welke wijze daarbij een accentuering van de komende mondiale groeivertraging kan worden vermeden, onvoldoende aan de orde. De voor de hand liggende aanbeveling dat landen met relatief lage inflatie en sterke betalingsbalans hun reflatieruimte moeten benutten, heeft weinig relevantie nu de overschotten van de traditionele „zondebokken” West-Duitsland en Japan verdwenen zijn en beide landen zich ernstige zorgen maken over de toeneming van hun inflatie. Onder erkenning hiervan blijft het echter van groot belang dat deze landen hun groeitempo zoveel mogelijk ontzien.

Het is onder deze omstandigheden van groot belang dat de wijze van inflatiebestrijding zoveel mogelijk op de oorzaken wordt afgestemd. Dat wil voor veel landen in de eerste plaats zeggen het nastreven van een meer evenwichtige energiebalans, als bijdrage tot evenwichtiger wereldmarktverhoudingen. Inmiddels zal de nadruk moeten liggen op inkomensbeheersing ter voorkoming van de doorwerking van de olieprijsstijging in de loon/prijs-spiraal. Deze „les” werd vooral door de secretaris-generaal van de OESO, Jhr. Van Lennep, benadrukt, maar kreeg ter vergadering van ministerszijde helaas (nog) onvoldoende concrete respons. Deze strategie is echter vooral nodig om te vermijden dat de bedrijfsrendementen, en daarmee de investeringen en groei, opnieuw worden aangetast. Via deze weg ook moet worden voorkomen dat een onevenredig zwaar beroep moet worden gedaan op het monetaire en begrotingsbeleid.

Wat het begrotingsbeleid betreft, viel het op dat grote landen als de Verenigde Staten, West-Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Japan bepaald ernst lijken te maken met het saneren van hun budgetten. Zo loopt het Amerikaanse tekort terug van 3% van het BNP in 1978 tot 1% van het BNP in 1980 en voorzien de Westduitse meerjarenramingen in een vermindering van het totale financieringstekort van 3,7% van het BNP in 1979 tot 1,6% in 1983. Hierbij vergeleken doet Nederland in 1980 nog maar een bescheiden stap.

De monetaire politiek van de Groep van Tien-landen zal ook in de komende tijd sterk rekening moeten houden met externe overwegingen. Een hoge Amerikaanse rente dient het dubbele doel van inflatiebestrijding en dollarkoersstabilisatie. Voor West-Duitsland ligt dit gecompliceerder. Het is van groot belang dat het Westduitse monetaire beleid rekening houdt met de gevolgen van het genoemde begrotingsbeleid en tijdig en adequaat reageert op een toekomstige omslag in de inflatie(verwachtingen). In het bijzonder voor de overige

* De auteur is directeur Buitenlandse Financiële Betrekkingen bij het Ministerie van Financiën. Dit artikel geeft zijn persoonlijke opvattingen weer.

Europese landen moet, zeker in het huidige inflatoire klimaat, rekening gehouden worden met een opwaartse druk op het rentepeil, voortvloeiend uit een weerstand tegen wisselkoersdepreciatie.

Het schamele communiqué van het voorafgaande Amerikaans/Duitse overleg in Hamburg vergrootte de onzekerheid op wisselkoersgebied. De wilde prijsbewegingen van het goud vormden een teken aan de wand. Het trof bijzonder ongelukkig dat de Volcker-maatregelen pas het weekend na de vergadering bekend werden. De timing van de EMS-realignement, direct voorafgaande aan de jaarvergaderingen, stak daar bepaald gunstig bij af.

De positie van de dollar zal het komende jaar kunnen verbeteren door het verwachte aanmerkelijke herstel van de Amerikaanse betalingsbalans en de resultaten van de nu toch wel krachtige monetaire en budgettaire inflatiebestrijding. Een herstel van de dollar is voor Europa van groot belang, ter voorkoming van een verdere aantasting van de concurrentiepositie. De Amerikaanse uitvoer zal bovendien in versterkte mate kunnen toenemen naar de mate waarin de recessie zich in dat land ontwikkelt. Ook met betrekking tot de directe investeringen zal Europa op zijn tellen moeten passen, waarbij overigens niet alleen een herstel van de dollarkoers, maar ook het bevorderen van een gunstiger investeringsklimaat nodig is. Aan deze aspecten, die het belang van een spoedig herstel van de Amerikaanse energiebalans onderstrepen, werd in Belgrado onder invloed van de acute goudmarktontwikkelingen onvoldoende aandacht gegeven.

De ontwikkelingslanden

De gevolgen van olieprijsstijging en stagflatie voor de olieimporterende ontwikkelingslanden kreeg terecht veel aandacht, m.n. in het Development Committee. De verdubbeling van het betalingsbalanstekort van deze landen in de drie jaar van 1977 t/m 1979 en vooral ook het feit dat deze ontwikkeling vrijwel geheel kan worden toegerekend aan de verslechtering van de ruilvoet en de sterke toeneming van de rentekosten op uitstaande schulden, gaven hier alle aanleiding toe. De Groep van 24 diende een door de Groep van 77 aanvaard veelomvattend actieprogramma in onder de ambitieuze titel *Outline for a program of action on international monetary reform*. Voor de komende behandeling van deze voorstellen door het Development en het Interim Committee zullen procedures worden afgesproken. Ik kom op de politieke betekenis van deze actie nog terug.

De discussie concentreerde zich op de vraag op welke wijze IMF en Wereldbank het aanpassingsproces en de financiering zouden kunnen bevorderen, waarbij als belangrijkste punten naar voren kwamen:

- erkenning en waardering voor de recente uitbreidingen van trekkingsmogelijkheden op het IMF: de start met de aanvullende („Witteveen”)-faciliteit, de besluitvorming inzake de 7e quotaverhoging (met 50%), de omvang van de concessionele Trust-Fund-leningen (SDR 1,2 mrd. sinds 1976) en de liberalisering van de compensatoire faciliteit (m.n. de verhoging van trekkingslimieten tot 100% van de quota);
- overeenstemming over een nadere uitwerking van a. een verlenging van de maximale looptijd van de uitgebreide faciliteit tot 10 jaar en b. een rentesubsidie op de aanvul-

lende faciliteit. De financiering van dit laatste blijft echter een vraagstuk;

- steun voor het standpunt van De Larosière dat er in verband met de huidige ruime trekkingsmogelijkheden nu geen noodzaak voor een nieuwe faciliteit is;
- sterke aandring op een snelle afronding van de besluitvorming over de kapitaalsverhoging van de Wereldbank (met \$ 40 mrd.) en de zesde aanvulling van de middelen van IDA (vermoedelijk met \$ 12 à 13 mrd., voor de periode 1980 t/m 1982). Op beide punten vormt het Amerikaanse Congres het grote struikelblok;
- algemeen pleidooi, m.n. ook van Nederland, voor een gecoördineerde aanpak van dreigende ernstige betalingsbalansproblemen van ontwikkelingslanden door middel van betalingsbalanskrediet van het IMF en sector- en programmaleningen van de Wereldbank;
- sterke nadruk op de noodzaak van vergroting van hulp aan arme landen omdat zij geringe aanpassingsmogelijkheden en weinig andere financieringsbronnen hebben en bovendien goeddeels buiten het bestedingspatroon van de OPEC-landen vallen. De zo noodzakelijke kapitaalstroom (hulp plus particulier kapitaal) naar deze landen is sinds 1973 in reële termen niet toegenomen.
- verzoek aan de Wereldbank om de ontwikkelingslanden te helpen bij het ontwikkelen van eigen energiebronnen.

Deze lijst toont een internationale bereidheid om de multilaterale instellingen een uitbreiding en aanpassing van hun activiteiten toe te staan. Het belangrijkste knelpunt blijft echter het achterblijven van de concessionele hulp aan de arme landen. Al geven de algemene economische en budgettaire vooruitzichten in de belangrijkste donorlanden op dit punt bepaald geen aanleiding tot optimisme, er zal op dit terrein voortgang *moeten* worden geboekt.

Voorts zal er bij voorrang verder moeten worden gewerkt aan een betere internationale begeleiding van de commerciële bancaire kredietverlening aan ontwikkelingslanden. Hier ligt primair een taak voor het IMF en de BIS. De Wereldbankgroep zal zich actiever moeten inzetten voor de bevordering van de toestroming van particulier kapitaal met lange looptijden via opvoering van de cofinanciering en door middel van steun bij kapitaalmarkttransacties van ontwikkelingslanden. Hiermee zijn vooral de midden-inkomenslanden gebaat. Deze maatregelen kunnen een compensatie vormen voor het beleidsvoornemen van de Bank om de eigen kredietverlening geleidelijk meer op de armere landen te richten. In het kader van het Development Committee wordt door speciale „task-forces” een discussie over de bevordering van niet-concessionele kapitaalstromen naar ontwikkelingslanden voorbereid.

Substitutierekening

Hoewel de gedachte van een substitutierekening algemene steun kreeg, bleef de discussie over de vormgeving ervan nog erg vrijblijvend. De beide meest betrokken landen, de VS en West-Duitsland, stelden zich duidelijk positief op. De ontwikkelingslanden hebben aarzelingen. Tegenover de erkende algemene voordelen van het scheppen van een meer verantwoorde diversificatiemogelijkheid voor centrale banken op korte termijn en een geleidelijke vervanging van de dollar door de SDR op langere

ESB: omdat de economie verder gaat...

termijn, wezen deze landen op voor hen mogelijk nadelige gevolgen, zoals een geringer aanbod van dollarhouders (m.n. OPEC) op de Eurodollarmarkt, een duurder SDR-gebruik 1) en wellicht minder gratis SDR-allocaties in de toekomst.

Er zal nog wel wat water door de Potomac stromen, voordat de Executive Board van het IMF een algemeen aanvaardbaar substitutiemechanisme heeft uitgewerkt 2). Toch moet de positieve houding van de VS, m.n. ingegeven door de huidige dollarinstabiliteit, worden aangegrepen om op korte termijn een eerste, hoewel mogelijk nog beperkte, aanzet tot een dergelijk mechanisme te geven. Dit kan zich dan geleidelijk ontwikkelen tot een belangrijk complement van het internationale monetaire systeem, zeker indien op den duur een introductie van de SDR-claims in de particuliere bancaire sector mogelijk zou worden. Juist ook met het oog hierop is evenwel een zorgvuldige vormgeving en introductie van het mechanisme geboden.

Positie van de Bretton-Woodsinstellingen

Voor de positie van de Bretton-Woodsinstellingen betekenden, zoals vermeld, de jaarvergaderingen in enkele opzichten een versterking. Anderzijds verschenen ook enkele wolken aan de hemel, die mogelijk niet zo snel zullen overdrijven.

De ledenlanden waren, zoals gezegd, unaniem in hun steun voor de multilaterale aanpak van het IMF en de Wereldbank. De VS koppelden aan hun wens tot versterking van het IMF echter de instelling van de in de statuten voorziene ministeriële „council” die de onafhankelijkheid van het Fonds zou verminderen. Verder dreigt ook hier het gespreide open overleg geprejudicieerd te worden door voorafgaande besluitvorming in kleine kring. Niet alleen op de agenda's van het topoverleg van de Groep van Vijf, maar ook in bilaterale ontmoetingen op het hoogste niveau figureren steeds vaker beleidskwesties

die in het brede overleg binnen de beide instellingen aan de orde zijn. Voorafgaande informele contacten kunnen in sommige gevallen de besluitvorming bevorderen, maar indien zij leiden tot vaste, vaak ook openbaar vastgelegde standpunten, of — zoals in het geval van het aan deze vergaderingen voorafgaande Amerikaans-Duitse overleg — het uitblijven daarvan, dan werken zij meestal frustrerend. Met betrekking tot het genoemde programma van de Groep van 24 geldt, dat een bundeling van zwakkeren uiteraard meer voor de hand ligt. Het is eigenlijk opvallend dat de ontwikkelingslanden eerst nu met een gezamenlijk actieprogramma gekomen zijn.

De afgelopen zomer, gedurende Unctad V, is bevestigd dat de ontwikkelingslanden voor de discussie over internationale monetaire vraagstukken streven naar een forum buiten IMF-verband. Ook president Tito maakte in zijn openingstoespraak geen geheim van zijn voorkeur voor de VN. Het is duidelijk dat van de effectiviteit van een dergelijke opzet niet veel mag worden verwacht. Nederland wil monetaire discussies buiten IMF-verband niet zonder meer uit de weg gaan, maar wil daarbij tevens de competentie van het Fonds niet aangetast zien.

In verband met deze controverse tussen ontwikkelde en ontwikkelingslanden is het verheugend om te constateren dat De Larosière oog heeft voor de belangen van de ontwikkelingslanden binnen het Fonds. Dit bleek m.n. uit de constructieve samenwerking van het IMF en de Wereldbank — met behoud van eigen taken en verantwoordelijkheden — in het kader van het nieuw gestructureerde Development Committee. De bredere benadering die de Wereldbank d.m.v. haar jaarlijkse World Development Report nastreeft, werkt in dezelfde richting. McNamara gaf er in zijn openingstoespraak, vnl. gewijd aan de vormgeving van DD III (Derde Ontwikkelingsdecennium), bovendien blijk van de toekomstige activiteiten van de Bank in deze context te willen zien. Het scheppen van dupliceringen in de VN lijkt onder de huidige omstandigheden in niemand's belang.

Een van de centrale thema's van kritiek van de ontwikkelingslanden op het IMF, het opleggen van beleidsvoorwaarden bij kredietverlening (de z.g. conditionaliteit), kreeg dit keer weinig nadruk, vermoedelijk wegens de recente aanpassing van de desbetreffende richtlijnen. Het was overigens leerzaam om hierover het gematigd positieve oordeel te horen van een land als Jamaica, dat de Fonds-voorwaarden accepteerde en naleefde, tegenover de scherpe kritiek van een land als Pakistan, waar het aanpassingsproces nog niet is begonnen. Het probleem rond de conditionaliteit heeft eveneens te maken met pogingen tot politiserende beïnvloeding van de instellingen. Als zodanig moet ook de controverse rond het waarnemerschap van de PLO ter vergadering worden veroordeeld. Deze kwestie werd door de Nieuwzeelandse minister-president Muldoon op voortvarende wijze van tafel gewerkt, maar is nog niet definitief opgelost.

Voeg hierbij de problemen m.b.t. de Wereldbankgroep in het Amerikaanse Congres en de mogelijk in aantocht zijnde krachtproef van de toetreding van China, en het wordt duidelijk dat de Bretton-Woodsinstellingen een moeilijke periode tegemoet gaan, waarin niet alleen veel wijsheid en stuurmanskunst van de leiding, maar vooral ook steun van de internationale gemeenschap vereist zal zijn. Deze instellingen kunnen daarbij gelukkig bogen op een langdurige voortreffelijke staat van dienst.

B.F. van Ittersum

Tijdschrift voor Politieke Economie

TPE brengt ieder kwartaal kritische achtergrondartikelen over de dagelijkse economische en politieke gang van zaken. Economen, politikologen en sociologen van progressieve signatuur overschrijden de grenzen van hun eigen discipline in hun analyses van o.a. werkloosheid, vakbondsbeleid, lonen en prijzen, energie-, innovatie- en herstrukturingsbeleid.

Dezer dagen verschijnt het tiende nummer. Daarin aandacht voor de overheidssteun aan bedrijven, de positie van de middenstand en de wetenschappelijke inhoud van politieke economie.

Een jaargang van TPE omvat 400 à 500 pagina's. De prijs: f 30,— voor personen, f 50,— voor bedrijven en instellingen.

Abonnementen via overschrijving op postrek. nr. 3796008 tnv Stichting Politieke Economie, Postbus 40059, Amsterdam, o.v.v. de gewenste jaargang. Losse nummers kosten f 10,— (van vorige jaargangen nog slechts beperkt verkrijgbaar).

1) De via substitutie van dollars te verkrijgen SDR-claims zullen een aantrekkelijke rente moeten krijgen. Om het verschil zo klein mogelijk te houden, zal ook de rente op eigenlijke SDR's moeten worden verhoogd, hetgeen door de SDR-gebruikers moet worden opgebracht.

2) Zie het artikel van Drs. A. van 't Veer, De substitutierekening opnieuw ter discussie in het IMF. Een stap in de richting van een verbeterd internationaal monetair systeem?, *ESB*, 19 september 1979, blz. 952 e.v.

Landelijke economistendag

Op 18 oktober jl. hield de Stichting Landelijke Samenwerking Economisten (LSE) weer een Landelijke Economistendag. Als onderwerp was gekozen: „Het einde van de volledige werkgelegenheid?“. Een vraagstelling die, nu de werkloosheid maar moeilijk blijkt af te nemen, uiterst relevant is. Als inleiders waren uitgenodigd: Prof. Dr. A. Heertje, Prof. Dr. A. van Doorn, Mevr. Drs. M. Bruyn-Hundt en Dr. W. Albeda.

Ik weet niet in hoeverre de LSE de verschillende inleiders met een „vrije opdracht“ het veld in heeft gestuurd, maar het leek erop dat althans sommigen van hen de bijeenkomst als een soort van Landelijke Hobbydag hadden beschouwd. Zo maakte Van Doorn van de gelegenheid gebruik om (weer eens) blij te geven van zijn geringe affiniteit met de vakbonds-politiek. Hij noemde de Industriebond FNV, vanwege zijn kapitaalvluchtinducerende stakingsacties (elders piraterij genoemd) een *anti*-industriebond en moest niets hebben van allerlei nieuwigheden die in het vakbondsbeleid opgeld doen, zoals de apo's, arbeidstijdverkortening enz. Van Doorn stelde voor om in onze „soft society“ de arbeidsmobiliteit te bevorderen door de „harde methode“ van een forse verlaging van de uitkeringen en signaleerde dat bij de invoering van sociale verzekeringen de wet van Say (nog) geldt: ieder aanbod schept zijn eigen vraag. Bovendien merkte Van Doorn nog op dat vanwege „ons zeer ruime ziektebegrip“ ieder — die zulks wenst — naar hartelust kan balen, zodat invoering van speciaal daarvoor bestemde „baaldagen“ overbodig zou zijn. Zo zijn er nog meer voorbeelden te noemen waarmee Van Doorn, veelal via de methode van de woordspeling, zijn publiek trachtte te „amuseren“. Gelukkig kon Mevr. Prof. Dr. R. W. Hommes later op de dag het betoeg van Van Doorn wat nuanceren door de sociale situatie in Nederland van een eeuw geleden in herinnering te roepen toen de vakbonden voor het eerst iets van zich lieten horen. Ze trok daaruit de conclusie dat de situatie van nu verre moet worden geprefereerd boven de situatie van toen.

Heertje ging in op de gevolgen van de technische ontwikkeling. Hij stelde dat de technische ontwikkeling niet moet worden belemmerd en niet in de laatste plaats omdat het vaak (maatschappelijk) gewenst is, dat weinig zinvolle arbeid door technische toepassingen kan worden overgenomen. We moeten het welvaartsoordeel niet alleen ophangen aan de werkgelegenheid, aldus Heertje. Het beleid moet dan ook niet gericht zijn op het voorkómen van uitstoot van arbeid, maar op de wederinschakeling van arbeid. Een plausibele redenering, maar niet duidelijk werd in hoeverre de mogelijkheden voor wederinschakeling van arbeid — dank zij nieuwe toepassingsmogelijkheden van de techniek — de gevreesde uitstoot van arbeid zouden kunnen goedmaken, of zelfs zouden kunnen overtreffen. Belangrijk was Heertjes opmerking dat de door de technische ontwikkeling geïnduceerde kwalitatieve verandering van arbeid niet zonder problemen zal verlopen. De ervaring leert dat het aanpassen aan dergelijke veranderingen voor veel mensen moeilijk is. Keynes b.v. heeft bij zijn voorgestelde stimuleringspolitiek deze moeilijkheid onderschat. Al met al vond Heertje dat de technische ontwikkeling in het algemeen positief moet worden beoordeeld. Als ik echter alle toepassingen van de techniek die Heertje suggereerde voor ogen zie (de secretaresse zou zelfs overbodig worden!), dan vraag ik me af of een dergelijke ontwikkeling in kader van het „ruime welvaartsbegrip“, waar Heertje immer de aandacht op vestigt, wel moet worden toegejuicht.

Mevr. Drs. Bruyn-Hundt verdedigde — voor een overwegend mannengehoor 1) — de belangen van de vrouw en herhaalde haar eerder in *ESB* 2) gedane voorstel voor een gelijkere verdeling van arbeid tussen man en vrouw. De economische wetenschap werd ervan verdacht

een sexistische wetenschap te zijn door b.v. het sjoeven met boodschappen als consumptie te kwalificeren, en totaal geen oog te hebben voor de weinig rooskleurige positie van de vrouw. Ik weet niet in hoeverre „de zaal“ na het horen van dit alles onder de indruk is gekomen van de uitgangspunten van de economisch-feministische theorie, in ieder geval kreeg Mevr. Bruyn-Hundt van Heertje de toezegging dat in zijn leerboeken de huishoudelijke arbeid van de vrouw voortaan deel zal uitmaken van het ruime welvaartsbegrip 3).

Albeda, ten slotte, sprak over de arbeidsethiek. In de loop van de geschiedenis zien we, aldus Albeda, zowel een ontwikkeling naar een „inkrimpende plicht“ tot arbeid als een ontwikkeling naar een „verbreiding van het recht“ op arbeid. Bovendien staat het streven naar volwaardigheid van arbeid meer en meer centraal. Deze ontwikkelingen maken het noodzakelijk te komen tot een soort van „werkgelegenheid-nieuwe-stijl“. Zowel een beperktere micro-participatie (arbeidstijdverkorting) als een lagere (macro) participatiegraad zullen daarbij onvermijdelijk zijn. Zelfs dan is het volgens Albeda echter nog de vraag of hiermee een substantiële daling van de werkloosheid kan worden bereikt.

Tot zover een korte weergave van de belangrijkste punten uit de verschillende inleidingen. Het is de lezer wellicht al opgevallen dat de uiteindelijke vraagstelling van de Landelijke Economistendag: „Einde van de volledige werkgelegenheid?“ de inleiders maar moeilijk heeft kunnen boeien. Inderdaad, het onderwerp is op deze dag nauwelijks aan de orde geweest. Tijdens de inmiddels geïnstitutionaliseerde *discussie* leek het erop dat ook de deelnemers zich de oorspronkelijke vraagstelling niet meer zo goed konden herinneren, of deze niet belangrijk genoeg vonden. De discussie concentreerde zich in ieder geval niet op de vraag of we ooit weer een situatie van min of meer volledige werkgelegenheid zouden kunnen bereiken. Daarbij past de kanttekening dat de voorzitter van het panel verzuimde uit de inleidingen wat aanknopingspunten op te pikken die een min of meer zinvolle discussie over dit onderwerp mogelijk hadden kunnen maken. De voorzitter gaf er de voorkeur aan de discussie te laten verlopen „volgens het principe van de sociale markteconomie“ (Van Doorn had onmiddellijk moeten protesteren).

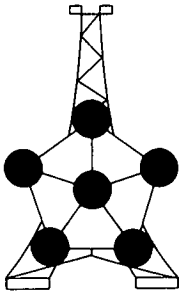
De LSE had de inleiders nadrukkelijk verzocht om in de Balzaal van het Hilton Hotel van Amsterdam niet het economiedebat voort te zetten. Het vraagstuk van de volledige werkgelegenheid moest in een „breder perspectief“ worden geplaatst. Achteraf lijkt dit perspectief wat te breed te zijn uitgepakt, waardoor de diepgang ontbrak. Ik weet niet of veel deelnemers met mij de diepgang hebben gemist. Zoals bekend valt het deelnemen aan dergelijke bijeenkomsten veelal onder de tertiaire of kwartaire arbeidsvoorwaarden en als men bedenkt dat het hotel van samenkomst er borg voor stond dat aan de culinaire behoeften van de deelnemers volledig kon worden voldaan en dat bovendien de inleiders ervoor zorgden dat van tijd tot tijd de handen op de knieën konden worden geslagen, dan kan er voldoende aanleiding zijn om op een „leuke“ dag terug te kijken. Bij diegene die de vraagstelling, gezien de huidige werkloosheid, belangrijk genoeg vond voor een serieuzere aanpak, kon er zo af en toe slechts een zuur lachje af.

T. de Bruin

1) Hierdoor werd de stelling van Bruyn-Hundt onderschreven dat vrouwen nauwelijks voorkomen in de hoger gekwalificeerde functies.

2) Zie M. Bruyn-Hundt, De kostwinner eruit. Een eerste verkenning, *ESB*, 1 november 1978, blz. 1120-1127.

3) Waarmee meteen iets werd verklaard van de achtergronden van de frequente herdrukken van Heertjes leerboeken.

Petten atoomvrij?

Inleiding

Dezer dagen moet de Europese Ministerraad beslissen over een conceptwerkprogramma 1980-1983 van het Gemeenschappelijk Centrum van Onderzoek (GCO), een instelling waarvan de naam niet direct doet vermoeden dat hij bestaat uit laboratoria in Ispra, Karlsruhe, Mol en Petten. Het meest controversiële punt van discussie zal zijn een nieuw voorgesteld groot experiment in de Italiaanse hoofdvestiging. Enigszins daaraan gekoppeld is de toekomst van de Hoge Flux Reactor (HFR) in Petten. Deze is eigendom van de Europese Gemeenschap, die echter slechts een klein deel van de beschikbare capaciteit gebruikt. Volgens afspraken die al vele jaren geleden zijn gemaakt, en die doorlopen tot en met 1980, staat de rest ter beschikking van twee lidstaten, Nederland en de Duitse Bondsrepubliek, die gelijkelijk de bedrijfskosten dragen. Het Nederlandse gebruik loopt via Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN), welke stichting onder contract met het GCO ook de bedrijfsvoering van de HFR verzorgt.

In deze wat delicate onderhandelings-situatie heeft de minister voor Wetenschapsbeleid als persbericht een samenvatting van zijn wetenschapsbudget verspreid waarin wordt aangekondigd dat men in 1981 gaat bestuderen of verdere Nederlandse deelneming aan de HFR wel wenselijk is. Indien niet, dan zou het vrijkomende overheidsgeld kunnen worden gebruikt voor ander onderzoek, bijvoorbeeld naar methoden om de milieuverontreiniging tegen te gaan die zal ontstaan door een toenemend gebruik van steenkool voor de Nederlandse energievoorziening.

Het valt niet aan te nemen dat de Bondsrepubliek en/of de Europese Commissie bereid zullen zijn de kosten van de HFR te dragen als Nederland niet meer mee zou doen. Een dergelijk besluit zou dus leiden tot sluiting van de reactor. Men mag verwachten dat de aangekondigde studie zal uitwijzen dat dit nationaal-economisch een slechte zaak zou zijn. Immers, niet alleen datgene wat de Nederlandse overheid aan de HFR uitgeeft, maar ook de Duitse bijdrage

wordt grotendeels in Nederland besteed. Verder zou het wegvallen van de HFR vermoedelijk leiden tot verdwijning van een, aanstonds nog te noemen, industriële activiteit in Petten met een kleine honderd werknemers, tot sluiting van de gehele vestiging van het GCO (160 man) en vermoedelijk ook van de Europese School in Bergen. Afgezien van deze economische nadelen kan politiek het verlies van de enige Nederlandse vestiging van de Europese Gemeenschap nauwelijks een aantrekkelijk vooruitzicht vormen, evenmin als een te verwachten schadelijk effect op de relaties met de Bondsrepubliek.

Nu is het mogelijk dat er nog andere denkbeelden achter het departementale persbericht steken. Die gedachte dringt zich op bij ieder die de ontwikkelingen in Oostenrijk heeft gevolgd. Daar zijn, nadat een volksstemming ertoe had geleid dat de kerncentrale Zwentendorf niet in gebruik mocht worden gesteld, stemmen opgegaan om nu ook het nucleaire onderzoekscentrum in Seibersdorf te sluiten en uit de schoolboeken elke vermelding van de splijtbaarheid van de uraankern te schrappen. Zover is de agitatie tegen de kernenergie in Nederland nog niet gevorderd, maar het zou goed bij onze sectarische tradities passen als in een wat verdere toekomst de ouders voor hun kinderen zouden moeten kiezen tussen een School Met de Splitsing en een gewone. Welnu, als we het blad *PT-Aktueel* mogen geloven meent het Ministerie voor Wetenschapsbeleid dat sluiting van de HFR ook heilzaam zou zijn voor de „mentale instelling” van de werknemers in Petten. Dat staat niet in het persbericht, maar de verslaggever zal deze terminologie, die men eerder in de heilige stad Qum zou verwachten dan in Den Haag, niet zelf hebben verzonnen. Als het inderdaad die kant opgaat zij aanstaande actievoerders alvast de titel van deze beschouwing, uiteraard ontdaan van het vraagteken, als leuze voor hun spandoeken aangeboden. Geen televisieploeg zal hem over het hoofd zien.

Wat ook de overwegingen mogen zijn: de HFR staat er sinds 1961 en het is alleen daarom al redelijk dat minister van Trier de vraag opwerpt of de installa-

tie zich zelf niet heeft overleefd, zowel in technisch opzicht als wat betreft het feitelijke nut. Waar mogelijk die vraag ook in wijdere kring is gerezen zal deze Energiekroniek worden gebruikt om te schetsen hoe de HFR er voorstaat en wat ermee wordt gedaan. Bij dat laatste zal overigens ook gebied moeten worden betreden buiten het eigenlijke energieonderzoek.

Vlam en flux

In alle Nederlandse elektrische centrales op twee na wordt aardgas, dan wel vernevelde aardolie of fijn gemalen steenkool, met lucht vermengd en verbrand. De vlam waarin dit gebeurt zal men uiteraard vergeefs zoeken in de kernreactoren die de beide kerncentrales van warmte voorzien. Wat er daar het dichtst bijkomt is de zwerm neutronen, waarvan er twee of drie ontstaan telkens als een uraankern splijt en die op hun beurt als ze de kern van een ander uraanatoom treffen deze tot splijting kunnen brengen.

Net zoals de constructiematerialen van een conventionele centrale bestendig moeten zijn tegen de hitte van de vlam zo moet het inwendige van de kernreactor zijn berekend op een voortdurend bombardement met neutronen. Deze kunnen op twee manieren het materiaal doen veranderen. In de eerste plaats kan een neutron in een atoomkern worden ingevangen, hetgeen veelal leidt tot de vorming van een atoom van een ander element. Ook kan een aanvloeiend neutron een of meer atomen van een stof van hun plaats stoten. Dergelijke veranderingen in de regelmatige opbouw van de stof zullen gevolgen hebben voor de mechanische eigenschappen. Zo weet men allang dat het staal van een reactordrukvat door neutronenbeschieting geleidelijk zijn taaiheid verliest en bros wordt. De constructeur van het vat wil daarom, alvorens hij beslist over de materiaalkeuze en de fabricagemethode, weten hoe snel dat

* Wetenschappelijk directeur van de Stichting Energieonderzoek Centrum Nederland.

gaat. Hij heeft daartoe behoefte aan een installatie waarin materialen versneld kunnen worden beproefd op hun bestendigheid tegen neutronenbeschieting.

De HFR in Petten is een dergelijke installatie. Het is verhelderend hem te vergelijken met de reactor in de kerncentrale Dodewaard. Deze laatste produceert bij vollast 160 Megawatt aan splijtingswarmte. De HFR is er oorspronkelijk op ontworpen 20 Megawatt te leveren. Echter, in Dodewaard is het splijtingsproces verdeeld over een volume van 15 m³, in Petten over 150 liter. Dit leidt tot een naar rato grotere dichtheid van neutronenproductie en dus tot een grote intensiteit van het neutronenbombardement. Die intensiteit duidt men ook wel aan als de neutro-

nenflux, en vandaar dus de naam Hoge Flux Reactor.

De neutronenflux wordt in feite alleen maar begrensd door de hoeveelheid splijtingswarmte die men uit een gegeven hoeveelheid splijtbaar uraan kan afvoeren. Door verschillende technische verbeteringen is het mogelijk gebleken de warmteproductie in HFR stapsgewijs op te voeren: in 1968 werd het 30 Megawatt en twee jaar later 45 Megawatt. Vermoedelijk kan over enkele jaren 60 Megawatt worden gehaald. Verder is natuurlijk van belang welk deel van de tijd de reactor, die natuurlijk telkens moet worden afgezet voor verversen van uraan en voor het inbrengen van de inrichtingen waarin de materiaalmonsters worden „bestraald”, werkelijk in

bedrijf is. Dit blijkt al jarenlang ongeveer 75% te zijn.

Staal en grafiet

De zojuist als voorbeeld genoemde beproeving van staal voor reactordruk-vaten is, wat Petten betreft, al lang weer verleden tijd. Wat momenteel wel in de HFR gebeurt is de bestraling (om nu maar het gangbare jargon te gebruiken) van proefstaven van staal zoals dat wordt verwerkt in de kweekreactor van de kerncentrale Kalkar. Naderhand worden deze staven blootgesteld aan trekbelasting (om de daardoor veroorzaakte kruip te meten) en aan vermoeiing door wisselende belasting. Dit onderzoek verricht

10 de rijksoverheid vraagt

wetenschappelijk medewerker regionale rekeningen (mnl./vrl.)

voor het Centraal Bureau voor de Statistiek
t.b.v. de Hoofdafdeling Nationale Rekeningen

De hoofdafdeling heeft tot taak het beschrijven en analyseren van het economisch proces in de Nederlandse volkshuishouding en ontwikkelt daartoe systemen (rekeningenstelsels; input-outputtabellen), waarin de uitkomsten van velerlei partiële statistieken worden geïntegreerd, zodat een consistent totaalbeeld van het economisch proces ontstaat.

De regionale rekeningen beschrijven het economisch proces in de afzonderlijke regio's. Deze beschrijving heeft enerzijds betrekking op de economische ontwikkeling in de regio's en anderzijds op de economische structuur van de regio's.

De medewerkers hebben in het algemeen een grote mate van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid voor hun eigen analyses. Binnen de hoofdafdeling zijn promotiemogelijkheden aanwezig.

Taak: meewerken aan de verdere ontwikkeling van de regionale gegevens, die in het kader van de nationale rekeningen worden samengesteld.

Vooraf de regionale jaarcijfers (toegevoegde waarde in onderdelen, investeringen, arbeidsvolume, per regio naar bedrijfsklasse) behoeven uitbreiding met nieuwe variabelen en met meer recente (voorlopige) ramingen. Tot de taak behoort tevens: volgen van ontwikkelingen op het vakgebied van de regionale economie; ontwikkelen van statistische methoden voor het samenstellen van bedoelde gegevens; overleg met statistici en met gebruikers (o.m. beleidsinstanties); analyseren van de uitkomsten.

Vereist: doctoraal examen economie; kwantitatieve belangstelling b.v.k. specialisatie in regionale economie; ervaring met kwantitatief onderzoek strekt tot aanbeveling.

Standplaats: Voorburg.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring max. f 5211,- per maand.

Sollicitaties inzenden vóór 23 november 1979.

Bovengenoemd salaris is exclusief 8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturenummer 9-3351/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) en uw huisadres met postcode, zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1. Corr. adres: Postbus 20013, 2500 EA 's-Gravenhage.

ECN als bijdrage tot de ontwikkeling van de kweekreactor in Europees verband. Men had verwacht dat het voornaamste effect van de neutronenbeschieting de verplaatsing van ijzeratomen zou zijn, maar het onderzoek heeft uitgewezen dat de omzetting van sporen borium in helium veel belangrijker is. Deze waarnemingen spelen thans een grote rol bij de opstelling van materiaalspecificaties voor dit type kerncentrale.

Het zal vermoedelijk duidelijk zijn dat men proefstaven als deze niet zomaar in de reactor kan hangen. Immers, het effect van de neutronen zal afhankelijk zijn van de temperatuur, misschien ook van andere factoren, zoals mechanische belasting. Deze omstandigheden moeten daarom zo goed mogelijk worden nagebootst. De zogenaamde bestralingscapsules waarin dit geschiedt vormen een uitdaging voor de ontwerpers en voor het vakmanschap in de Pettense werkplaatsen. Staalbestralingen worden in de HFR ook uitgevoerd door het GCO en door Duitse laboratoria. Een groter deel van de voor de Bondsrepubliek beschikbare capaciteit wordt echter gebruikt voor de beproeving van materialen voor een ander type kernreactor, namelijk dat met heliumkoeling. In het Ruhrgebied is een centrale met een dergelijke reactor in aanbouw. Om een hoge temperatuur te kunnen bereiken gebruikt men als constructiemateriaal grafiet. Monsters van verschillende grafietsoorten worden daarom in de HFR bestraald bij temperaturen rond de 1.000°C.

Splijstofstaven

De eigenlijke warmtebron in een kerncentrale wordt gevormd door een groot aantal metalen buizen die gevuld zijn met uraan (eventueel gemengd met plutonium) in een geschikte vorm. In de huidige kerncentrales staan deze staven in water; deze zijn ongeveer een centimeter dik en de omhulling bestaat grotendeels uit zirconium. Voor de snelle kweekreactor, met natrium als warmteoverdrachtsmedium, gebruikt men wat dunner staven met stalen huls.

De beproeving van deze splijstofstaven in de HFR is ingewikkelder dan die van constructiematerialen omdat moet worden gezorgd voor de afvoer van de warmte die bij de splijting ontstaat. ECN is juist aan het eind van een lange reeks proeven met staven voor de kweekreactor waarbij de warmteafvoer opzettelijk werd verstoord. Inmiddels is begonnen met een nieuwe serie, waarbij de warmteafvoer doorgaat, maar de warmteproductie sprongsgewijs wordt verhoogd. Beide typen experimenten dienen ertoe om nog bestaande onzekerheden met betrekking tot de veiligheid van de natriumgekoelde kweekreactor verder in te perken.

Voor de Duitse leveranciers van kerncentrales worden grote aantallen splijst-

stofstaven beproefd die al enige tijd warmte hebben geleverd in een kokend-waterreactor. In de HFR worden deze dan blootgesteld aan belastingswisselingen. De achtergrond van dit soort proeven is tot nu toe om bedrijfseconomische redenen kerncentrales vrijwel uitsluitend door de electriciteitsproducenten worden gebruikt voor de levering van grondlast. Bij verdere penetratie van de kernenergie zullen ze ook het variabele deel van de elektriciteitsbehoefte moeten dekken.

Sinds de opzet van een Nederlandse industriële vervaardiging van splijstf-elementen is mislukt doet ECN geen bestralingen op dit gebied meer. Wel worden voor de Amerikaanse Nuclear Regulatory Commission proeven in de HFR gedaan waarbij zirconium omhullingsbuis op druk worden belast. In ruil daarvoor krijgt ECN technische informatie die van belang is voor de veiligheidsevaluatie van kerncentrales.

Productie van radioactieve isotopen

Als door de invangst van een neutron een atoom wordt omgezet in een atoom van hetzelfde of een ander chemisch element dan is dat vaak niet stabiel: vroeger of later gaat het over in een stabiele vorm en daarbij wordt straling uitgezonden. Men zegt dan dat van dit element een radioactief isotoop is gevormd. Zulke radioactieve isotopen vinden toepassing op velerlei gebied. Zo wordt radioactief iridium gebruikt voor het doorlichten van metalen werkstukken. Een groot deel van de Nederlandse en Belgische behoefte wordt door bestralingen in de HFR gedekt. Molybdeen en andere elementen worden in de HFR bestraald en vervolgens geleverd aan de vestiging te Petten van het Amerikaans-Duits bedrijf Byk-Malinckrodt b.v., dat daaruit radiofarmaca bereidt die worden geleverd aan enkele honderden ziekenhuizen in Nederland en daarbuiten.

Andere toepassingen

Stoffen kunnen ook door neutronenbeschieting radioactief worden gemaakt met een heel ander doel, namelijk te weten te komen wat er eigenlijk in zit. Voor deze neutronenactiveringsanalyse kijkt men dan naar de aard en de sterkte van de opgewekte radioactiviteit. Aangezien een aantal van de meest voorkomende elementen, zoals waterstof, koolstof, zuurstof en stikstof, niet of nauwelijks radioactief worden, kan men zo vaak de hoeveelheden van allerlei onzuiverheden bepalen. De toepassingen zijn legio: bepalen van sporen metalen in oppervlaktewater en regenwater, gerechtelijk onderzoek (sporen gif in haarmonsters, identificatie van kwikdruppels in sinaasappels), medische diagnose, geologisch en archeologisch onderzoek enz. Gezien

de door de minister voor Wetenschapsbeleid beoogde afweging van het nut van de HFR tegen onderzoek naar de milieuaspecten van steenkoolverbranding is misschien interessant een bij ECN uitgewerkte, zeer sterk geautomatiseerde methode om snel zowel steenkool als de verbrandingsresten daarvan chemisch te kunnen karakteriseren door activeringsanalyse in de HFR.

Ten slotte is er nog de toepassing van neutronen buiten de reactor. De betonnen afscherming daarvan is namelijk voorzien van een tiental kanalen waardoor men de neutronen als bundels kan later uitstromen. Vrijwel alle HFR bundels zijn thans in gebruik voor onderzoek in hetzij de kernfysica, danwel de vaste-stoffysica. Bij het kernfysisch onderzoek bestudeert men de straling die vrijkomt als een neutron wordt gevangen in een atoomkern; dit levert informatie over de bouw van een aldus gevormde atoomkern en daarmee een bijdrage tot de (nog steeds onvolledige) kennis van de krachten tussen de kernbouwstenen. Voor de vaste-stoffysica plaatst men het te onderzoeken materiaal in een bundel neutronen en kijkt hoe die verstrooid worden. Dit levert informatie over de manier waarop de atomen (inclusief hun eventuele magnetische momenten) zijn gerangschikt en welke krachten ertussen werken.

Bij al dit onderzoek werkt ECN samen met een groot aantal Nederlandse wetenschappelijke instellingen, waaronder de meeste universiteiten en hogescholen. Als regel is een twintigtal doctorandi bezig met onderzoek waarbij de HFR wordt gebruikt.

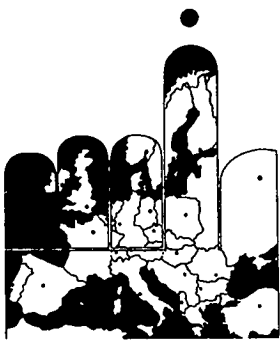
Recapitulatie

In het bovenstaande zijn niet alle, maar wel de voornaamste toepassingen aangestipt. Te zamen leggen die dit jaar beslag op circa 92% van de beschikbare bestralingsposities. Onderstaand is aangegeven hoe dit percentage is verdeeld over de voornaamste gebruikscategorieën.

Bezetting bestralingsposities HFR in 1979

Bondsrepubliek	45%
Nederland	33%
Productie radio-isotopen	7%
Europese Commissie	92%

Bij deze getallen moet worden opgemerkt dat ongeveer de helft van het Nederlandse gebruik, en natuurlijk de productie van radioactieve isotopen, los staan van de ontwikkeling van de kernenergie. Dat het Duitse gebruik daarop juist uitsluitend is gericht komt doordat de Bondsrepubliek, ondanks zijn grote kernenergieprogramma, zelf niet beschikt over materiaalbeproevingreactoren, daarentegen wel over reactoren die

De overheidsfuncties in een Economische en Monetaire Unie

DRS. E. A. MANGÉ

Het vraagstuk van een economische en monetaire unie (EMU) heeft in belangrijke mate te maken met de optimale of meest doelmatige bevoegdheidsverdeling inzake het te voeren economisch beleid. In de omvangrijke literatuur hieromtrent wordt, uitgaande van de kenmerken en voordelen van een EMU vastgesteld welke nationale bevoegdheden naar de supra-nationale of communautaire autoriteit dienen te worden overgeheveld.

Er bestaat evenwel een andere, enigszins verwaarloosde literatuur waarin gelijkwaardige vraagstukken worden geanalyseerd, nl. deze betreffende het *economisch federalisme* waarin de optimale bevoegdheidsverdeling tussen een gewestelijke of lokale en een centrale autoriteit binnen de nationale eenheidsstaat, die per definitie een EMU is, centraal staat 1). In België bijvoorbeeld zijn, in het kader van de politieke staatshervorming, recent een aantal belangrijke economische studies verschenen over het regionaliseringsproces, die expliciet de repercussies ervan op het voortbestaan van België, als EMU analyseren 2).

Dat ook vanuit deze invalshoek belangrijke uitspraken kunnen worden verkregen over het tot stand komen van een EMU in de Europese Gemeenschap is evident. Dit komt bijvoorbeeld duidelijk tot uiting in het zogenaamde McDougall-Rapport 3), waarin een groep van deskundigen — op verzoek van de Europese Commissie — een grondig onderzoek gedaan heeft naar de theoretische en empirische inzichten inzake fiscaal federalisme.

Terwijl in dit artikel aandacht zal

worden besteed aan de theoretische beschouwingen hieromtrent, zal in een volgend artikel concreet worden nagegaan welke economische overheidsfuncties op grond hiervan wenselijk naar het communautair niveau moeten worden overgeheveld, opdat de voordelen van een EMU maximaal zouden kunnen worden genoten.

Kenmerken van een EMU

Om de economische bevoegdheden tussen de communautaire en nationale autoriteit te kunnen afbakenen, is eerst inzicht nodig in de essentiële kenmerken van een EMU.

Een EMU wordt in de eerste plaats gekenmerkt door volledige marktintegratie: deze bestaat wanneer, de transportkosten buiten beschouwing gelaten, voor elk produkt en elke produktiefactor één prijs tot stand komt in het betrokken gebied. Een tweede kenmerk is de gemeenschappelijke munt (of onveranderlijk vaste wisselkoersen en onherroepelijke interne convertibiliteit) waardoor het nut van het geld, als ruilmiddel, waarde-reserve en rekenenheid, groter wordt. Aldus wordt in een EMU ingevolge specialisatie en arbeidsverdeling, een efficiëntere werking van de goederen- en factormarkten evenals een grotere welvaart verkregen 4).

Mag men bijgevolg vooropstellen dat binnen een EMU een optimale voorziening van particuliere goederen tot stand komt 5), anders is het gesteld met het aanbod van publieke of collectieve goederen (in ruime zin). Met uitzondering

van beslissingsbevoegdheden die de marktintegratie direct aantasten (markt-interveniërende en -regulerende maatregelen) heeft het vraagstuk van een optimale bevoegdheidsverdeling binnen een (geografisch beperkte) EMU bijgevolg geen betrekking op private goederen, maar op de (economische) overheidsfuncties. F. Forte noemt dit de „LG-assignment” 6), die betrekking heeft op

1) Zie bijvoorbeeld W. Oates, *Fiscal federalism*, New York, 1972 en R. A. Dahl en E. R. Tuft, *Size and democracy*, Stanford, 1973. In vrijwel alle landen die een federale structuur hebben (Duitsland, Zwitserland, USA) bestaat een uitgebreide literatuur.

2) In het bijzonder betreft dit D. Heremans, *Economische autonomie en economische unie. Krachtlijnen voor een duurzame oplossing*, *Leuvense Economische Standpunten*, 1978/12 en *Economisch federalisme. Deel 2: organisatie en bevoegdheden*, *Leuvense Economische Standpunten*, 1979/15.

3) *Report of the study group on the role of public finance in European integration*, Brussel, april 1977, in het bijzonder F. Forte, *Principles for the assignment of public economic functions in a setting of multilayer government and Perspectives for the place of the European Community in the sectoral economic functions of government* (resp. hoofdstuk 11 en 12 in deel II: Individual contributions and working papers).

4) Uiteraard zijn er ook kosten verbonden aan de EMU, met name een versterking van de regionale onevenwichtigheden en het verlies voor de lidstaten enerzijds om autonoom hun „trade off” tussen de economische doeleinden (bijvoorbeeld tussen inflatie en werkgelegenheid) te bepalen, anderzijds van het instrument van wisselkoersaanpassingen. Terecht besluiten P. De Grauwe, D. Heremans en E. Van Rompuy (*Naar een relance van de Europese Monetaire Unie*, Brussel, november 1975, blz. 14-15) dat het grotendeels om *overgangskosten* gaat en dat voor elk land, de voordelen op lange termijn opwegen tegen de nadelen.

5) In feite gaat het om een *sub-optimaliteit*: optimale opvang van de voorkeursverschillen inzake private goederen bestaat, theoretisch, slechts wanneer de marktintegratie op wereldvlak volkomen is: zie R. N. Cooper, *Worldwide versus regional integration: is there an optimum size of the integrated area?*, in: F. Machlup (red.), *Economic integration. Worldwide, regional, sectoral* (Proceedings of the 4th Congress of the International Economic Association), Londen, 1976, blz. 43.

6) „The assignment to the various levels of government of functions entailing public spending”; F. Forte, op.cit., blz. 323.

geschikt zijn voor niet-energetisch onderzoek.

Wie het gebruik van de HFR, zoals hier summier beschreven, overziet zal misschien worden getroffen door de grote verscheidenheid daarin. Zo'n reactor is dan ook een plaats waar beoefenaars van vele wetenschappelijke disciplines elkaar tegenkomen, ongeacht of het onderzoek dat ze doen als fundamenteel of maatschappelijk relevant, als toegepast of zuiver wetenschappelijk moet worden

gecatalogiseerd. In een land waar de communicatie tussen zulke sectoren nogal eens te wensen overlaait is dat een verworvenheid waarover juist de minister van Wetenschapsbeleid best nog eens mag nadenken voordat hij verder met de bijl zwaait. Voor het bijsturen van het energieonderzoek van ECN staan hem betere instrumenten ter beschikking.

J.A. Goedkoop

zowel de optimale allocatie van produktiemiddelen en bestedingen in verband met collectieve goederen als op het bevorderen van werkgelegenheid, stabilisatie, groei en een rechtvaardiger inkomensverdeling.

Kernvraag met betrekking tot de EMU is dan ook de vraag naar de verenigbaarheid van de institutionele bevoegdheidsverdeling van de overheidsfuncties met de marktintegratie, ten einde zowel een zo groot mogelijke doelmatigheid van de overheidspolitiek te verkrijgen als een optimale voorziening van private goederen.

Optimale LG-assignment

Een eerste criterium met betrekking tot het al dan niet op communautair niveau brengen van overheidsfuncties (decentralisatie/centralisatie) betreft *schaalvoordelen* en *ondeelbaarheden*: de voorziening van sommige collectieve goederen op een zo hoog mogelijk overheidsniveau brengt netto voordelen met zich, zowel bij produktie als bij verbruik (gebonden aanbod, hoge vaste kosten, hoge specialisatiegraad). Uitoefening van de overheidsfuncties op een lager niveau dan overeenstemt met de schaalvoordelen leidt hetzij tot een kwaliteitsvermindering, hetzij tot een hogere prijs dan technisch noodzakelijk is.

Een tweede belangrijk criterium betreft *externe* of *oversijpelings*effecten („spillover”): de weerslag van bepaalde overheidsmaatregelen blijft niet beperkt tot het juridisch gebied waarin de maatregel genomen werd, maar wordt ook ondervonden in andere lidstaten. Deze externe effecten kunnen hetzij positief (milieumaatregelen) hetzij negatief (vervuiling) zijn, zonder dat er compensatie optreedt 7). Hoe groter deze effecten, hoe groter de argumenten om de verantwoordelijkheid ervan op een zo hoog mogelijk, overkoepelend overheidsniveau te leggen 8).

Leiden bovengenoemde criteria over het algemeen (maar niet altijd) tot een gecentraliseerde bevoegdheids-toewijzing van de overheidsfuncties, dan is dit omgekeerd voor de *verschillen in individuele preferenties ten aanzien van collectieve goederen*: hoe groter de voorkeurverschillen, hoe lager het bevoegdheidsniveau dient te zijn om beter rekening te houden met de uiteenlopende wensen ten aanzien van de omvang en kwaliteit van collectieve goederen. Alleen indien de produktiekosten afnemen bij een grotere afzet heeft een grotere centralisatie voordeel.

Andere criteria die voor de bevoegdheids-toewijzing een rol spelen zijn 9): vereisten inzake *uniformiteit*, zowel in technische als beleidszin, *democratische controle* en *politieke homogeniteit*. Dit laatste criterium heeft te maken met de mate van samenhang of legitimiteit en het gevoel van solidariteit tussen de lidsta-

ten. Op het vlak van bijvoorbeeld het externe handelsbeleid en de ontwikkelingssamenwerking bestaat dit in de EG reeds duidelijk, terwijl in andere gevallen hetzij deze samenhang afwezig is (onderwijs), hetzij onduidelijk is (luchtvaart).

Economische stabilisatie

Hebben bovengenoemde criteria betrekking op het minimaliseren van de organisatie- en coördinatiekosten bij de allocatie van collectieve goederen, dan heeft de *economische stabilisatie* betrekking op het minimaliseren van de gevolgen van economische verstoringen op het inkomen en de werkgelegenheid in de lidstaten.

Enerzijds worden deze verstoringen, die hun oorsprong zowel binnen als buiten de lidstaat kunnen vinden, op grond van economische structuurkenmerken (onder meer de openheid) deels automatisch weggewerkt, anderzijds vereisen ze de inzet van een aantal economisch-politieke instrumenten om de ongewenste gevolgen op bepaalde economische grootheden te neutraliseren. Ten einde een maximale impact van deze instrumenten te verkrijgen, stelt zich bijgevolg de vraag of hun inzet op communautair niveau dan wel op het niveau van de lidstaten moet gebeuren. Hierbij dient een onderscheid te worden gemaakt tussen het nationaal al dan niet voeren van enerzijds een extern monetair beleid en anderzijds een intern stabilisatiebeleid (intern monetaire en budgettaire politiek).

Het probleem van het al dan niet voeren van een eigen extern monetair beleid, of met andere woorden het al dan niet creëren van een gemeenschappelijke munt, wordt behandeld in de theorie van de optimale muntgebieden. De gebruikte criteria — openheid, factormobiliteit, diversificatie, evenwichtstenderende marktkrachten en reële wisselkoersverschillen — zijn echter dermate onvolledig en tegenstrijdig 10) dat vooralsnog geen uitspraken hieromtrent kunnen worden gedaan. Interessant in dit verband zijn evenwel een aantal opmerkingen van R.N. Cooper 11) met betrekking tot de oorzaak van de verstoringen die economische instabiliteit veroorzaken. Indien de interne verstoringen klein zijn in vergelijking met de externe, dan zou een isolatie door een eigen betalingsbalansbeleid (en eventueel handelsbeleid) aangewezen zijn („risk-splitting”). Zijn daarentegen de interne verstoringen relatief groot, dan kunnen aanzienlijke voordelen worden gehaald uit de monetaire integratie (export van problemen). Dit is ook het geval indien de interne en externe verstoringen ongeveer even groot zijn, maar hun patroon verschillend is: door de monetaire integratie zullen de verstoringen elkaar voor een stuk neutraliseren, zodat in elke lidstaat afzonderlijk een lagere netto verstoring zal bestaan

(„risk-spreading”). Daar in een economische visie (marktintegratie) kan worden aangenomen dat de interne economische verstoringen zo niet overwegend dan toch belangrijk zullen zijn (bijvoorbeeld verschillen in inflatietempo), lijkt ons op grond van dit criterium het opgeven van het nationaal betalingsbalansbeleid door het creëren van een monetaire unie een voor de hand liggende conclusie te zijn.

Met betrekking tot het interne stabilisatiebeleid zijn er, vanuit het oogpunt van marktintegratie, verschillende argumenten die pleiten voor een toewijzing op het hoogst mogelijke overheidsniveau 12): externe effecten (monetair en fiscale multiplicatoren), uniformiteitseisen (efficiëntere werking van het marktmechanisme) en in zekere mate ook het homogeniteitscriterium. Daarentegen geeft de noodzaak van democratische controle eerder aanleiding tot het op nationaal niveau houden van het stabilisatiebeleid, althans wanneer rekening wordt gehouden met de huidige beperkte bevoegdheden van het Europees Parlement en de voorkeurverschillen tussen de lidstaten inzake economische doeleinden.

Marktintegratie

Marktintegratie waarborgt door vrij verkeer van goederen, diensten en produktiefactoren de optimale voorziening van private goederen. Dit vereist in de EMU een zo groot mogelijke uniformiteit in de marktvoorwaarden en afwezigheid van marktbelemmeringen en -discriminaties. Op grond hiervan is een decentralisatie naar de lidstaten toe van economische bevoegdheden waarvan de gedifferentieerde aanwending de integratie zou aantasten (*uniformiteitscriterium*) 13), af te wijzen. Discriminatie kan zowel een globale of macrodimensie, als een selectieve of microdimensie vertonen 14). Globale maatregelen zijn be-

7) Dit leidt tot het probleem van het zogenaamde „liftersgedrag” („free-riders problem”), nl. de collectieve voorziening in een bepaald gebied wordt ook, zonder meebetalen, in andere gebieden gebruikt; zie E.L. Berg, *Decentralisatie in drievoud*, Den Haag, 1975, blz. 8.

8) Een belangrijk aspect waarmee in dit verband rekening moet worden gehouden, is de *mobilititeit* van de economische agenten (bedrijven bijvoorbeeld) waarop de overheidsmaatregel betrekking heeft; zie R.N. Cooper, op.cit., blz. 45.

9) F. Forte, op.cit., blz. 328.

10) Voor een overzicht, zie A.J. Reitsma, *Opnieuw: optimale muntgebieden*, ESB, 11 oktober 1978, blz. 1028—1030. Zie ook A. Pop, *Op zoek naar een optimaal valutagebied binnen de EG*, ESB, 22-29 december 1976, blz. 1247-1251.

11) R.N. Cooper, op.cit., blz. 47.

12) F. Forte, op.cit., blz. 351.

13) T. Peeters, *Economisch federalisme: lessen uit het buitenland*, *Leuvense Economische Standpunten*, 1978/11, blz. 3.

14) D. Heremans, op.cit. (78/12), blz. 8-11.

leidsmaatregelen die niet direct in het marktgebeuren ingrijpen, in tegenstelling tot selectieve maatregelen. Op het vlak van de EG betekent dit:

- discriminatie tussen produkten van binnen en buiten de lidstaten, respectievelijk de Gemeenschap via een nationaal-globaal, respectievelijk communautair-globaal beleid (NGi en CGi);
- discriminatie tussen sectoren, bedrijven of produkten onderling via een nationaal- of communautair-selectief beleid (NSi en CSi).

Uit de combinatie van deze vier beleidstypen kunnen de volgende integratiemodellen (zie tabel) worden afgeleid. Model I is de laagste integratievorm, waarin de economische autonomie van de lidstaten het grootst is; model IV de hoogste integratievorm waarin de bevoegdheden inzake economisch beleid volledig op communautair vlak liggen. Belangrijk in deze modellen zijn tevens de beleidsmaatregelen die betrekking hebben op enerzijds het verwerven van overheidsinkomsten, anderzijds de overheidsuitgaven. Een belangrijk basisprincipe hierbij dient het parallelisme van kosten en baten te zijn, dit wil zeggen dat de besluitvorming inzake overheidsuitgaven en -ontvangsten zoveel mogelijk op hetzelfde beleidsniveau moet zijn afgestemd (fiscale equivalentie).

In model I ligt deze fiscale bevoegdheid volledig bij de lidstaten; in model IV volledig op communautair vlak. Model II stemt, grosso modo, overeen met de

Tabel. Integratievormen

I	II	III	IV
(CGi) NGi NSi	CGi CSi NGi NSi	CGi CSi (NGi)	CGi CSi

huidige integratiestand: een communautair beleid, zowel van globale als selectieve aard, naast en boven het nationaal-economisch beleid, met op ieder niveau een eigen fiscale bevoegdheid. Bij model III; dat overeenstemt met dat van de EMU zoals dat althans voor de EG wordt gezien, past de volgende opmerking. Over het algemeen wordt als voorwaarde voor het in stand houden van de EMU gesteld, dat het macro-economisch beleid van de lidstaten met elkaar in overeenstemming moet zijn. Hierdoor wordt discriminatie tussen de lidstaten verhinderd en de markteenheid bewaard. In model III is hieraan voldaan door CGi boven NGi te plaatsen. Omtrent de effecten van het selectief of micro-economisch beleid van de lidstaten wordt deze convergentie-eis gewoonlijk niet zo duidelijk gesteld. Nochtans, het gedecentraliseerd laten van deze bevoegdheden op het niveau van de lidstaten leidt tot conflicten: verschillen in nationaal selectieve maatregelen beïnvloeden rechtstreeks de comparatieve voordelen en tasten bijgevolg de intra-handel aan. Een verschillende financiële hulp aan ondernemingen in de lidstaten werkt even marktverstrend als een gedifferentieerd macro-economisch beleid. Met andere woor-

den, de optimalisatie van het handels- en specialisatiepatroon in een EMU vereist eveneens een hoge mate van convergentie van het micro-economisch beleid d.m.v. communautaire gedragsregels inzake concurrentie en overheidssteun.

Besluit

Met het oog op zowel een optimale voorziening van particuliere en collectieve goederen als een maximale economische stabiliteit in een EMU blijken ten aanzien van de verenigbaarheid van de bevoegdheidsverdeling inzake overheidsfuncties met de marktintegratie een aantal criteria te bestaan waaraan elke bevoegdheidsmaterie moet worden getoetst. Voor de vereisten van een doelmatig beleid zijn dit: schaalvoordelen, ondeelbaarheden, externe of oversijpeleffecten, uniformiteitsvereisten, democratische controle, politieke homogeniteit en individuele preferenties inzake collectieve goederen. Voor marktintegratie staat de homogeniteit van zowel het macro- als het micro-economisch beleid centraal. Op grond van deze criteria zal in een volgend artikel concreet worden nagegaan welke economische overheidsfuncties bij het tot stand komen van de EMU naar communautair niveau moeten worden overgedragen opdat de voordelen van deze unie zowel maximaal zouden zijn, als een duurzaam karakter zouden hebben.

E.A. Mangé

Vacatures

Functie:	Blz.:
<i>ESB van 10 oktober</i>	
Wetenschappelijk medewerker financiële transacties en betalingsbalans voor het Centraal Bureau voor de Statistiek te Voorburg	1056
Economisten/bedrijfseconomen voor Arthur Andersen & Co. Nederland te Den Haag	II
Hoofd bureau openbare financiën (m/v) t.b.v. de Rijksplanologische Dienst, Bureau Openbare Financiën voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening te Den Haag	III
Algemeen-econoom (m/v) bij de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting te Den Haag	III
Besliskundige (m/v) t.b.v. het Directoraat Automatisering van de Centrale Rabobank te Zeist	IV
<i>ESB van 17 oktober</i>	
Cost accountant voor Dow Chemical (Nederland) BV te Terneuzen	II
Economisch stafmedewerker (m/v) met studierichting algemene economie voor de afdeling studiedienst van de Bank van de Nederlandse Antillen	1084
Stafmedewerker voor het Algemeen Provinciaal Ziekenfonds te Leeuwarden	1084
Statistisch medewerk(st)er voor de sectie statistiek van de afdeling Fondsenbeheer, Administratie en Statistiek van de Sociale Verzekeringsraad te Den Haag	1085
Directeur (m/v) voor de Stichting SOV-Kantines te Utrecht	1086

Medewerk(st)er bij het planbureau van de afdeling Welzijnzaken van het Provinciaal Bestuur van Noord-Holland te Haarlem 1088

ESB van 24 oktober

Beleidsmedewerker (m/v) bij de Activiteitengroep Sociale Zaken van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen (VNO) te Den Haag	1109
Econoom (m/v) t.b.v. de afdeling Economische Zaken van het bureau van de FME te Zoetermeer	1113
Economisch medewerker (m/v) t.b.v. de Hoofddirectie van de Waterstaat, Hoofdafdeling Financieel-Economische en Planologische Zaken, Onderafdeling Economie van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat te Den Haag	1118
Economisch beleidsmedewerker (m/v) t.b.v. het Directoraat-Generaal voor de Milieuhygiëne, Afdeling Economische Zaken en Beleidsontwikkeling van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne te Leidschendam	1118
Bedrijfseconomische medewerkers op HBO-niveau voor de financieel-economische sectoren van de Coop. Condensfabriek „Friesland“ te Leeuwarden	1119
Hoofd afdeling economische zaken (m/v) voor de Nationale Ziekenhuisraad te Utrecht	1120
Jonge academici — juristen en economen — die willen uitgroeien tot zelfstandige kredietadviseur voor de NMB te Amsterdam	II
Bedrijfseconoom die carrière wil maken in het bankwezen voor de NMB te Amsterdam	III
Financieel-economisch deskundige (m/v) voor de adviesafdeling Financiële en Economische Zaken van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten te Den Haag	IV

Boeken nieuws

J. R. Abbing: Economie en cultuur. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1978, 225 blz., f. 25.

De titel *Economie en cultuur* zal menigeen doen vermoeden dat het hier bedoelde onderwerp een moeilijk en vaag terrein betreft, zeker daar de ondertitel luidt „De subsidieproblematiek in de economische theorie, alsmede aanzetten tot een economie van de kunsten”. Dit vermoeden klopt, al moet worden gezegd dat Drs. Abbing, gegeven de moeilijkheden waarvoor hij stond een alleszins lezenswaardig werk heeft geproduceerd.

In het voorwoord wordt gesteld dat de studie de pretentie heeft een nogal breed samengesteld publiek iets te bieden, en verder: „De studie vooronderstelt geen economische kennis” en: „Er is zelfs gesuggereerd dat gedeelten bruikbaar zouden zijn als een meer algemene inleiding in de economie”. Er wordt niet aangegeven wie deze suggestie heeft gegeven en zij lijkt mij ook onjuist. Indien er stukken van dit werk zouden kunnen worden gebruikt, lijkt mij dit eerder op zijn plaats tijdens discussies op een doctoraal werkcollege voor economen dan bij een algemene inleiding in de economie. De grondbeginselen van de economische wetenschap, die in de eerste drie hoofdstukken (Inleiding, De subsidie-optiek van de economische wetenschap. Het primaat van het ongemoeide prijsmechanisme) verspreid aan de orde komen, zijn voor een econoom inderdaad goed te begrijpen, maar zijn voor een leek mijns inziens lang niet helder en geschematiseerd genoeg weergegeven. Vooral het gebruik van te veel woorden, kenmerkend voor het gehele werk, valt op. Deze kritische opmerking moet echter niet de indruk wekken dat mijn oordeel over het werk negatief is. De grote hoeveelheid woorden is op verscheidene plaatsen gebruikt om een originele kijk op allerhande problemen te geven. Het doel van het boek, om als reactie op de toepassing van het profijtbeginsel aanwijzingen bijeen te brengen, die de discussie over kunstsubsidies een zekere structuur, een theoretisch fundament geven, is zeker bereikt.

Bij dit streven worden de voortrekkersfunctie en de principiële openbaarheid van kunst en cultuur sterk benadrukt en theoretisch onderbouwd. De hoofdstukken IV „Collectieve goederen” met als tweede gedeelte „Collectieve goederen in de kunst- en cultuursector” en V „Externe effecten”, met als tweede gedeelte „Externe effecten in de kunst- en cultuursector”, zijn zeer lezenswaardig. In het zesde hoofdstuk, de slotbe-

schouwing, wordt een aantal onderwerpen uitgediept o.a. het meten van externe effecten en de subsidievorm. Hierbij stelt de auteur zich, met kracht van argumenten, tegenover de COBA, die subsidiëring van het exploitatietekort ontraadt en subsidiëring naar rato van prestaties propageert. De auteur laat heel duidelijk een aantal nadelen van het laatste systeem zien en vestigt er de aandacht op, dat het eerste systeem kan worden verbeterd. Hij eindigt met de voorzichtige stelling, dat afhankelijk van de omstandigheden telkens een keuze uit subsidievormen moet worden gemaakt en dat „een algemene voor- of afkeur” niet is te verantwoorden.

Bij het onderwerp kunstsubsidies en inkomensverdeling luidt de conclusie: „Gelet op de aard van de meeste externe effecten die we hebben besproken, is er geen enkele reden om aan te nemen dat sommige groepen duidelijk meer profiteren dan andere groepen. De effecten dringen immers in alle levenssferen door. Tegelijk zijn wij op grond van het in deze studie gestelde, geneigd te denken dat de directe kunstconsumptie bijna in het niet valt vergeleken met de indirecte kunstconsumptie, de consumptie van externe effecten. Maar dat oordeel kunnen we niet echt hard maken...”. Elders wordt geconcludeerd dat: „De externe effecten zijn vaag, moeilijk te omschrijven en dikwijls het resultaat van velerlei factoren tegelijk. In principe kan een samenvattende conclusie als *kunst is nu eenmaal een goede zaak* genoeg zeggen”.

Aan de diffuusheid van het terrein, de vertaktheid van de problemen en de ongrijpbaarheid en onmeetbaarheid van de effecten heeft Abbing uiteraard niets kunnen doen. Zijn bijdrage ligt in de aansluiting van de problemen op de economische theorie en in de analyse van de diverse aspecten die er met name bij de subsidiëring van activiteiten aan de orde kunnen komen. Hij verwerpt het bestaan van vaagheid als reden om maar niets te doen. „Individuele, maar ook bedrijfsbeslissingen hangen als het ware van onzekerheid aan elkaar... In de buitenlandse politiek om iets anders te noemen, is bijna alles onzeker. Zou die politiek daarom maar beter achterwege kunnen blijven?”

Rest ons nog te vermelden de grote hoeveelheid, soms zeer interessante, noten alsmede een viertal bijlagen waarmee het 225 bladzijden tellende boek afsluit: 1. Het begrip subsidie, 2. Niet één, maar

vier profijtbeginsels, 3. Theoretische indeling van externe effecten en 4. De subsidievoorwaarden van de commissie Andriessen.

Uit ervaring weet ik hoe moeilijk het is in deze zaken een vaste weg te vinden. Drs. Abbing heeft met zijn boek een uitgewerkte en welkome wegwijzer geleverd, die van nut kan zijn voor vele geïnteresseerden, studerende en werkers met belangstelling voor de steeds dringender wordende subsidieproblematiek.

H.M. Becker

De onverbiddelijke opmars van de ambtenaren. Parool-special, Amsterdam, 1979, 78 blz., f. 7,50.

In deze bundel is een serie artikelen verzameld over de positie van de ambtenaar, die *Het Parool* tussen 30 november 1978 en 5 april 1979 heeft gepubliceerd. De maatregelen met betrekking tot de ambtenarensalarissen waren voor de economische redactie van *Het Parool* aanleiding tal van „opinionleaders” uit de politiek, de vakbonden en de wetenschap, maar ook ambtenaren zelf, maar hun mening over de positie van de ambtenaren te vragen.

Epargne et nouvelle croissance. Groupement international pour l'étude des problèmes de l'épargne, Brussel, 1978, 304 blz.

De „Groupement international pour l'étude des problèmes de l'épargne”, een organisatie van spaarinstellingen, heeft op 6, 7 en 8 oktober 1977 te Genève een colloquium georganiseerd over het onderwerp „Epargne et nouvelle croissance”. In deze publikatie zijn de daar gehouden voordrachten gebundeld.

Prof. Mr. M.R. Mok en Prof. Mr. M. Scheltema: Materiële fusiecontrole in Nederland? W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1978, 58 blz., f. 15.

Preadviezen uitgebracht voor de Vereniging „Handelsrecht”, met bijdragen van Prof. Mr. M.R. Mok: „Materiële fusiecontrole in Nederland” en Prof. Mr. M. Scheltema: „Bestuursrechtelijke aspecten van het SER-advies over fusiecontrole”.

Mr. A. C. de Groot en Drs. W. H. van der Meer: Elseviers Vennootschapsbelasting-uitgave 1979. BV Uitgeversmaatschappij Annoventura, Amsterdam, 1979, 216 blz., f. 32,50.

Deze uitgave is bedoeld als complete handleiding bij het invullen van het aangiftebiljet voor de vennootschapsbelasting over 1978. Daarnaast zijn hoofdstukken gewijd aan enkele bijzondere onderwerpen zoals de omzetting van een eenmanszaak of een firma in een BV of NV.

**Oprichtingsbijeenkomst
PMI Nederland**

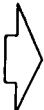
De minister voor Wetenschapsbeleid, Prof. Dr. Ir. A. A. Th. M. van Trier, zal op 6 november a.s. om 10.30 uur de oprichtingsbijeenkomst van het Project Management Instituut-Nederland openen. In deze bijeenkomst zal een aantal aspecten verbonden met het managen van projecten, zowel bij het bedrijfsleven, de overheid als in de diensten-

sector aan de orde komen.

In de ochtend zal behalve door de minister het woord worden gevoerd door Prof. Ir. C. Botter (TH Eindhoven) en de heren E. Swarttouw (president Raad van Bestuur Fokker VFW) en Drs. J. G. van der Ploeg (wethouder Stadsvernieuwing Rotterdam). In de middag wordt in een zestal parallelzittingen een aantal praktijkgevallen belicht. Plaats: Congressentrum „De Koningshof” te Veldhoven. Kosten: f. 150. Aanmelding en inlichtingen: NIVEKON, Van Alkemadeaan 700, Den Haag, tel.: (070) 26 43 41, tst. 343/344.

Forum-discussie Toepasbaarheid van de econometrie

De Tilburgse Econometristen Vereniging (TEV) organiseert in samenwerking met Het Landelijk Overlegorgaan Econometrie Studenten (LOES) op 15 november a.s. een forum-discussie over het onderwerp „Toepasbaarheid van de econometrie”. Prof. Dr. J. Tinbergen, Prof. Dr. J. Cramer (Universiteit van Amsterdam) en Drs. H. Lenoir (Afd. Operations Research, DSM) zullen dit thema vanuit hun eigen ervaring belichten. Voor de pauze geeft iedere spreker een korte inleiding,

Voor versterking van het *Bureau Economische Zaken* van de afdeling **Algemene en Juridische Zaken** is er behoefte aan een

ECONOOM (M/V)

Hij/zij zal in teamverband meewerken aan de verdere uitbouw van het sociaal-economisch beleid van de provincie in het kader van de onlangs vastgestelde beleidsnota.

Betrokkene zal belast worden met de uitwerking daarvan voor een van de deelgebieden van de provincie, waarbij regelmatig overleg met andere overheidsinstanties en het georganiseerde bedrijfsleven noodzakelijk is.

Voorts zal hij/zij voor sociaal-economische inbreng zorgdragen in ambtelijke werkgroepen die de horizontale beleidscoördinatie beogen.

Kandidaten dienen te beschikken over:

- doctoraal opleiding economie, waarbij inzicht in bedrijfs-economische alsmede ruimtelijk-economische problematiek tot aanbeveling strekt;
- gevoel voor de functie van het openbaar bestuur;
- creativiteit bij de verdere ontwikkeling van het economische beleidsterrein op provinciaal niveau;
- sociale souplesse en goede taalvaardigheid.

Salaris:

afhankelijk van leeftijd en ervaring tot maximaal f 4.441,- per maand;
uitloop tot f 5.211,- behoort na enkele jaren tot de mogelijkheden.

Een kennismaking met een vertegenwoordiging van de afdeling, alsmede een psychologisch onderzoek kan tot de selectieprocedure behoren.

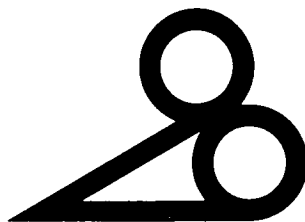
Inlichtingen over de functie zijn te verkrijgen bij de heer J. de Raad, chef Bureau Economische Zaken, telefoon (085) 45 74 11, toestel 2249.

PROVINCIE GELDERLAND

*De provincie kent goede
secundaire arbeidsvoorwaarden.*

De werktijden zijn flexibel.

Sollicitaties binnen 14 dagen na verschijning van deze advertentie te richten aan het College van Gedeputeerde Staten van Gelderland, t.a.v het Hoofd Centrale Personeelszaken, Markt 11, 6811 CG Arnhem onder vermelding van vacaturenummer AJZ/EZ 89 aan de linker bovenzijde van de enveloppe.

na de pauze is er een discussie. Zowel studenten, docenten als afgestudeerde econometristen zijn op deze dag van harte welkom in Tilburg. Aanvang: 14.00 uur. Plaats: Katholieke Hogeschool Tilburg, zaal AZ-13. Inlichtingen: Katholieke Hogeschool Tilburg, bureau communicatie, tel.: (013) 66 2000.

Symposium Arbeid en gezondheid

Op vrijdag 30 november 1979 wordt door de Hogere School voor Gezondheidszorg te Utrecht een symposium

georganiseerd met als titel „Arbeid en gezondheid”. Sprekers: Prof. Dr. P. J. van Strien (hoogleraar Arbeidspsychologie, R. U. Groningen): „Arbeid en de kwaliteit van het bestaan”; Drs. J. H. Hagen (staflid Hogere School voor Gezondheidszorg): „De relatie tussen arbeid en gezondheid in economisch perspectief”; Drs. G. A. de Jong (afd. Maatschappelijke Gezondheidszorg, Erasmus Universiteit): „Sociaal-economische factoren en gezondheid”.

Na de lunch wordt op basis van de inleidingen en de tevoren toegezonden informatiemap in groepen de forumdis-

cussie voorbereid die zal worden gehouden onder leiding van Prof. Dr. J. P. Kuiper (hoogleraar Sociale Geneeskunde, Vrije Universiteit). Vertegenwoordigers uit de kring van „beslissers”, d.w.z. C. Poppe (PvdA), J. D. de Voogd (VVD), S. J. van Eijkelenburg (NCW) en H. Bode (FNV), hebben hierin zitting.

Plaats: Jaarbeurs Congresgebouw te Utrecht. Kosten: f. 90 (incl. lunch en informatiemap). Aanvang: 9.30 uur. Inlichtingen en aanmelding: Josien Velthuizen, Hogereschool voor gezondheidszorg, Leidseweg 83, 3531 BG Utrecht, tel.: (030) 94 15 41.

De Energie- en Waterleidingbedrijven van de gemeente Deventer zijn belast met de distributie van electriciteit en gas en met de produktie en distributie van water en warmte (stads- en wijkverwarming). Zij voeren tevens het technisch en administratief beheer van het gemeentelijk automatiseringscentrum en het streekgasbedrijf Sallandgas N.V. In de bedrijven werken ca. 165 medewerkers.

Er ontstaat binnenkort een vakature voor een

bedrijfseconomisch medewerk(st)er

die o.a. de volgende werkzaamheden moet gaan verrichten:

- het adviseren van de directie ten aanzien van tarieven, beleid op langere termijn, efficiencyverbetering en kostenbewaking;
- het doen van onderzoeken op het terrein van de administratieve organisatie;
- het deelnemen aan werkgroepen vanuit het eigen vakgebied.

De functie heeft voornamelijk een stafkarakter.

Plaats in de organisatie:

De gezochte funktionaris zal rechtstreeks onder leiding van de chef van de afdeling algemeen-administratieve en economische zaken werken, o.a. ten behoeve van de administrateur van de bedrijven en de directie. Tevens zal hij veelvuldig functioneel contact hebben met de verschillende chefs.

Functievereisten:

- een universitaire of hogere bedrijfs-economische beroepsopleiding;
- goede kontaktuele eigenschappen en schriftelijke uitdrucksvaardigheid.

Enige ervaring op bovengenoemd werkteerrein strekt tot aanbeveling.

Geboden wordt:

Een salaris, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring tot maximaal f 3.981,- per maand (hoofddommies).

Ten behoeve van de selectie zal een team worden samengesteld bestaande uit vertegenwoordigers van de leiding en medewerkers.

Sollicitanten moeten er rekening mee houden dat een psychologisch onderzoek een onderdeel van de procedure kan vormen.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen binnen 14 dagen te richten aan de directeur van de gemeentelijke personeelsdienst, Postbus 5000, 7400 GC Deventer.

Op brief en enveloppe vermelden nr. 79-57.

